

KENYERES CONSULTING
TANÁCSADÓ BETÉTI TÁRSASÁG
3100 Salgótarján, Zrínyi u.5. Tel.:06 - 32-431-453

SALGÓTARJÁN MJ. VÁROS
TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV
ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

BT 05/2006
SALGÓTARJÁN 2006.

Tervezői nyilatkozat

A 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet 4. § e) pontjában foglaltaknak megfelelően kijelentem, hogy a Salgótarján MJ. Város Örökségvédelmi Hatástanulmányában szereplő adatok a valóságnak megfelelnek és a javasolt megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Kijelentem továbbá a 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet 6. § b) pontja, valamint a 104/2006. (IV.28.) Korm. számú rendelet 2.sz. melléklete I/A fejezetének 1.1 bekezdése c) pontjában foglaltaknak megfelelően az örökségvédelmi hatástanulmány építészeti fejezetének készítéséhez megfelelő jogosultsággal rendelkezem.

Salgótarján, 2006. október 15

Kenyeres István

okl. építészmérnök

okl. városépítési-városgazdasági szakmérnök

vezető településtervező

TT1-12-0035/2002

TARTALOMJEGYZÉK

FÖLDRAJZ	5.
Természeti adottságok	8.
TÖRTÉNET	12.
Történelem előtti időszak.....	12.
A honfoglalástól a 19. századig.....	13.
Koty (földe) Kok ma Kotyháza	14.
Baglyaskő (Pétervára) ma Baglyasalja.....	14.
Szanás (telek) Szánas	15.
Zagyvafő ma Zagyvaróna	15.
Nagyfa később Alsó - és Felső Pálfalva ma Zagyvapálfalva.....	16.
András-Falva ma Zagyvapálfalva.....	16.
Somoskő vár, ma Somoskő.....	16.
Somos-újfalu ma Somoskőújfalu.....	17.
Salgó(vár)	17.
Tarján Tariany, Salgó-Tariany, Salgótarján.....	18.
A fellendülés kora, a 19. század közepétől 1920-ig.....	19.
A második világháborútól napjainkig.....	22.
TÉRSZERKEZET	24.
TELEPÜLÉSSZERKEZET	27.
Somoskő.....	28.
Somoskőújfalu.....	29.
Zagyvaróna.....	30.
Baglyasalja.....	32.
Zagyvapálfalva.....	33.
Salgótarján – Tarján, Salgó-Tarián, Salgó-Tarján	36.
ÉRTÉKFELTÁRÁS	51.
I. TERMÉSZETI KÖRNYEZET	51.
Tájhasználat.....	52.
II. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK	54.
III. ÉPÍTETT KÖRNYEZET	59.
Várak	59.
Zagyvafő.....	59.
Somoskő.....	60.
Baglyaskő.....	60.
Salgó vára.....	62.
Helyi védett területek, épületek	64.
Rónabánya.....	65.
Salgóbánya.....	66.
Acélgyári telep.....	67.
Bányai telepek.....	71.
Salgótarján.....	71.
Baglyasalja.....	73.
Zagyvapálfalva.....	74.

A város első tervezett városrésze.....	77.
Újtelep.....	77.
A városközpont rekonstrukciója.....	82.
Műemlékek	94.
Salgó várrom	94.
Földalatti Bányamúzeum	95.
Római katolikus plébániatemplom és volt ferences rendház	96.
Római katolikus plébániatemplom	98.
Református templom	100.
Evangélikus templom	102.
Római katolikus templom – Zagyvaróna	103.
Nógrádi Történelmi Múzeum	105.
Kitüntetett építészeti és épületek	106.
Nógrád megyei Tanács Székháza	106.
Volt Állami Áruház majd Centrum Áruház, ma Star Áruház.....	107.
Karancs Szálló ma használaton kívül.....	107.
Művelődési Ház ma József Attila Művelődési Központ.....	107.
Megyei Kórház ma Szent Lázár Megyei Kórház.....	108.
Salgótarjáni Síkúveggyár edzőüzeme	108.
Salgótarjáni Vegyipari Gép- és Acélszerkezeti Gyár ma használaton kívül.....	109.
Nógrádi Sándor Munkásmozgalmi Múzeum ma Nógrádi Történelmi Múzeum.....	109.
SZMT Oktatási Központ ma szálloda	110.
Salgótarján városközpont Fő tér	110.
Helyi védelemre javasolt újabb objektumok	113.
Elvesztett értékek	116.
IV KULTURÁLIS KÖRNYEZET	118.
Hagyomány, értékek	118.
Köztéri alkotások	121.
A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV	124.
A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV ELHATÁROZÁSAINAK HATÁSAI	125.
ÖSSZEFOGLALÁS	132.
Felhasznált irodalom.....	135.
RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY	
Bevezetés.....	138.
Salgótarján földrajzi helyzete és rövid történelmi áttekintés.....	139.
Salgótarján ismert lelőhelyei.....	140.
Azonosítatlan lelőhelyek.....	146.
Tervezéssel érintett területek.....	146.
Konklúzió.....	147.
Irodalom.....	148.
Nyilatkozat	149.
TÉRKÉPI MELLÉKLET	
Régészeti lelőhelyek	
Helyi védettségű területek, épületek	
Műemlék épületek	

FÖLDRAJZ

A Karancs, a Medves és a Cserhát hegységek érintkezésénél, a Tarján patak és a Zagyva folyó forrásvidék vízgyűjtőjének szűk völgyében fekszik Salgótarján. Az Észak-Magyarországi Középhegység nagytájon belül a Zagyva-völgy és a Medves vidék kistájban helyezkedik el. A Karancsság kistájcsoport Karancs nevű kistája völgyekkel sűrűn tagolt dombvidékéből meredeken kiemelkedő Karancs hegycsoport alkotja a város nyugati határát.

A várostól északkeleti irányban elterülő Medves hegy bazalttakarójától a Tarján patak völgye választja el. A város keleti oldalán húzódó széles hegygerincet, melyen a Pécskő-Kis-Somlyó-Somlyó bazaltcsúcsai találhatóak, a Zagyva völgye különíti el a Medvestől. A Zagyva bal partján a Medves folytatása a Szilvaskő hegy.

A Karancs-Medves vidékének alapját oligo-miocén tengeri üledékek alkotják, a tengeri lápokban kialakult barnakőszén összlettel. A 40 millió évvel ezelőtt délnyugati irányból benyomuló tenger medencét alakított ki, és mintegy 20 millió éven át változatos, nagy vastagságú üledék rakódott le. Az üledékrétegekben csigák, kagylók, korallok maradványai mellett szubtrópusi pálmák, fahéjfajták levéllenyomatai is megtalálhatók. Közel 20 millió évvel ezelőtt a tenger sekélyé vált, lagunák képződtek, változatos felszínű, medencékkel tagolt, szubtrópusi klímájú, gazdag élővilágú táj alakult ki. A miocén időszakban a vulkánosság eredményezte a riolit-riodácit-és dácittufa rétegek lerakódását. Ekkor alakult ki a Cserhát-Mátra hegységek változatos vulkáni tömegei, majd Salgótarján környékén a Karancs és a szomszédos Sátoros andezit hegyei emelkedtek ki. Ezek közé ékelődött a Meszes tető lajtmésző röge. A tenger változatos vastagságú üledékrétegeket halmozott fel, a mintegy 130 kilométer hosszú lópövezetben három telepes barnakőszénösszlet jött létre. A pannon korszakban alakult ki a térség dombvidéki jellege, majd 2-2,5 millió évvel ezelőtt egy újabb vulkáni tevékenység vette kezdetét, és ez a bazaltvulkáni tevékenység hozta létre a Medves hegységet, a Nagy- és Kis-Salgót, a Pécskő és Somlyó hegyeket.

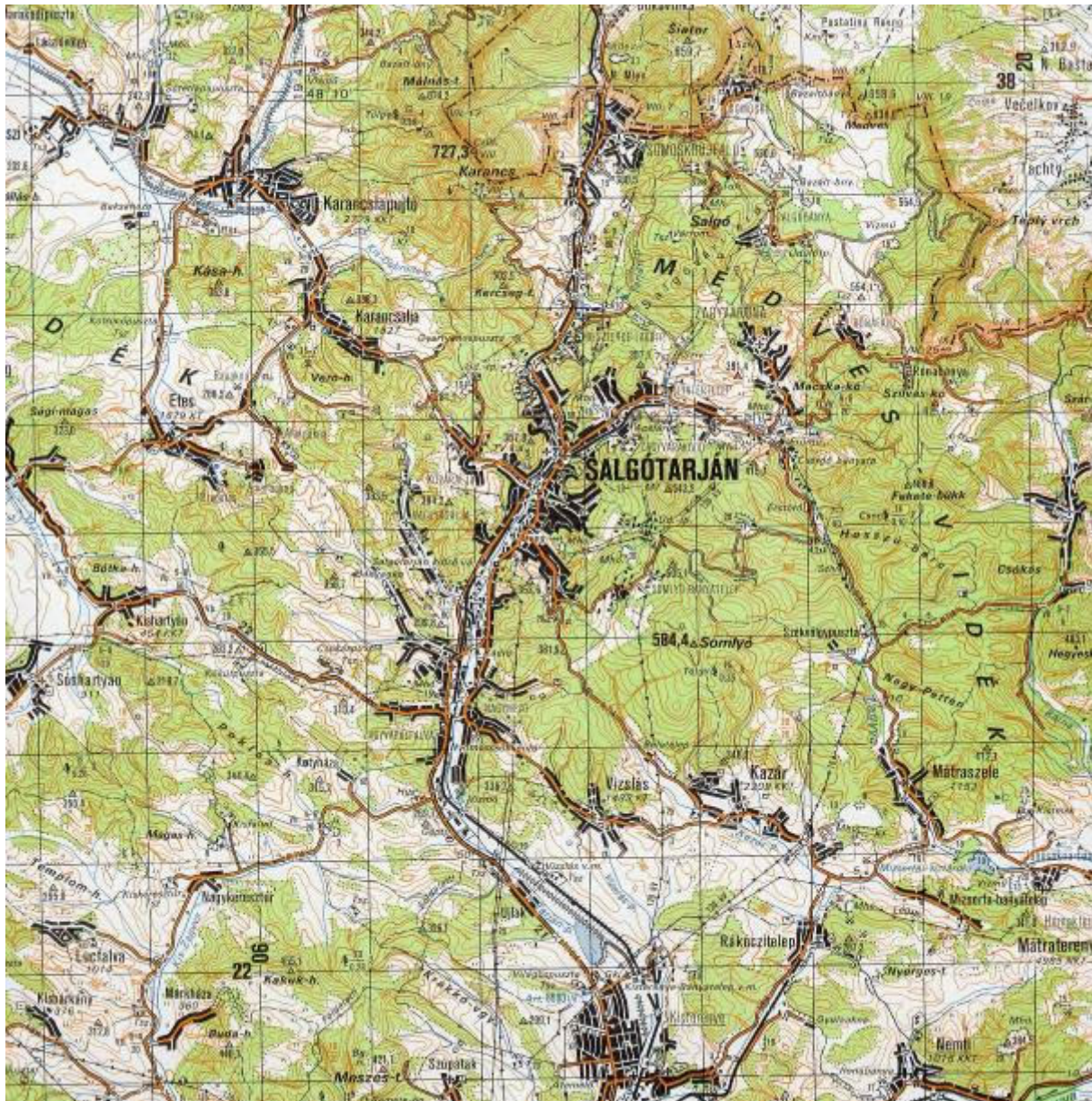
A Karancs-Medves hegység éghajlatára a kontinentális éghajlat a jellemző. Az atlanti óceáni, a kontinentális és a földközi tengeri éghajlati elemek hatása egyaránt érződik. Az évi középhőmérséklet 1-2 C°-al elmarad a 10 C°-os országos átlagtól.

A Karancs vidék évi csapadéka 550-600 mm, a Karancson és a magasabb hegyek nyugati lejtőin 650-700 mm. A hó mennyisége elég ahhoz, hogy a környéken sportolásra alkalmas legyen, évente 50-60 havas nappal számolhatunk.

A Karancs vidék uralkodó szele északnyugati, míg a Medves vidéken a északkeleti-délnyugati szelek gyakoriak. A Karancs hegy tömege kedvezően befolyásolja Salgótarján éghajlatát. A város körüli déli lejtők fokozott besugárzásúak, észak felőli szélvédettségük következtében aránylag melegek. A napsütéses órák száma évi átlagban 1859.

Vízrajzi szempontból tekintve a Karancs-Medves hegység a Duna-Tisza folyók vízválasztója. Elkülöníti a Karancsnál nyugat felé, az Ipolyba (és a Dunába) folyó patakokat a délre és keletre a Tisza felé futó vizektől. A Medves déli lábánál eredő

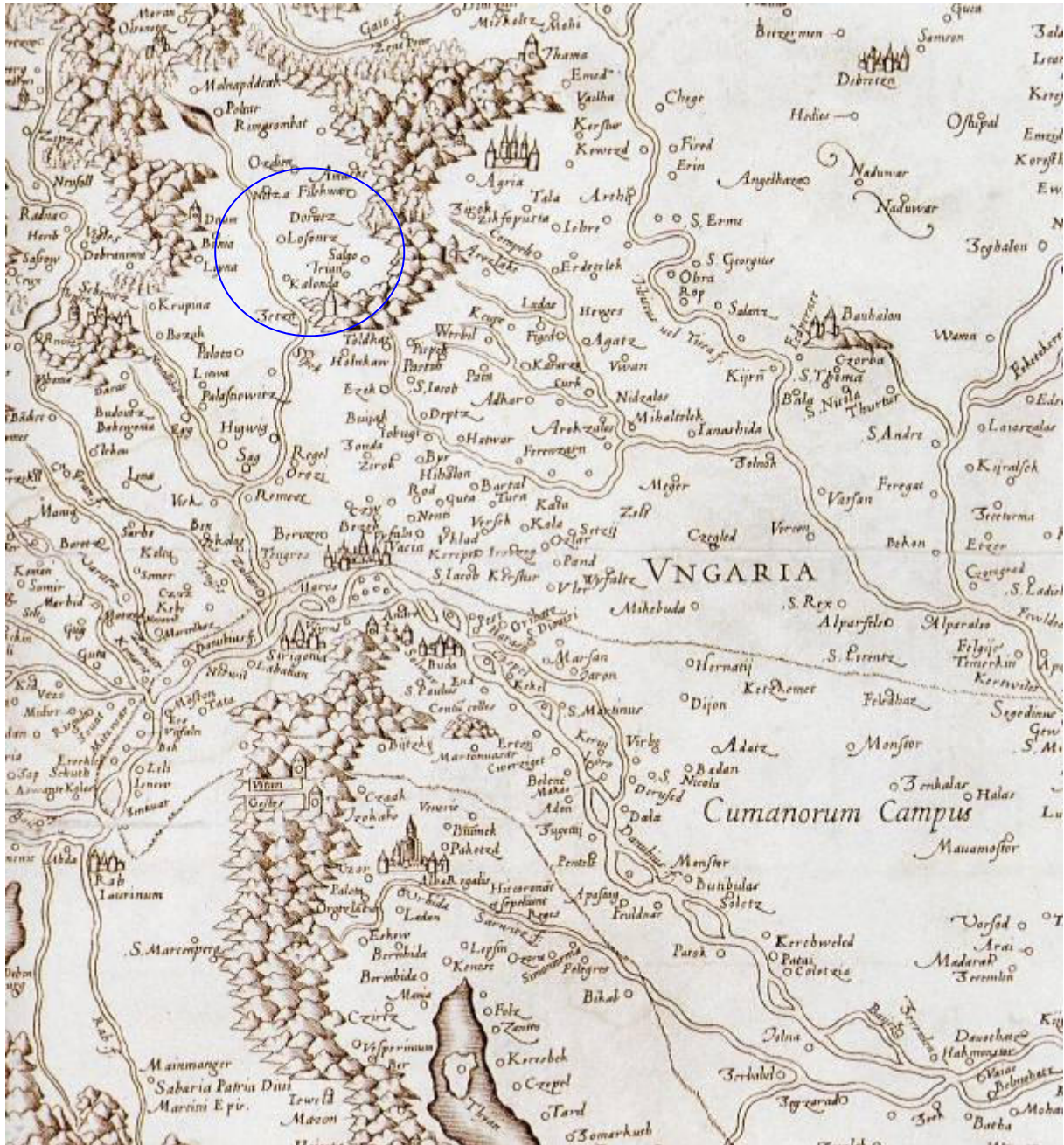
Zagyva 179 km után éri el a Tiszát. A Salgó hegy vizeit összegyűjtve fut a „Vízválasztó” felé, ahol az 1923-ban létesített gát révén a kis patak tóvá szélesedik. A Karancs keleti oldalán, Somoskőújfalunál található az a vízválasztó, melytől északra az Ipolyhoz tartozó Füleki patak, délre a Tarján patak folyik. A Tarján patak a város területén veszi fel a Salgó patakokat, majd tovább haladva balról a Forgách patak, jobbról a Baglyas, a Zatkó és a Szánas (Karancs) patakok, majd balról a Kazári patak és ismét jobbról a Csókás patak vizét fogja össze, és Kisterenyé térségében folyik bele a Zagyvába.

A VÁROS ÉS KÖRNYÉKE

A terület az Észak-Magyarországi nagytájban helyezkedik el, ennek megfelelően talajtakarója nagy általánosságban a barna erdőtalajok főtípusához tartozik. A Karancs-Medves vidékének változatos felépítésű dombsági és középhegységi

részén az agyagbemosódásos barna erdőtalajok képződtek. A bazaltos, un. Tanúhegyeken fekete nyiroktalajok is megfigyelhetők. Az erózió nagy területeket érint, a talajképző kőzeten gyakori a váztalajok kialakulása. A völgyek oldalain löszfoltok maradtak meg, melyeken barna erdőtalajok képződtek. A Tarján patak völgye réti öntéstalaj.

LÁZÁR DEÁK TÉRKÉPE 1510 KÖRÜL

A vidék növényföldrajzi szempontból a Pannóniai flóratartomány Északi-középhegység flóravidékének Agriense flórajárásába tartozik. Erdőtársulása: szubmontán égerligetek, puhafa és keményfás ligeterdők, cseres és gyertyános

tölgyesek. A vízfolyásokat kaszálórétek és magaskórós társulások jellemzik. Gyakran előfordul a szőrű, tárnicsfélék, pirosló hunyor, ezüstös bogáncs.

A vidék állatvilága faunagenetikailag egy körzetbe tartozik, fajtaösszetételére az erdő és a hegyvidék a meghatározó. A madár és emlősfauna főleg az erdő, rét és legelő területén található meg, mert az életteret, búvóhelyet biztosít számára. A nyúl, fogoly és fácán az egész körzetben megtalálható, a vaddisznó, az őz és a szarvas természetes élettere az aljnövényzetben bővelkedő cserjeszintű tölgyesek területe. Madárvilága gazdagnak mondható.

Közlekedési helyzetét tekintve Salgótarján főforgalmi útjainak gerincét a Hatvan-Salgótarjáni vasútvonallal együtt a 21.sz. Hatvan-Salgótarján elsőrendű főközlekedési út alkotja. A város közúton az M3-as autópályához csatlakozó 21. sz. főúton érhető el, a fővárostól való távolsága 110 km. A 22.sz főút a város területén csatlakozik a 21.sz. főúthoz.

GÖRÖG DEMETER TÉRKÉPE 1810

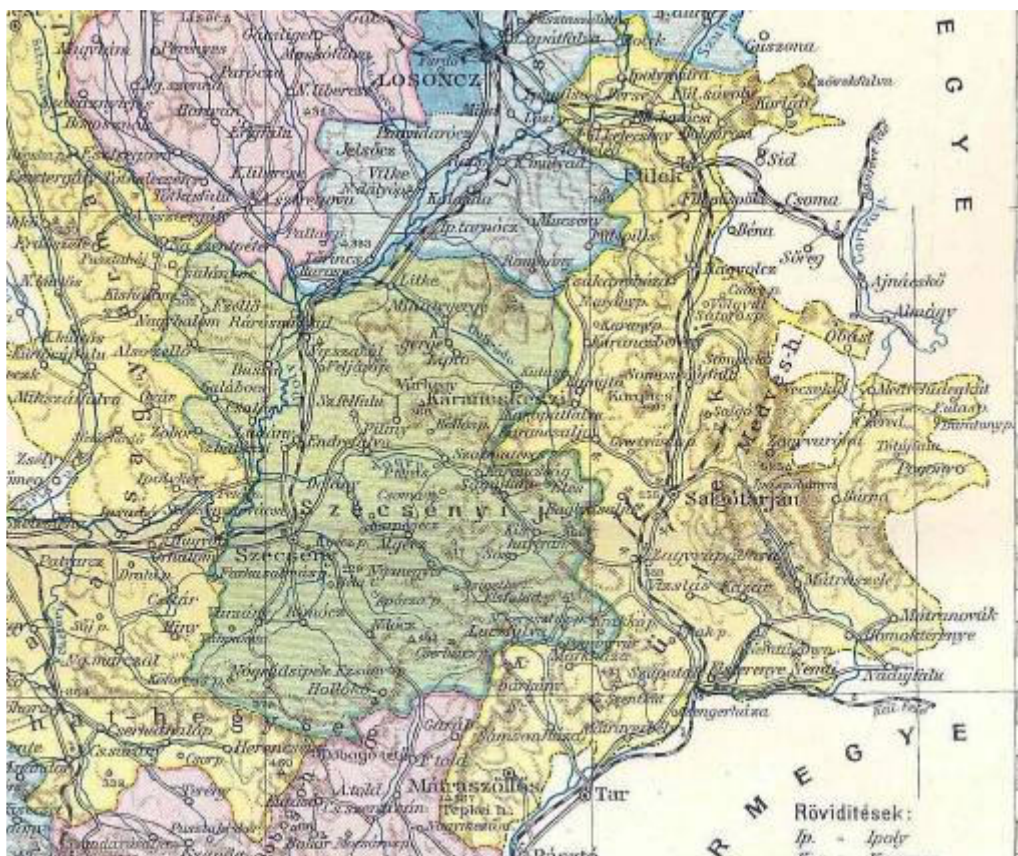

HATCHEK IGNÁC TÉRKÉPE

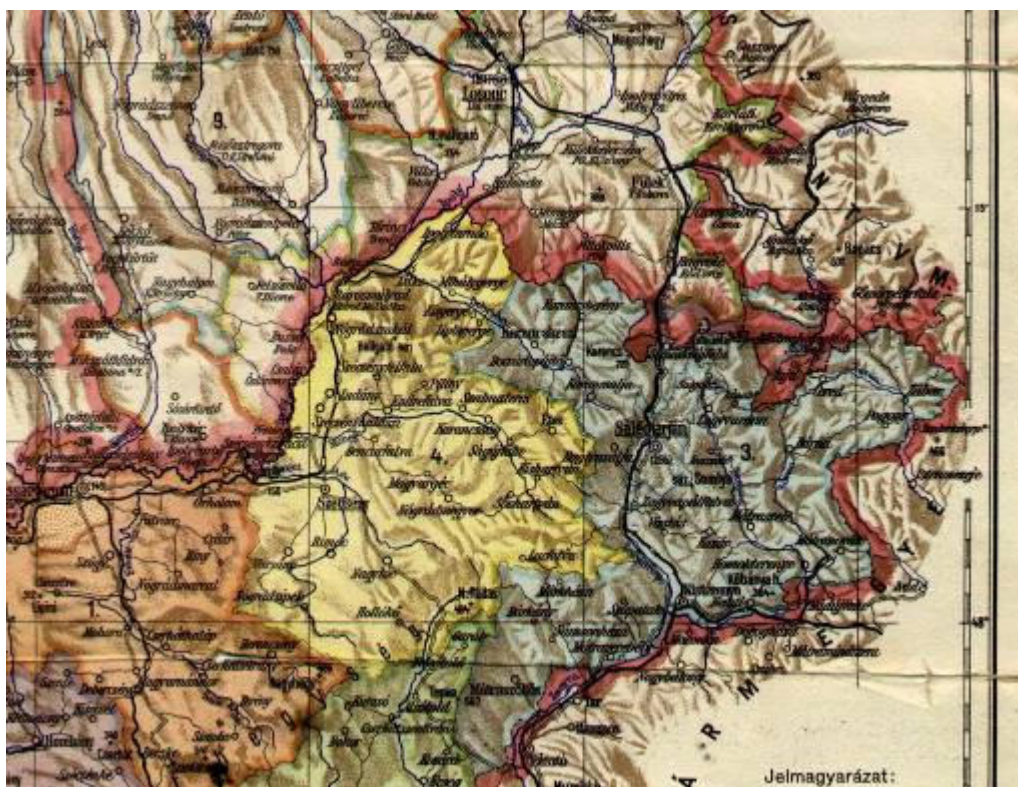
Természeti adottságok

A vulkanizmus következtében három térséget emelhetünk ki, melyek kiemelkedő környezeti értékkel rendelkeznek. Ezek: Somoskő- Salgó, a Karancs és Salgótarján keleti széle.

A Nagy-Salgó (625 m) az egész salgótarjáni bazaltterület legmagasabb, és formája alapján a legszebb, bazaltkúpja. Csak bazalt építi fel az eredetileg nagyobb tömegű és kiterjedésű vulkáni kúpot. Kőzete sötétszürke, vastagon oszlopos bazalt. A bazaltkúpon emelkedő várromból szép kilátás nyílik kelet felé a bükkre, déli irányban a Mátrára, délnyugatra a Cserhátra és a nyugat felé emelkedő Karancsra.

A FÜLEKI JÁRÁS

A SALGÓTARJÁNI JÁRÁS

A Kis-Salgó (571 m) a Nagy-Salgótól keletre, 400-500 méter távolságban emelkedik, miocén üledékes alapzaton kissé megnyúlt bazaltgerinc. A szakemberek sztrato-vulkánnak vélik. A bazalttufa barna színe mellett megjelenik a bazaltláva szürkésfekete, vékonyan oszlopos kőzete is.

A Somoskői várhegy (526 m, már Szlovákia területén – „Šomoška”) az oligocén homok és homokkő alapból kiemelkedő bazaltkúp két szakaszból, törmelékszórásból és lávafolyásból keletkezett. A hegy felső részét oszlopos bazalt építi fel, az északi oldalán található a természeti érdekesség – bazaltömlés – a 492 m magasságból kihajló 16 méter hosszú bazaltoszlopok orgonasípok módjára helyezkednek el.

A Medves Somoskő és Zagyvaróna között elterülő vulkáni takarójának felszíne 520-570 méter átlagos magasságú fennsík, keleti szélén a Medves Magossa („Medvedia”, már Szlovákiában) éri el a 638 m magasságot. Ez a dómszerű csúcs 100-120 méterrel emelkedik a látatakaró felszíne felé, egyben a legnagyobb kráter helyét jelöli. A fennsík egész kiterjedése közel 13 km², melyből mintegy 8 km² van Magyarország területén, Salgótarján határában. A Medvesi takaró fő tömegét a szürke színű, réteges pados elválású bazalt építi fel. Ennek e kőnek kitűnő hasadása van, tömött, egyenletes szövetű. Ezt a bazaltot alkalmazták először útépítő kőnek Magyarországon. A Medves oldalában valamikor 14 kisebb-nagyobb kőbányában készítették útépítéshez a bazaltkockákat.

A Medvesi bazalttakaró déli folytatása a Nagy-Szilvaskő (628 m), az észak-déli irányban kissé elnyújtott bazaltkúp. Sztratovulkán, a megszilárdult kőzet világosszürke színű, oszlopos elválású bazalt. A vulkáni működésben beállt szünet után az újból meginduló kitörés barnászörös színű, hólyagos bazaltlávát termelt. A Kis-Szilvaskő (600 m) a Nagy-Szilvaskő csúcsától délre emelkedik. Kisebb tömegű és lávafolyásból eredő bazaltja világosszürke színű, réteges-pados elválású.

A Nagy-Szilvaskő bazaltkúpjához támaszkodik a Bagókő (430 m) formás bazalttufa kúpja.

A Zagyvaróna fölé emelkedő Várhegy (423 m) tömbjét szürke színű tömeges bazalt alkotja. A hegyen valamikor vár állt.

Salgótarján kelti oldalán 4,5 km hosszú, 500-580 m magas, észak-déli irányú széles gerinc húzódik, melyet oligocén és miocén rétegek építenek föl. Ezen az üledéken három kitörési centrum különíthető el, a Pécskő, Kis-Somlyó és Somlyó bazaltcsúcsait. A gerinc északi végén emelkedő Pécskő (544 m) tömegét bazalttufa építi föl. A törmelékszórást követően a láva a bazalttufa tömegbe nyomult és abban két, nagy tömegű hasadékot töltött ki. A két telér közül az egyik kiemelkedett a tufacsúcs fölé, és ott 25-40 m átmérőjű, 20-30 m magas bazaltoszlopot formált. A „Hurka-Pécskő” nevű tömböt 1923-ban robbantották le, ma már nem látható. A Kis-Pécskő parazita vulkán volt, lávaanyagát a nagy csúcs magmakamrájából kapta.

A Kis-Somlyó (505 m) lapos, dómszerű bazaltkúp a hosszú gerinc közepén. A kőszenes alsómiocén rétegeket törte át a láva. Kőzete sötét, réteges-pados elválású, sok homokkőzárvánnyal.

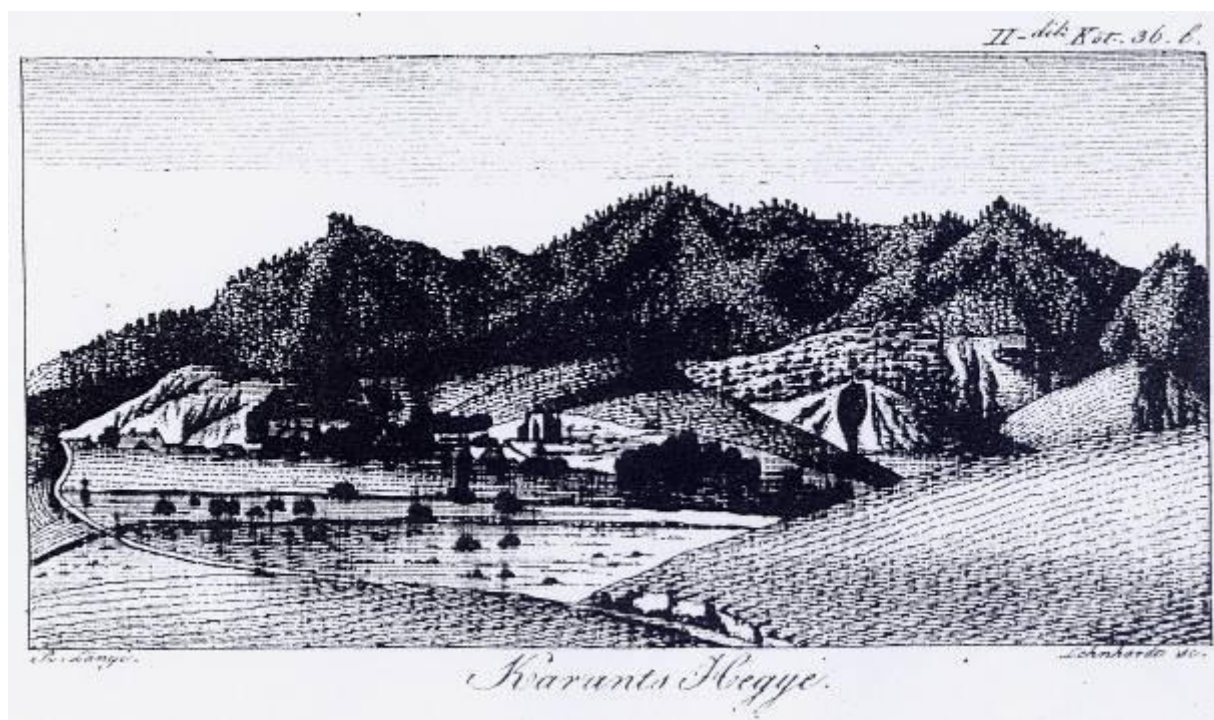
A Somlyó 584 m magas bazaltcsúcsa az üledékes gerinc déli végében emelkedik. A körülötte található különálló kis vulkáni csúcsokkal a harmadik kitörési centrumot képezte. Jelentékeny, szálban álló bazalttömeg található a Somlyó hegy és Kis-Somlyó közötti gerincen – Fányakő 536 m.

A Salgótarján környéki bazaltterület legdélebbi áttörését a zagyvapálfalvai Füleki völgyben találhatjuk meg. A bazaltláva itt a 367 m magas, üledékes gerinc oldalát törte át.

A várostól északnyugatra terül el a Karancs kistáj, mely nem egységes arculatú. A Karancs hegység – a „Palóc Olimposz” a város nyugati szélén 729 m magasra emelkedik. Szubvulkáni lakkolit, a miocénkori vulkanizmus terméke. Az andezitrétegek a későbbi eróziós folyamatok hatására kerültek felszínre. A gránátos amfibolandezitre több helyen kőfejtők települtek. A csúcson épített kilátóból tiszta időben kitűnő körpanoráma nyílik a környékre.

A Karancs gerincének déli végénél emelkedik a 685 m magas Kápolnahegy. Északkeleti részén – már Szlovákiában található a Lázoldal (Lázy) 565 méteres vonulata. A Karanccsal azonos felépítésű és korú Sátoros (Šiator) 660 m magas vulkanikus kúpja zárja le észak felől Salgótarján területét.

A város nyugati szélén, a Karancs déli lábánál található a Baglyaskő (Kővár) 301 méter magas sztratovulkáni képződménye. A törmelékszórásból keletkezett kúp tömegébe nyomult be a hengerszerű csatornába a bazalt.

A KARANCS LÁTKÉPE – METSZET 1824-BŐL

A város környezetének mind a kialakulása, mind a napjainkban látható felszíni megjelenése rendkívül változatos. A földtörténeti korokban kialakult természeti képződmények a 19. század közepétől a 20. század 80-as éveinek végéig természetes erőforrások voltak a környék településeinek. A vasút megjelenése kedvező feltételeket kínált a közeli és távolabbi térségek közötti ember és erőforrás cseréinek, ami a környék – és elsősorban Salgótarján város – fejlődésének megalapozója lett.

A város természeti erőforrásai napjainkra jórészt kimerültek. A szénrétegeket lefejtették, a mélyművelésű bányákat a 20. század nyolcvanas éveiben felszámolták, a bazalt, andezit és egyéb hasznosítható építési anyagok bányászata már korábban megszűnt.

TÖRTÉNET

Történelem előtti időszak

A Zagyva folyó és a vele összekapcsolódó Tarján patak völgye a történelmi idők előtt is fontos közlekedési útvonal volt. A patakok völgye alkalmas volt egy útvonal kialakulására, amely becsatlakozva a Zagyva menti útba, összekötötte a mai Dél-Szlovákiát az Alfölddel. A Zagyva menti út dél felé tovább haladva a mai Hatvan város közelében becsatlakozott az Aquincumot és Porolissumot összekötő nyugat-kelti irányú kereskedelmi és hadiútba. A Zagyva menti útnak stratégiai, katonai szerepe mellett igen nagy jelentősége volt az őskortól kezdve a kereskedelemben is, miután az Alföld nyersanyagban szegény területére szállították rajta a hegyvidék bányáiból a nyersanyagot.

Salgótarján területén talált legkorábbi régészeti emlékek a neolit korszakból (i.e. 3200-2400) származnak. Csizolt kőeszközöket találtak a Pécskőn és Baglyasalján. Az időszámítás előtti 20-19. század folyamán több irányból és több hullámban érkező népek foglalták el a Kárpát medencét. Ez a népvándorlás tekinthető területünkön a bronzkor hajnalának. A rézkor végi nép (i.e. 2100-1900) a péceli vagy másként a bádeni kultúra települései népesítették be a mai ország területét. Előszeretettel választották a kiemelkedő hegycsúcsokat telepeik helyéül. Salgótarján területén emléktárgyaikat a Pécskő hegy bazaltcsúcsának szélén találták meg. A területen az egy métert is meghaladó vastagságú réteg hosszabb idejű telep létét bizonyította.

A Kárpát medencei középső bronzkor földműves kultúráját idegen kultúrájú pásztortörzsek váltották föl. Ezt az új népcsoportot pilinyi-kultúrának nevezzük. Elsősorban temetőiket ismerjük, Zagyvapálfalván több mint 200 sírt tártak föl, melynek során kora vaskori lelet is előkerült. Bronzkori tárgyak bukkantak elő a somoskői Várhegy oldalában is.

Bronzkori temető anyaga került elő a salgótarjáni kenyérgyár alapozásakor és a volt Luby-telep beépítésekor is.

Az i.e. 6. század közepén keletről egy új nép érkezett a Kárpát medencébe, a szkíták, akiket az i.e. 4. században nyugatról a kelták váltottak föl. Fejlett kézművességgel és kereskedelmük révén valószínűleg ők alakították a Zagyva-Tarján patakok völgyében kialakult, északra vezető útvonalat. A kelták uralmát a dákok szüntették meg, az ő uralmuknak a Dunántúlt elfoglaló rómaiak vetettek véget.

A római birodalom bukása utáni népvándorlás során a megye területén egymást követték a vandálok, hunok, gótok longobárdok és gepidák, majd 570 táján az avarok foglalták el. Uralmuk mintegy 250 évig tartott. A 6-7. században a szlávok behatolása egyre erőteljesebbé vált, majd 800 körül a bolgár birodalom váltotta föl az avar uralmat, dukátusának székhelye Nógrád vára volt.

Az Ipari Park kialakítása során a területén szkíta kori telep bukkant elő, és két hunkori sír is feltárássra került. A szkíta kori telep szerkezete arra utal, hogy nem alakultak ki utcák, hanem a házak elszórtan helyezkedtek el, tároló veremmel valamint gazdasági épületekkel körülvéve. A települést hosszabb ideig használták. A telepen előkerült fel nem használt nyersvasérc darabok, nagymennyiségű vassalak és a vaskészítés végeredményét jelző „bucák” – a késztermék előállításának alapjai

– jelzik a vassfeldolgozást. A leletek alapján úgy tűnik, hogy a bányászattal és kohászattal egyaránt kell számolnunk a lelőhelyen. A szkíta kort követően elnéptelenedett a lelőhely, csak a népvándorlaskor elején tűnik fel ismét az ember. A hunkori sírok arra utalnak, hogy a kora népvándorlás korban sem vesztette el jelentőségét a Tarján és Zagyva völgyében vezető észak- déli összeköttetést jelentő út, bár ekkor inkább a katonai események során töltött be összekötő szerepet.

A honfoglalástól a 19. századig

A 9. század végén megjelenő honfoglaló magyarság néhány év alatt birtokba vette a Kárpát medence síkságait, az alacsonyabb domb- és középhegységek vidékét. A letelepedés iránya a folyóvölgyeket követte a Zagyva, a Galga és az Ipoly mentén. A magyarok – az ásatások adataiból és a helynevekből következtetve – a mai Nógrád megye egész területét megszállták, és szállásterületüket északabbra is kiterjesztették.

A honfoglalók Tarján nevű hadrendnek tekinthető törzsének (VII. Konstantinos az ötödik magyar törzsként említi) egyik csoportját – a Tarján törzs a Kürt és Gyarmat törzsek összevonása után a központi fejedelem törzse volt – telepítették le a gypepívonal védelmére. A 10-11. században a mai városnak és környezetének területe a királyi birtoktesthez tartozott. A várbirtokok mellett az első foglalás jogán jelentős területeket birtokolt a megye területén a Záh (Zaah) nemzetség. A 12. század folyamán királyi adományként területünk a Kacsics (Kácsik)-nemzetség tulajdonába került. Könyves Kálmán király 1108-ban a tengeremelléki „Kacsity” nemzetségének Slauiz nevű tagját nevezte ki Nógrád megye comesének. Szlaviz comes neve „Szalóc” alakban a 13. században is fennmaradt, Kálmán királytól a Zagyva forrásvidékénél is nyerhetett birtokot.

A királyi várbirtokrendszer – adományozások, és a nemzetségek erősödése okán – lassan bomlásnak indul. A tatárjárás után az erdős, hegyes vidéken jelentős várépítkezés kezdődik. A nagybirtokos családok közül a Kácsik-(Kacsics)nem várai ismeretesek. Ekkor épül az Illés-ág uradalmához tartozó hegysoron Salgóvár, Somoskő, Baglyaskő és Sztrahora, majd ennek köveiből Hollókő vára.

A birtokviszonyokban jelentős változások történtek az utolsó Árpádok pártharcai, de kivált Csák Máté és Károly király küzdelmei során. Az 1270-es évektől a Kacsics (Kácsik)-nem ágai eltérő uralmi csoportokhoz csatlakoztak. Az 1210-es években Csák Máté Nógrád területén a legtöbb várat uralma alá vonta. A néki behódoló Kacsicsok révén Baglyaskőt, Somoskőt, Ozdint, Sztrahorát, és a Záhoktól Szöllőst, míg a királytól elfoglalta Füleket, Kékkőt és Gyarmatot. A rozgonyi csata után a pártütők meggyengültek, azonban csak 1317-ben a király visszaveszi Komárom és Zólyom várát, majd ezután a többi elfoglalt várat is visszaveszi a király. 1321-ben Csák Máté halálával összeomlik a tartományurassága. A királyi győzelemnek fő haszonélvezője a szintén Kácsik (Kacsics) rokon Szécsényi Tamás. Még 1301-ben családját, vagyonát, birtokát odahagyva csatlakozott Károly király szolgálatára, és a legváltóságosabb időkben tett bizonyosságot hűségéről. Az elkobzott Kacsics birtokokból megkapta Baglyaskőt, továbbá hűségéért 1320-tól 1342-ig erdélyi vajda, 1328-tól 1342-ig tárnokmester, és Arad, Csongrád és Szolnok vármegyék ispánja volt.

A 14. század elején átrendeződés következett be a nemzetségek között. Részben a nemzetségi kötelékek lazulása, részben a pártharcok következtében egyes, az interregnumidején vezető szerepet játszó régi családok letűntek, az eddig közszerepléshez nem jutott családok nyomultak előtérbe. Károly erősítette,

bátorította és elősegítette ezt a folyamatot, a lázadók elkobzott vagyonából adományokkal jutalmazta és tisztségekre emelte kipróbált híveit, ezzel is az új arisztokráciát erősítve, létrejöttét gyorsítva. Ilyen családok voltak – többek között a Kacsicsok és a Balassák elődei – is.

A 15. században a husziták elfoglalják és újjáépítik Zagyvafő várát, amit Mátyás király serege, Lorántffy György gömöri főispán vezetésével foglalt vissza.

A 16. század közepén a törökök elfoglalják Salgó várát, és közel negyven évig török kézen volt az uradalom. Somoskő 1576-ban került török kézre. 1593-ban mindkét várat visszafoglalták, azonban a romokban heverő Salgót már nem építik újjá.

A salgói uradalom a 16. század második felében királyi adományként Balassa János birtokába kerül, akinek halála után Bálint és Ferenc fiaira szállt. Ez az időszak állandó török-magyar végvári katonai csetepaték, kalandozások időszaka volt, a lakosság a földesurainak és a töröknek egyaránt adózott. Fülek várának Thököly által történő lerombolása során és után – 1682 – Tarján elnéptelenedett, pusztává vált.

Rokonsági alapon Szunyogh Gáspárné orbovai Jakusith Katalin örökölte Tarjánt, és 1690 körül újra telepítette a falut. Réjük kevés volt, vele szemben az erdő elégséges. Salgóalja pusztája 200 sertést tart el. Pony földjének fele műveletlen maradt, Tarjából jártak ki művelni. A következő csendes időszakot a birtokosok változása jellemezte, 1700-ban Tolnay Gábor az uradalom birtokosa, majd Vay Ádám kezébe került. I. József király a birtokot gróf Volkra Otto Kristófnak adományozta és 1826-tól báró Ikladi Szuha Ferenc vásárolta meg a Salgói uradalmat, aki a 18. század közepén eladta jeszenicei Jankovich II. Miklós és örökösei számára, akik északi részbirtokait is megvették Szentiványi Ferenctől. Az új birtokos majorsági építkezésekkel, és állandó letelepedéssel igyekezett biztosítani az uradalom gazdálkodását. 1793-ban itt is temették el. A család tagjai hosszú időn keresztül voltak Salgó-Tarján birtokosai, és a család leány tagjainak férjeként érkezett a faluba a Lubyak, Szilárdyak és Balások, akik későbbi jelentős birtokosaivá lettek.

A mai Salgótarjánt alkotó korábbi falvak – és ma már nem létező – települések történetét külön is tekintsük át.

Koty (földe) Kok ma Kotyháza

Okleveles említése 1274-ben. Eredetileg a királyi vizslások, pecérek földje volt, de lakatlanná vált. IV. László Machunka fiainak, Balázs comesnek és Jánosnak, valamint Syk fiának, Hanzusnak adta. Syk fiai Pálfalva birtokosai voltak.

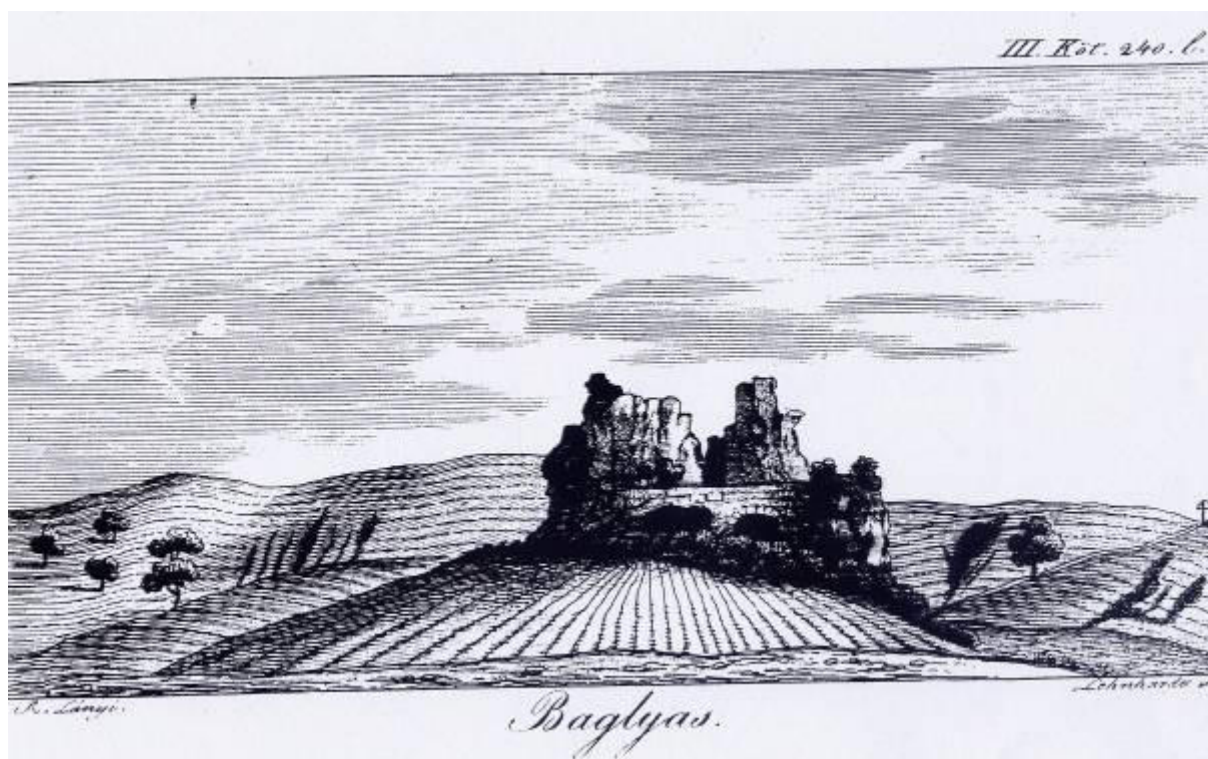
Ma két helyet is neveznek így a város területén, valószínűbb, hogy területe megegyezik a Nyárjas felé eső betelepült területtel.

Baglyaskő (Pétervára) ma **Baglyasalja**

Korai említése 1268-ban. Ez lehetett Kácsik (Kacsics)-nembéli Éliás fia Péter vára. A család Csák Máté oldalára állva átadta várát, amiért 1324-ben – Csák Máté halála után – Károly elkobozta és a szintén Kacsics-nembéli Szécsényi Tamásnak adományozta. Ez időtől a birtok központja Somoskő vára lett, a vár jelentőségét fokozatosan elvesztette. Tartozéka volt Eperjes és Szánastelek. Eperjes (említése 1327) a vártól nyugatra feküdt, mára dűlőnév őrzi valamikori területét.

A földesurai többször változtak, ahogyan a Somoskői vár birtokosai váltották egymást. Volt a Losonczi, a Guthi-Országgh család, majd a Forgáchok tulajdonában. Ahogyan a terület több településénél is látható, a falut állandóan ki volt téve a seregek pusztító át-átvonulásának. A török megszállás 1552-től állandósult, és lakosai fokozatosan elvándoroltak, elhaltak. Teljes elnéptelenedése valószínűleg az 1682- évi Thököly Imre hadjáratakor, Fülek ostromakor következett be, a segítségül hívott tatár seregek feldúlták a környéket.

A mai **Baglyasalja** (Baglyas-allya) nem a vár alatt található, hanem annak közelében, egy mély völgyben fekszik. Ennek oka, hogy az 1700-as évek elején, amikor újra benépesült a falu, átvándorolt a szomszédos völgybe, ahol megkímélték magukat a katonai beszállások okozta kártételektől. Itt a falu nyugodt életét a katonai események már nem befolyásolták. A 19. század második felétől – a szénbányászat megindulásával – jelentős változás történik a falu életében.

BAGLYASKŐ VÁRA A 19. SZÁZAD ELEJÉN (1824)

Szánás (telek) Szánás

Baglyaskő várához tartozó terület, melyet 1335-ben, mint egykori Záh birtokot adják Tamás (Szécsényi) erdélyi vajdának. További sorsáról nincs híradás, mára pusztá – Alsó-, és Felső Szánás – Baglyasalja és Zagyvapálfalva között.

Zagyvafő ma Zagyvaróna

A Zagyva eredeténél alapított helyen, ahol Vilermus egri püspök oklevelet adott ki, meglehet, hogy a már álló várban. A vár építéséről több adat nincs. A vár alatti település a Zagyva nevet viselte. A vár a 15. század folyamán romossá vált.

Mocsáry (1826!) külön említi „Zagyva-Rónya” falut, mely a Zagyva folyótól „dél felé” egy magas hegytetőn levő kicsiny falu. A magas hegytető a mai Rónafalura utalhat, azonban nem a Zagyvától dél felé található. A Történeti helységnévtár Zagyvarónát Zagyva (Zagyvafő) helységtől észak-keletre – ez a mai Rónafalu – helyezi. (Ez utóbbi térképen Inászó nem szerepel.)

Zagyvafő várát Giskra huszitái elfoglalják, talán újjá is építik, valószínűbb, hogy inkább csak megerősítik. 1460-ban Mátyás serege visszafoglalja, és ezután szintén romként említik.

1478-ban a Lorántffyak kezében találjuk, ekkor hozzá tartozik Inászópuszta, és Csernik is. (Inászót ekkor városnak mondják, később puszta, majd a 19. század közepétől bányatelep, mára mint településnek nincs nyoma!) Csernik a Zagyva menti völgy nevében maradt meg.

1548-ban Zagyvai Simon birtokában találjuk, az 1750-es években a Bulyovszky család, 1770-ben Radvánszky Erzsébet, majd a 19. század közepétől Prónay Lajos voltak tulajdonosai.

1905-től Zagyvarónának nevezik.

Nagyfa később Alsó - és Felső Pálfalva ma **Zagyvapálfalva**

Pál fia János birtoka 1335-ben. Utóbb Pálfalvának nevezték, papja – tehát egyháza is volt! – 1332-ben 6 garas tizedet fizet. Valószínűleg a mai helyén létezett a két Pálfalva, a Tarján patak völgyének két oldalán. A 18. században Nagy-Pálfalva néven a mai Hősök út végén jelzett település, míg Kis-Pálfalva néven a régi országút – ma Csokonai út – mentén levő településrész területén. A település lakott részei elkülönülve állnak, azonban „egyesülve használtatik határja”, tehát egy igazgatás alá tartozott. A 19. század elején „egy régi templomnak fundamentomi most is kitetszenek”, az akkor temetőnek használt területen.

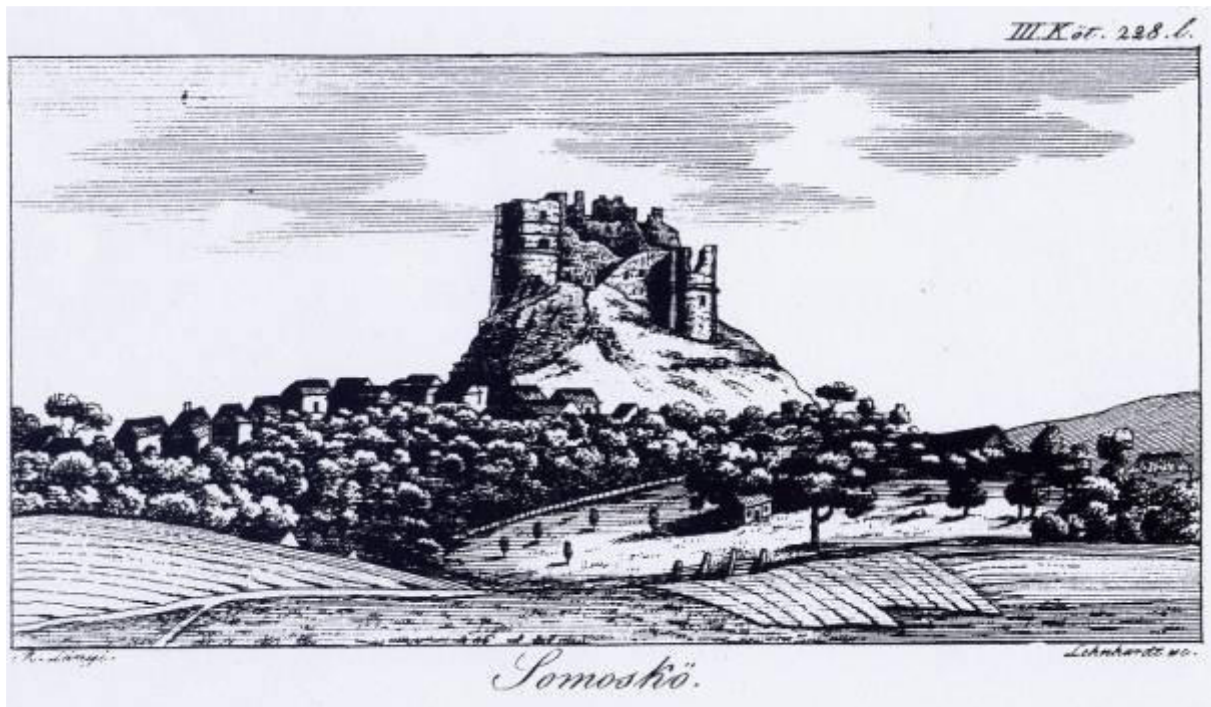
András-Falva ma Zagyvapálfalva

A 19. század elején Alsó (Kis) Pálfalva szomszédja „dél felől”. A térképek azonban a Tarján patak jobb partján tüntetik föl. Az első katonai felmérés név nélkül tüntet föl néhány épületet, a második felmérésen a már említett jobbparti település megnevezve, míg a Történeti helységnévtár Alsópálfalva (!) déli határa mentén, a patak balpartjára teszi. Később Alsó-Pálfalva Andrásfalva néven egyesül Pálfalvával Zagyvapálfalva néven 1910-ben.

Somoskő vár, ma Somoskő

A Kacsics nembéli Illés fia Péter fiai, Leustach és Jakow vára volt, a tatárjárás után épült, azonos időben a salgói várral. Az uradalomhoz tartozott Újfalva és Bást is. Károly király a Csák Mátéval való szövetségükért elkobozta, és 1323-ban Szécsényi Tamásnak adományozta. 1455-ben Szécsényi László elzalogosította Guthi Ország Mihálynak és Lossonczy Albertnek., majd királyi adomány folytán a birtokukba is kerül. A törökök 1576-ban elfoglalják, de 1593-ban Pálffy Miklós visszafoglalja. 1618-ban az országgyűlés őrséget rendelt a várba, majd 1647-ben és 1655-ben is elrendelte megerősítését, majd 20 fős fegyverest küldött az őrség növelésére.

A település a vár alatt épült – Váralja – és helyét alig változtatta. Határában több kőbánya nyílt a 19. század közepétől.

SOMOSKŐ VÁRA A 19. SZÁZAD ELEJÉN (1824)

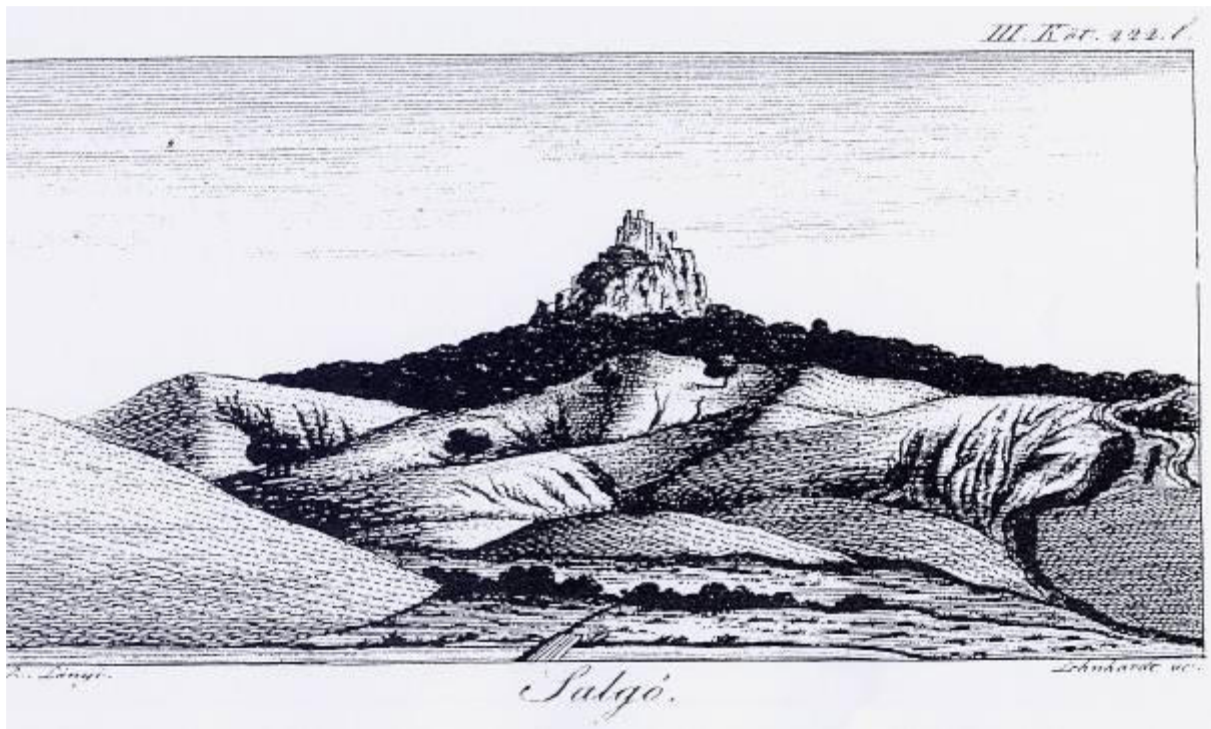
Somos-újfalu ma Somoskőújfalu

1455-ben Somoskő várának tartozéka, Szécsényi László uralja, és Somoskővel együtt zálogosítja el Guthi Országh Mihály nádornak és Lossonczy Albertnek. 10 adóköteles házzal adózik a szécsényi szandzsáknak. 1598-ban Forgách Zsigmond a tulajdonosa. 1720-ban 16 magyar háztartást írtak össze. A következő századokban több birtokos tulajdonolta, akik zálog, vétel és öröklés útján szereztek itt birtokokat. Temploma a 18. század közepén épült, 1898-ban újítták föl. A középkori templomról nincs ismeretünk, állítólag 1397-ben már állott, de nyomai nem találhatóak. A faluban 1833-ban tűzvész pusztított, 64 ház melléképületeivel együtt a tűz martaléka lett, ekkor pusztult el a plébánia is. Mai nevét 1906-ban vette fel. A trianoni szerződés elszakította Magyarországtól, és hosszas tárgyalások után 1924-ben csatolták vissza.

Salgó(vár)

A vár a tatárjárás után a 13. század második felében épült, okleveles említései 1341-ből és 1348-ból valók. Kacsics nembéli Salgai Miklós fiaié volt, akik 1348-ban megosztották birtokaikon. A vár 1423-ban királyi várként szerepel.

Az 1450-es évektől a husziták foglalják el, aiktól Mátyás király serege foglalja vissza 1460-ban. Kara Hamza szécsényi bég csellel 1554-ben beveszi a várat, amit majd az 1593-as hadműveletek során – több várral együtt – visszafoglalják. Somoskőt erősítik, Salgó kimarad a felújító megerősítésekből, katonai jelentősége erősen csökken, fokozatosan rommá válik, amit már nem is újítanak fel többé. 1439-ben említik Salgó községet is, mely közvetlenül Salgó vára alatt – valószínűleg a mai Salgó-puszta helyén – feküdt.

SALGÓ VÁRA A 19. SZÁZAD ELEJÉN (1824)

Tarján Tariany, Salgó-Tariany, **Salgótarján**

A Tarján törzsbeliokról elnevezett falu, Kacsics nembéli Illés fia Péter (1246) majd Illés fia Simon fiai, Miklós és Simon (1282, 1283) végül a rokon Salgai Miklós fia Illés (1227) birtoka. 1329-ben, a birtokok fölötti osztozáskor II. Péter itt választ magának egy telekhelyet lakhelyül. A településnek 1332-ben már plébániatemploma van, a pap 6 garas tizedet fizetett.

Tarján falu egészen a 16. századig osztozott az uradalmi központ a Salgó vár sorsában. A 16. század közepén a törökök elfoglalják Salgó várát, és közel negyven évig török kézen volt az uradalom. 1593-ban a várat visszafoglalták, azonban a romokban heverő Salgót már nem építik újjá. A salgói uradalom a 16. század második felében királyi adományként Balassa János birtokába kerül, akinek halála után Bálint és Ferenc fiaira szállt. Ez az időszak állandó török-magyar végvári katonai csetepaték, kalandozások időszakává vált, a lakosság a földesurainak és a törököknek egyaránt adózott. Fülek várának Thököly által történő lerombolása során – 1682 – Tariány elnéptelenedett, pusztává vált.

Szunyogh Gáspárné orbovai Jakusith Katalin 1690 körül újra telepítette a falut. A következő időszakot a birtokosok folyamatos változása jellemzi. A település a falvak csendes megszokott életét éli egészen a 19. század közepéig, amikor is hirtelen minden felgyorsulva változik meg.

A község temploma 1821-ben leégett, a falu akkori kegyura Jankovics Antal, a templomot jelentősen megnagyobbítva helyreállította, Luby József pedig 1866-ban tornyot építtetett hozzá.

A fellendülés kora, a 19. század közepétől 1920-ig

A Salgótarján környékén levő szénről már a 18. században is tudomással bírtak, azonban csak a 19. század második felétől meginduló magyar iparfejlődéssel egy időben vette kezdetét a szénbányászat.

A táriányi földbirtokosok óvatossága miatt a szénbányászat a környékbeli birtokokon – zagyvai és inászóli területen – kezdődött meg. Itt alakul ki az első bányatelep, olyan méreteket öltve, hogy 1854-ben már a bányatelepnek – Rónabánya telep(?) – orvosa is volt.

Táriány területén a szén bányászata 1856-ban kezdődik meg a Jankovich birtokon. A felszíni kibúvások mentén ástak le, és hatoltak 80-100 méter mélyre. E kezdeti bányászokozást a helyiek még szénkiásásnak nevezték. A nagyobb arányú termelésnek gátat szabott a bányászati jog rendezetlensége és a szállítás nehézségei. A lovasfogatokkal történő a 90-150 kilométer hosszú, rossz, kiépítetlen utakon való szállítás igen korlátozott mennyiséget tudott a felvevő helyekre juttatni.

1860-ban bejegyzik a Salgótarjáni Kőszénbánya Társaságot, mely az elődje volt a Szent István Kőszénbánya Társaságnak. A Társaság igazgatósági központjának székhelyét Salgó-Táriánban jelölte ki. A falu a környék közepén, a megyei út kedvező összeköttetést biztosított Füleken keresztül Losonc, a Zagyva völgyén Hatvanon keresztül Budapest felé.

1863-ban engedélyt kaptak a vasútépítésre, az építkezés megindult, azonban panamak lassították ütemét és csak 1867-ben sikerült befejezni. 1868-ban eladták a pénzügyminisztériumnak, és a vonal a Magyar Államvasutak első vonala lett.. A vasút elsősorban a bánya szállítási feladatait szolgálta. Ugyanakkor környezetünkben megjelent a fejlődést, az ipart jelentő vaspálya. Közvetlen kapcsolat jött létre a község, és az ipari fejlődést hordozó főváros között.

A kiegyezést követő évek ipari fellendülésének időszakára esett a szénbányászat nagyméretű kibontakozása és a vasgyártás megalapozása is. 1867-ben alakult meg a Salgótarjáni Vasfinomító Rt. A szénmezők, a beinduló szénbányák és a vasút Salgó-Táriánnak biztosított elsőbbséget. Megvásárolták a Salgó patak mentén elterülő területet és a szénmezőket Vecseklő, Eresztvény, Salgópusztá határában. A termelés 1871-ben kezdődött meg. A szénbányák központja, a vasgyár és a vasút megteremtették az ipari fejlődés alapjait, és a falu az egész medence bányászatának és az ipar központjává vált.

1869-ben alakult meg a Salgótarjáni Takarékpénztár, immár a pénzügyi világ is jelen volt a faluban.

1881-ben fúzió révén megalakult a Rimamurányi Vasfinomító Rt, ami gyorsította a fejlődést.

1893-ban új gyárak létesültek. Megalakult a gépgyár-ami csöveket és féktuskókat készített a vasút számára, és 1898-tól Hirsch és Frank Budapest-Salgótarjáni Vasöntöde néven működött.

Az üvegipar régi hagyományokra alapozhatott. 1893-ban felépült az Egyesült Magyarhoni Üveggyár Rt. salgótarjáni Üveggyára, ami 1907-ben Salgótarjáni Palackgyár Rt. néven alakult újjá.

A bánya és az Acélgár munkásellátó létesítményeket, és lakásokat épít.

A faluval szomszédos településeken elsősorban a bányavállalatnak köszönhetően is jelentős változások történtek.

Andrásfalván 1894-ben Schwartz A. és Fiai húzottüveg gyárat létesít, amit 1906-ban Pock Jenő vásárolt meg, és itt készült a legjobb minőségű táblaüveg. A

Kőszénbánya Rt. gépjavitó üzem alapít. Zagyvapálfalván bányák és rakodó, osztályozó épül. Baglyasalján több akna nyílik, és a bánya munkásellátó létesítményeket is épít. Salgópusztán (Salgóbánya) bánya nyílik és bányatelep létesül.

Míg 1850-ben még csak 5 kézműves élt a faluban, 1910-ben 411 vállalatot tartottak nyilván, melyből 228 segéd nélküli, 70 egy segéddel, 36 két segéddel dolgozó kisiparos, 51 három-öt munkással dolgozó üzem. Jelentősen fejlődött a kisipar, főként a szolgáltató iparágak, a nyolcvanas évek végére már 131 kisiparos élt a községben.

A századforduló időszakában a régi Jankovich birtokból hat nagybirtok alakult ki. Mezőgazdasági szempontból a legjelentősebb a Szilárdy Ödön kezelésében levő birtok volt, de nagybirtokossá vált a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt., valamint a Jankovich örökös Luby Géza. A nagybirtokok, az egyre növekvő bányatelkek és a gyarapodó gyárak fölvásárolták a paraszti gazdálkodás területeit, így a gazdálkodásuk lassan elsorvadt, területeiket inkább ipari célra ajánlották föl.

A gazdasági élénkülés hatására a község lakossága folyamatosan és robbanásszerűen növekedett. Míg 1850-ben a lakosság száma 808 fő volt, addig 1869-ben 3700, 1880-ban 6316, 1890-ben 9478, 1900-ban 13544 fő volt. A századfordulóra Salgótarján vált a megye legnépesebb városává. A község képviselő testülete azonban igyekezett mindehhez hozzátenni, hogy a számok mögött jelentős a csak munkát vállalni érkezett idegen munkás. Az állandóan letelepült lakosok száma tehát lényegesen kevesebb volt ebben az időszakban. A bányákhoz, az üzemekbe sokan messze földről érkeztek, a város népesedése ilyen szempontból egyedülálló a magyar városok történetében. Európa majd minden részéből megindult a munkát keresők áramlása, érkeztek ide a Tátrák aljából, Galícia mezőiről, Csehország, Morvaország városaiból. A legnagyobb számban Krajnából, Stájerországból, Morvaországból, a Szudéták vidékéről érkeztek. A falu lakosságának közel fele külföldről érkezett, nem magyar nyelvű volt. A kis falu befogadta őket, letelepedtek és magyarokká váltak. A régi falu és népessége teljesen eltűnt az idegenek beáramlásában. Az ideérkezők otthonra találása, megtelepedése a századforduló idejére tehető. Ekkor már úgy tűnik, egy megállapodott lakosság – bányászok, gyári munkások, kereskedők és kevés polgár – alkotja Salgótarján lakosságát.

A 19-20. század fordulójára lelassul a viharos iparfejlesztés, a lakosság növekedése gyakorlatilag megáll, és a község lakosai a településük alakításában egyre nagyobb szerepet vállalnak. A települést a képviselő testület irányítja, aminek tagjai – 20 személy – a legnagyobb adófizetők közül kerültek ki. A testület tagjai között voltak a nagy iparvállalatok képviselői is, azonban a bánya és az acélgyár önállóságot élvezett, mintha nem is a városban lennének, területükön a vállalati szabályok érvényesültek.

Salgó Tarján 1872. augusztus 11-én önálló nagyközségi státust kapott. 1881-ben a nagyközség polgári lakossága 6316 fő, akiknek választójoggal rendelkező tagjai 1882 januárjában már 40 nagyközségi képviselőt választott.

1895. február 4-én fordult elő először a nagyközségi képviselő-testületi jegyzőkönyvben, a ma is használt névalakban – **Salgótarján** – írták le a település nevét. Még ez évben megkezdték a nagyközség utcái villanyvilágításának kiépítését.

A századforduló környékén több igazgatási hivatalt helyeztek át vagy alapítottak a nagyközségben, ide költözött a királyi járásbíróság, a királyi adóhivatal, laktanya. Több középület épült, polgári iskolát építettek, három templom is felépült, új épületbe költözött a takarékpénztár, és elkészült a Fő téri új vasútállomás.

Bizottság alakult a rendezett tanácsú várossá alakulás előterjesztésének előkészítésére. A község már 1870-ben kérte a városi státust, de akkor még elutasításra talált.

1914. júliusától megkezdődött az I. világháború, mely háborús évek alatt a nagyközségben a fejlesztések lelassultak, a háború kérdései, hadikiadások kerültek előtérbe.

A háború befejezése után a Tanácsköztársaság alatt Salgótarjában harcok folytak a határok védelméért, és az önkéntes salgótarjáni bányászokkal, acélgyári, üveggyári munkásokkal megerősített csapatok visszaszorították az intervenciók csapatokat.

Az első világháborút lezáró Trianoni békeszerződés a város életében jelentős változást hozott. Az ipar fejlődése megtorpant, mert a természetesen kialakult északi területekkel való gazdasági kapcsolatokat, vonzaskörzetét és piacait elveszítette. A határszéli elhelyezkedésből származó hátrányok ma is éreztetik hatásukat. A közigazgatás rendszere is módosítást igényelt, a határ módosítása városhiányos térséget hozott létre. Ezzel is összefüggésben, de a fejlettségi szintet is figyelembe véve 1922 január 27-én, a nagyközség képviselő-testületi ülésén kimondták a „rendezett tanácsú várossá” való átalakulást.

A közigazgatási státusz megváltozását a város vezetése a város fejlesztésében, a városkép alakításában is igyekezett követni, és 1926-ben elfogadta a képviselő testület a város első rendezési tervét.

1929-ben a város „megyei város” rangot kapott. Az addigi 152 ről 60 főszre csökkent a képviselő testület, a polgármester szerepe erősödött. A 60 képviselő fele „virilis” tag (legnagyobb adózók), míg másik fele választott volt.

A várossá alakulástól a második világháború kezdetéig tartó időszak a város fejlődése, építése szempontjából igen termékeny időszak volt, annak ellenére, hogy ez időszak alatt gazdasági válság, és számos gazdasági nehézség adódott.

A város élete pezsgésnek indul, ugyanakkor a gyárak és a bánya tovább őrzi különállását. Tarján társadalmi széttagoaltsága lassan a „nem éppen kívánatos curiosítások sorába veti a várost.” A vasgyár már régóta – helyzeti adottságai, tisztviselő és munkás osztály révén – hajlamos volt elkülönülni, és ez mondható el a bányáról, bányászokról is. „Maga a város társadalma is elkülönült, lakosainak legnagyobb része munkásokból áll, jóval kevesebb a kisipar, a kereskedelem, hivatalnok, katona és legkevesebb a földesúr. A hivatalnoki kar, tanárok, tanítók, szabadpályán levők, kereskedők, iparosok olykor kezét is szorítanak, de egypár lépés odább és visszahullanak a kasztba. Az igazi őslakosság száma már kevés, a többieket idehozta a szén, a vas és az üveg. Szétválasztják a társadalmat, a természetesnek látszó folyamatok, a vallás, a politika az anyagi érdekek és a vagyon.”

Nehéz tehát várost létrehozni olyan közegben ami még csak a most kezd „városi” lenni, most telepedett le. A városfejlesztés nem csupán az építésben merül ki, hanem a helyi társadalmat is fejleszteni, nem csupán „acélgyárivá” vagy „bányásszá” hanem „tarjánivá” is kell tenni.

A második világháborútól napjainkig

A várost 1944. december 25-én foglalták el a szovjet csapatok. A védők és „felszabadítók” között nem volt nagy csata, mert a védekező csapatok kitértek a támadók gyűrűjéből. Súlyos utcai harcokra sem került sor, azonban az épületekben és felszerelésekben jelentős kár esett. A harcok elültével megkezdődött a helyreállítás, az élet újra indítása. A kommunista párt vette át az irányítást, megkezdődött az üzemek államosítása, új, tanácsi vállalatok szervezése. Az 1947-ben indult hároméves terv elsősorban a megrongálódott létesítmények helyreállítását célozta meg, de a lakásépítés is az előtérbe került. A továbbiakban – az ötéves tervek mentén – alakították a város gazdaságát, kialakult a „szocialista ipar”, a „szocialista jellegű helyiipar”, mely biztosította a város ellátást.

A kormány 1949. december 14-i, 4343.számú rendelete alapján 1950. január 1-től Salgótarján Nógrád megye székhelye lett, ami „politikai okok mellett az addig elért erőteljes gazdasági és társadalmi kisugárzó erejének” volt köszönhető. De a város nem volt ilyen jellegű változásra felkészülve, így a megyei hivatalok és intézmények még a korábbi székhely Balassagyarmaton maradtak.

1950 szeptemberétől Salgótarján része lett Baglyasalja kisközség.

Salgótarján tanácsa már 1951 nyarán kezdeményezte új általános rendezési terv készítését. Már ekkor felvetődött a városközpont helyének, és a város továbbépítésének kérdése. Kezdeményezték Zagyvapálfalvát is a tervezési területbe vonni. 1952-ben elkészült a Megyei Tanács épülete, és megkezdődött a tűzoltóság és a rendőrség épületeinek építése is. Ezen időszakban általában jellemző, hogy valami mindig megalakul, – több szövetkezet, vállalat, termelőszövetkezet - elkészül, átadják.

1955-ben módosították az általános rendezési tervet, és Zagyvapálfalvát kivették a tervezési területből. A városban új intézmények, iskolák, mentőállomás, stb nyílnak, megindul a helyi autóbusz közlekedés.

1960 nyarán a városi tanács kezdeményezte Zagyvapálfalva városhoz csatolását, és módosította a város – 1955-ös – általános rendezési tervét. 1961-ben Zagyvapálfalvát Salgótarjánhoz csatolták, és új rendezési terv készült, mely a két területrészt egy egységként kezeli, e tervet 1962-ben fogadták el.

1962-ben megkezdték az új városközpont építését, a szálloda alapozásával, majd a Pécskő utcában megkezdték a lakóházak építését.

1967. november 7-én adták át a város új főterét, melyen leleplezték Somogyi József Felszabadulás emlékművét. A Főtér a következő évben megkapta a Magyar Urbanisztikai Társaság Hild érmét. A városközponti rekonstrukció folytatódott, és a város más területin is nagy építkezések folytak. Lakótelepek a város több pontján, új kórház, rendelőintézet, könyvtár, iskolák, gimnázium.

A háború utáni újjáépítés egyre több energiát igényelt, és ez elsősorban a szénbányászat erőteljes fejlesztését igényelte. Nagy ütemben folyt a termelés korszerűsítése, a rekonstrukció. Ugyanakkor már a hatvanas években felmerült, hogy a város közelében levő készletek kimerülőben vannak, és a gazdaságosabbnak, tisztábbnak ítélt energiahordozók iránti igény fokozódik. Salgótarjánba 1968-ban érkezett meg a földgáz, és a gyárakban megkezdődött az új energiahordozóra való átállítás. Ez a fejlesztés határozottan jót tett a város levegőjének, környezetének, a füstölgő kéményes város-sziluett látványa megváltozott. A bányászatból felszabaduló munkaerő elhelyezése új feladatként

jelentkezett. A nagyüzemeket igyekeztek úgy fejleszteni, hogy a felszabaduló munkaerőt fel tudják szívni.

1972-ben Zagyvarónát Salgótarjánhoz csatolták, a város terület tovább növekedett. Elkészült a 21.sz. főút városon átvezető részének tehermentesítő szakasza Zagyvapálfalvától a litkei útig, szélesítették a Rákóczi út városközponti szakaszát. A város 1977-ben érte el a mai igazgatási területét, ekkor csatolták hozzá Somoskőt és Somoskőújfalut. A város nemzetközi határátelőhellyé is vált.

Az 1980-as évekre a város lázas építési korszaka meglassult, az állam a lakásépítkezéseket mintegy visszafogta. Ez időre a város jelentős intézményei új székházakba költöztek, a városépítés leállt. Az utolsó jelentős szakasz a nyugati városrész lakásépítése volt, ami a kilencvenes évek elején fejeződött be. 1978-ban kezdték az új általános rendezési terv készítését, amit 1982-ben fogadtak el. A terv már a becsatolt területeket is figyelembe vette.

A rendszerváltás a városban gazdasági és társadalmi válságot idézett elő. A bányákat már korábban, a nyolcvanas évek közepén felszámolták, emellett a városban lévő nehézipar – fémfeldolgozás, üvegipar, gépipar – is súlyos válságba került, hosszú ideig tartó nehézségeket, elsősorban szociális problémát okozva. Az új önkormányzat nehezen birkózott meg a válság okozta problémákkal, napjainkra is hagyva néhányat. A várost még napjainkban is közel 20%-os munkanélküliség sújtja. 1998-ban fogadta el az önkormányzat közgyűlése a város új településrendezési tervét. A terv elsősorban a rekonstrukciót, a meglévő területek intenzívebb felhasználását irányozza elő. A város déli területein gazdasági területeket tervezett, ahol épülnek az „ipari park” zöldmezős létesítményei.

A gazdasági nehézségek ellenére a város infrastrukturális területen fejlődött elsősorban. Befejeződött a teljes városi területen a szennyvízcsatornázás, elkészült a szennyvíztisztító-mű kapacitásbővítő rekonstrukciója, és megépült egy korszerű hulladéklerakó-ártalmatlanító telep. Napjainkban készült el a városközponti Főtér rekonstrukciója – új burkolat, világítás, növényzet – és épül a 21.sz. főút következő – és egyben befejező – szakasza is.

A város lakossága az elmúlt évtizedekben egészen a kilencvenes évek elejéig növekedett, azonban napjainkig – egyre kisebb mértékben ugyan – de csökken. A lakosság 1941-ben 26.677, 1960-ban 31.774, 1965-ben 35.323 fő, 1970-ben 43.434 fő, 1980-ban 49.603 fő, 1990-ben 47.822 fő volt. 2000-ben 43.950 és 2004 év elején 43.169 fő volt.

TÉRSZERKEZET

A patakok által kialakított szűk völgyekben a történelem előtti időkben levő telepek nem hagytak számottevő és látható nyomot. A Zagyva és a Tarján patak völgyében északra vezető út – mint láttuk – jelentős szerepet játszott az Alföld és az északi vidékek közötti gazdasági kapcsolatokban és katonai mozgásokban. A honfoglalás korában is meglévő utak, mely ekkor az északi gyepű védelméhez való fontos felvonulási út lehetett, a patakok időnként kiszélesedő völgyei kedvező lehetőséget teremtettek állandó települések kialakulásához. A sűrű erdőkből kiemelkedő hegycsúcsokon épített várak egyaránt szolgálták a közlekedés ellenőrzését, a lakóhelyet és a hatékony védekezést.

A honfoglalás után, a vármegyék kialakulásával, a mezőgazdálkodás fokozatos elterjedésével alakult ki a településhálózat. Központjait a királyi birtokokon álló ispáni várak jelentették, az ispáni várakhoz rendelt falvak szolgálták a várak ellátását. A földesúri birtokokon hasonló településrendszer alakult ki, a várak körüli falvak állandó szállás és lakóhelyekké váltak.

Az árpádok korában Fülekről a Béna és a Tarján patakok mentén vitt út Terenyére, mely a Zagyvát érintve dél felé a hevesi Tar és Pásztó felé ágazott, Kelet felé a Pétervásári medencébe vezetett. Gyarmat felől a Ménes patak mentén, Endrefalva érintésével Ságón át vezetett a Tarjánra vivő nagy út.

A mai város területén a honfoglalás után, az Árpádok korában már kialakultak azok a falvak, illetve várakhoz tartozó uradalmak, melyek részei ma is a várost alkotják.

Első említései: Tarian 1227 (?), 1246.; Salgó 1341; Somoskő 1323; Baglyaskő 1268; Szanas (Szánas) 1327; Koty (Kotyháza) 1274; Zagyvafő 1290; Nagyfa (Pálfalva) 1332. Az árpád korban szerepel még Pony (Ponyi) nevű hely, amely később már pusztaként szerepel.

Ezekről a településekről, ez időkből még nem sokat tudunk, területükön nem volt régészeti kutatás és feltárás, helyüket is csak sejtjük. Történetükről is inkább csak a birtokközpontként szereplő vár történeteként beszélhetünk.

A 13-14. században a társadalomban lezajlott változások, az árutermelésre való átmenet a korábbi társadalmi viszonyokat felbomlasztotta és újakat hozott létre.

Eltűnt a királyi várszervezet, a régi típusú nagybirtok a sajátos szolgálatokat ellátó, személyileg kötött örökös jobbágyaival. A személyes szabadság – legalábbis elvileg – járt a földesúri parasztoknak, és már nem szolgáknak, hanem jobbágyoknak nevezték őket. A földművelésre alkalmas területeken tovább éltek és gyarapodtak a falvak, s bennük a településrend nagyobb szabályosságát, templomok és igényesebb lakóépületek megjelenését lehet megfigyelni.

A piacviszonyok és a pénzgazdálkodás fejlettsége lehetővé tette már, hogy a termelők pénzért értékesítsék terményeiket, s hogy így nyert hasznuk cenzusként legyen elvehető tőlük. Az új rend legfontosabb feltétele, hogy a jobbágnép megmaradjon foglalkozása mellett, helyet nem változtató falujában s kötelezettségeit teljesítse. Hogy azonban a földesúr még biztonságosabban érezze helyzetét, a jobbágy szálláshelyét – rajta hajlékát, gazdasági épületeit, állatait és felszerelését – is véglegessé, kötötté kellett tennie, szálláshelyéhez pedig a határbeli földközösségből megfelelő részesedést kellett biztosítania. Telkek és tartozékaik e kialakítása több évtizedes folyamat eredményeként ment végbe. Ezzel egy időben

történhetett meg a belterület szabályozása, a korábban rendezetlenül fekvő hajlékok „sorba”, utcába csoportosítása, és a határhasználat módosítása is.

Csírában jelentkezett az ipar és a mezőgazdaság, a falu és a város közötti munkamegosztás. A jobbágygazdaságok egyre inkább megszűnnek önellátóak lenni. A falvakban kialakul a helyi iparos réteg, melyek egy része fokozatosan behúzódik a mezővárosokba. A falusi jobbágyosság, a megyei nemesség és a főúri família az új korszak jellemző képződményei.

A 14. század közepéig keletkezett nagyszámú település közül idővel sok újra elnéptelenedett, mert ebben a korban alakult át a településmód is. Az árpádkori szétszórt és kis lakos számú települések fokozatosan koncentráálódtak. Egyes falvak, élve a tatárjárás után kapott egyre több kiváltsággal, elindultak a mezővárosi fejlődés útján, míg mások több okból továbbra is kis falvak maradtak. Területünkön valószínűleg ekkor válhatott pusztává Pony, Csernik, Szánas, Vendégi és Szőrösi.

A törökkor után újra alakult a települések rendszere, egyes falvakba visszaköltöztek elűzött lakói. A települések helye többnyire már nem változott, nem volt olyan ok, ami miatt egy-egy falunak odébb kellett költöznie.

Ezt a folyamatot végigkísérhetjük területünk falvaiban is. A Csák Máté féle megmozdulások, ostromok során számos esetben vonulhatott végig katonaság a völgyben vezető úton, majd a török megszállás idején hasonló események játszódhattak le, és valószínűleg Thököly Imre Fülek várát ostromló seregei sem kímélték az út mentén levő falvakat. Minden bizonnyal jelentős részben ez a zaklatásoknak volt köszönhető a falvak elnéptelenedése. A hadak elvonultával, a vidék elcsendesedésével – annak ellenére, hogy a Salgói és környékbeli várak hadászatiilag jelentéktelené, romossá váltak – az uradalom területe művelésre alkalmasnak tűnt, a lakosság – igaz segítséggel – de visszatért.

A települési térszerkezetre vonatkozó megbízható utalásokat csak a 18. század második felében készült első katonai felmérés ad. Ennek alapján is készült a történeti helységnévtár településjegyzéke és a térkép, melynek egy részlete alább látható. Az északra vezető Gyöngyös Losonc kereskedelmi út Alsópálfalva térségében elágazik. Az út fő ága Lapujtón, Bocsáron, Berényen keresztül vezet Losoncra, míg az északra vezető ága Tarjánon keresztül Fülekre vezet. Az ábrázolt települések mellett Salgó. Ponyi, Cernik, Szőrös, Andrásfalva és Somoskő(!) pusztaként szerepel.

A terület települési térszerkezetében hosszú évszázadokon keresztül nem történt jelentős módosulás. A 19. század közepétől azonban a vasút megépítése, a szénbányák megnyitása, az ipar megtelepedése robbanásszerű változást idézett elő. A falu végein megjelennek az ipartelepek – az acélgyár északon, a bányatelep nyugaton, a palackgyár és a vasöntöde délen – közrefogva a falu belterületét.

„Tarián” környékén sorra létesülnek a bányatelepek, – Rónabánya, Salgóbánya, Somlyóbánya – a falvakban és a falvak mellett gyárak épülnek, és a lakosság száma viharos gyorsasággal emelkedik. A város környékét – magában a városban is megjelenve – bányai vasútvonalak hálózják be, melyek a lakossági közlekedésben is használatosak. Sajnos az 1970-es évekre valamennyit fölszámolták, csak a nyomvonaluk, alépítményük maradt.

A térszerkezetben a legnagyobb változás a 20. század közepén kezdődött, és az 1970-es években fejeződött be. Ekkor csatolták Salgótarján igazgatási területéhez a

szomszédos falvakat, Baglyasalját, Zagyvapálfalvát, Zagyvarónát, Somoskő és Somoskő újfalut, valamint a 19-20. századforduló táján létrejött új telepeket, Rónabányát, Salgóbányát, Somlyóbányát, Rónafalut. Ez a változás a falvak – és végül a város – településszerkezetére is jelentős hatással van.

TÉRSZERKEZET A 18.SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

TELEPÜLÉSSZERKEZET

A mai Salgótarján tulajdonképpen egy néhány évtizede létrejött agglomeráció, melynek alkotó településrészei korábban önálló települések voltak, – egyesek még ma is különállóak – így a településszerkezetüket is külön-külön vizsgáljuk.

SALGÓ TARJAN ÉS BAGLYASALLYA AZ ELSŐ KATONAI FELMÉRÉSEN

A mai város a földrajzi determináció okán meglehetősen szokatlan, szerteágazó, zsákot képező szerkezettel rendelkezik. A völgyekbe hatoló beépítések elsősorban a területhiány miatt jöttek létre, mintegy kiegészítő és összekötő szereppel a korábban elfoglalt területek között. A 19. század végén, a bányászat és az ipar által alakított területek – telepek – jelentek meg, melyek többé-kevésbé rendezettek, tervszerűen telepített, önálló „városok” voltak. A telepek önálló életet éltek. A telepek rendje, törvényei az üzemek rendjéhez igazodott. Ezek a területek ma is meghatározó városszerkezeti és városképi elemek.

A települések kialakulását, elhelyezkedését erősen befolyásolják a földrajzi környezet adottságai és lehetőségei, a vízvétel, az utak vezetése a megmunkált területek megközelítése, stb. A magyar falvak egyik tipikus településszerkezete az egyutcás, hosszútelkes, fészfésű beépítés volt. A templom az utca közepén – ha volt – dombon állt, kijelölve a falu központját. Erre találunk példát vizsgált falvaink között.

Egy másik sajátos típus, melynek előfordulása tipikus ugyan, és főként a váras vidéken gyakori, a vár körüli-alatti – „váralja” – település. Erre példa Somoskő, példa lehetett Zagyvafő és korábban Baglyaskő várai alatti települések. Ez utóbbiak már nem az eredeti helyükön találhatók, így csak **Somoskő** maradt meg e típusból. A vár a lankásan emelkedő, majd hirtelen kiemelkedő bazaltcsúcson áll, míg a település a vár alatti hegyszoknyát foglalja el. Az utca követi a hegyoldal emelkedését, ferdén és kanyargósan harántolva a rétegvonalakat. Az első felmérésen a falu a várdomb nyugati oldalán áll, ott néhány épület elszórtan található. Ezen az oldalon van a jó vizet adó kút is.

SOMOSKŐ ÉS SOMOSKŐÚJFALU AZ ELSŐ FELMÉRÉSEN

A második felmérés szerint a település a vártól délre és keletre található, a kedvezőbb tájolást nyújtó hegyoldalakat foglalja el. Ekkor egy derékszögben hajló utca mentén sorakoznak a lakóházak. Az utcából a vár alatt ágazik ki egy nyúlvány, és az út déli végénél csatlakozik egy másik – a régi faluhelyre vezető – köz. Az utak mentén kerített, művelt telkek láthatók. A harmadik felmérésen – mely a 19.század

végén készült, de az 1920-as években javították – készült, már a ma is látható utcarendszer egy része megtalálható. Fasor jelöli azt – valószínűleg földút és telekhatár – az utat, ami ma kiépített lakóút, igaz, csak egyoldali beépítéssel. A mai településszerkezet megtartotta a korábban kialakult utcahálózatot, csak kiegészítette azt. A telekhatárok – keskeny, hosszú házhelyek – a régebben meglévő utcák mentén is jórészt megváltoztak, telkeket vontak össze, vagy osztottak újra. De az utcaszerkezet megmaradt, valószínűleg a 2-300 évvel ezelőtti állapotában.

A hódoltság előtti egész magyar településterületünkön eluralkodó utcás-soros típus csírái már a honfoglalás előtti településállományunkban mutatkoztak. Kifejlett típusa azonban csak falvaink végleges helyhez kötődése alakulhatott ki és terjedhetett el, mint a megszilárduló feudális jobbágytelekrendszer települési kerete.

Aligha tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy a 13-14. században keletkezett falvaink nagyobb részét a 14. és 18. század között alapszerkezetükben változatlanul tekintjük. Térképi tájékoztatást többnyire csak a 18. század második felétől megkezdett katonai felmérések adnak. Ezek alapján vizsgáljuk meg a város alkotó községek településszerkezetét.

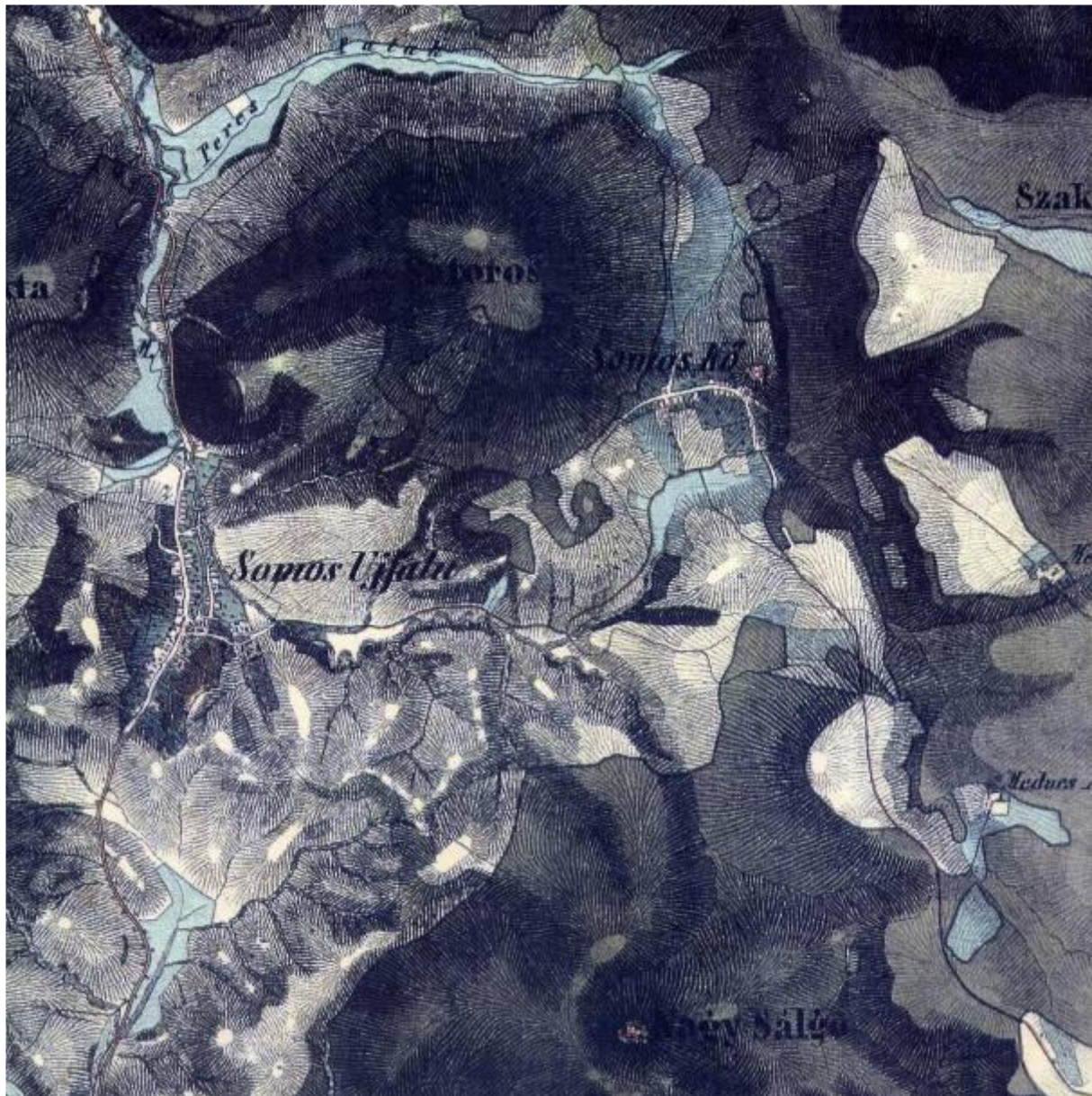
Somoskőújfalu

Somoskőújfalu völgybe települt község. Az első felmérésen – 1782-és 1785 közötti években készült – házcsoportok állnak az északra vezető országút mentén, és az épületek csoportosulása figyelhető meg a Somoskő felé vezető út mentén. Itt jelöltek egy nagyobb – valószínűleg a birtokos kúriája – épületet. Jellemző, hogy a beltelek nem ér el az északi révig, és a Várberki patak is távolabb van a házaktól-kertektől.

Nagyjából 100 évvel később az országút menti beépítés meghosszabbodott, és nagyjából a mai határállomásig tart, mellette keletre kiépült egy új utca, aminek kertjeit a patak határolja. A Somoskőre vezető út elágazásánál látható egy rendezettnek tűnő épületegyüttes, és a mai (volt) major helyén szintén épületek találhatóak. Ez lehetett a gazdálkodás központja, hiszen a következő térképsorozaton ennek helyén major szerepel. A 20.század első évtizedeiben – már szerepel a vasút is a térképen – az utca határozottabbá vált. Az út menti kétoldali beépítés a vasútállomásig tart, – annak helye mára sem változott – a telkek kiérnek a vasútig, illetve a második utcasor mentén a patakig, a major zárja a beépítést kelet felé. A vasút nyugati oldalán kertek vannak, de a falu beépítése még nem ért a vasúton túlra. A temető szintén az út menti domboldalon jelölt, szemben a vasútállomás északi végével.

Somoskőújfalu beépítése is alkalmazkodott a földrajzi adottságokhoz, a völgyfeneket foglalta el. A domboldalakra felkúszó beépítések már a 20. század ötvenes-hatvanas éveinek fellendülésekor jöttek létre, vállalva az ezzel járó építési nehézségeket is.

Somoskőújfalu e tanulmány megírásának kezdetén még Salgótarján igazgatási területéhez, a városi önkormányzat irányítása alá tartozott, azonban népszavazáson a különválás mellett döntött, és a tanulmány elkészítése közben különvált. 2006. október 1-től önálló községként éli életét. Úgy ítélem meg, hogy e tanulmányban azonban szerepelnie kell.

SOMOSKŐ ÉS SOMOS ÚJFALU A MÁSODIK FELMÉRÉS TÉRKÉPÉN

Zagyvaróna

Zagyvafő vára – illetve annak helye – alatt az első katonai felvétel a Zagyva mentén vezető utat úgy jelöli, hogy az hol a patak jobb, hol a bal oldalán halad. Az út Salgóvára alatt átvezet Somoskőre. A Zagyvafői várat már nem jelöli, a várhegy alatt a patak illetve az út mentén jelöl települést. Az út két oldalán, rendezetten állnak a házak. A hegy déli oldalán nagyobb épület – minden bizonnyal a templom – áll. A patak bal-partján is ábrázolt egy házcsoport, azonban ezek halmazban állnak, kevésbé rendezettek. A beépítés addig tart, míg az út visszakerül a patak bal – keleti – partjára.

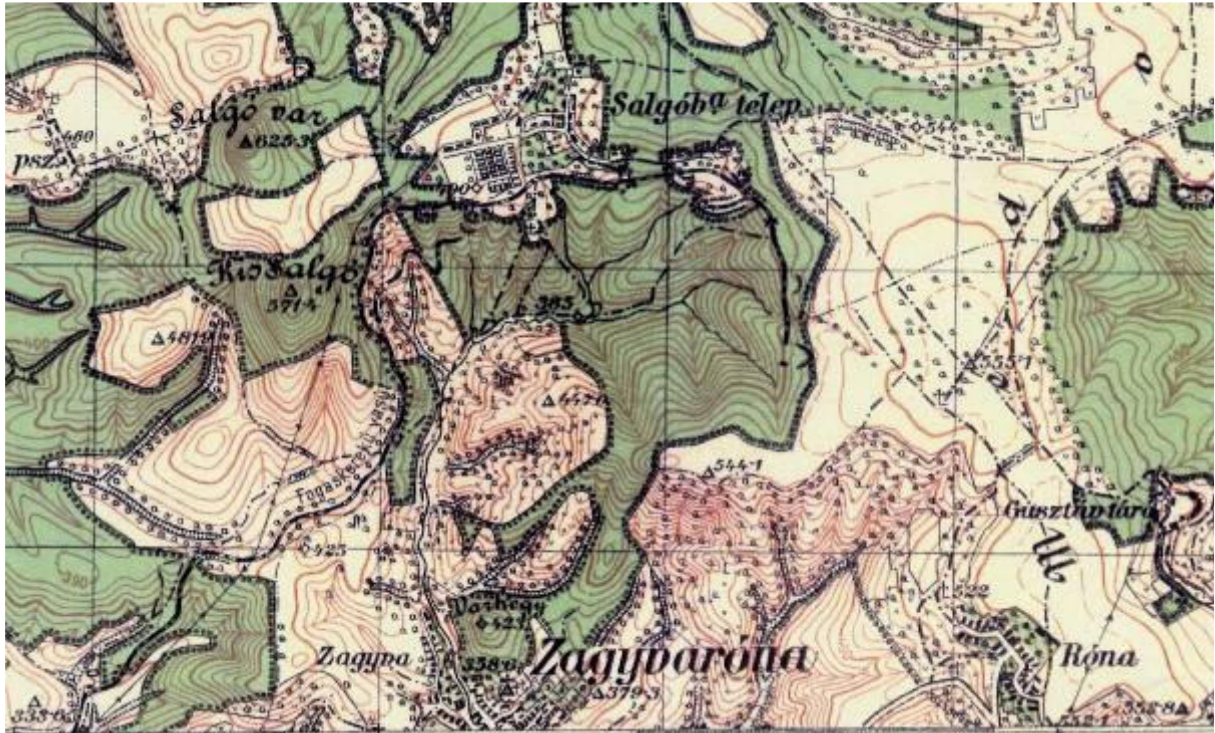

ZAGYVA(RÓNA) A MÁSODIK FELMÉRÉS TÉRKÉPÉN

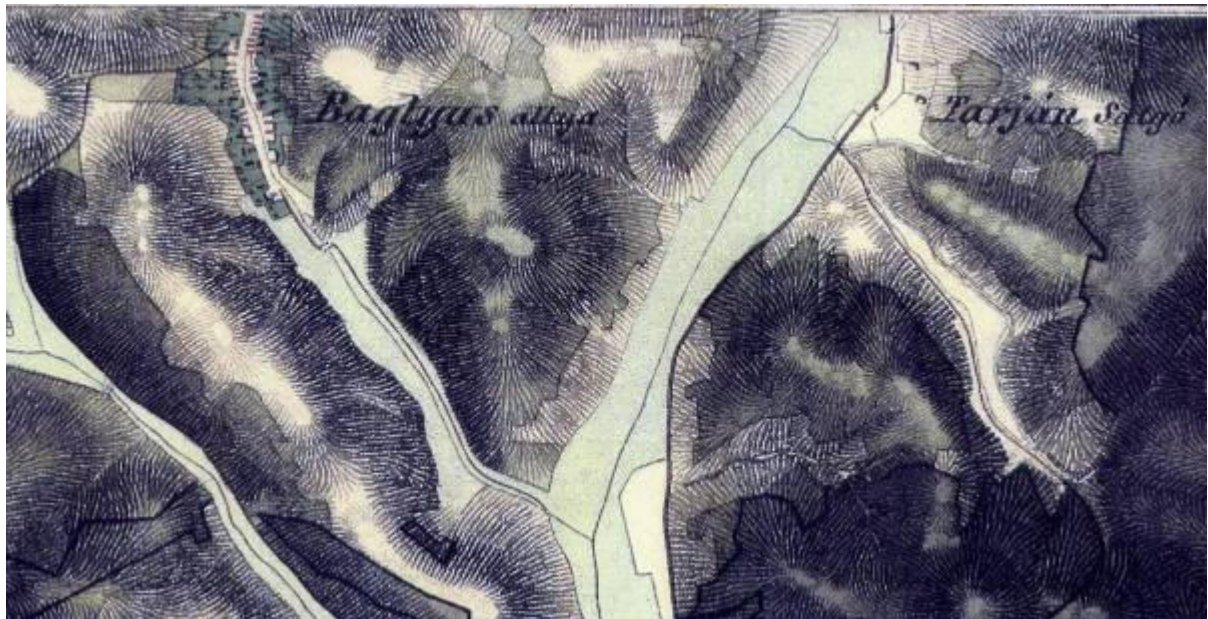
100 évvel később, a 19. század közepén a patak és az út között kertek vannak, a házak az út mentén határozottan vonalban állnak. Az út már nem vezet tovább, a falu beépítése az út mentén egyoldalivá vált. A várhegy dél-kelti oldalában két, egymással párhuzamos utca indult észak-keleti irányban, azonban ezek mentén még nem állnak épületek. A „felső” út a templom mellett halad el. A falu dél-keleti végében utca nélkül áll néhány épület.

Ezen a térképlapon szerepel már Zagyva Róna község is. A Medves peremén néhány házból álló település, a házak a rövid utca északi oldalára, a déli, benapozott lejtőre települtek. Az odavezető út a Zagyvai útból indul és a Budavölgy felett vezet a faluba.

A 20. század első éveiben a község szerkezete igen erősen hasonlít a mai állapotára. A korábban említett utcák mentén épületek állnak, a patak és az út között kialakult egy beépített „sziget”. Általában látható, hogy a környékbeli bányák megnövelték a falu házainak számát, a község területe azonban nem változott sokat. A falu észak-nyugati határa mentén halad a fogaskerekű vasút Salgóháza felé., azonban a községgel nem volt közvetlen kapcsolata. Róna is változott, az út mentén a beépítés kétoldali lett, a község „egyutcája” már elágazik.

ZAGYVARÓNA A 20. SZÁZAD ELEJÉN. ÉSZAKON MÁR MEGJELENT SALGÓBÁNYA

BAGLYASALJA A MÁSODIK FELMÉRÉSEN

Baglyasalja

Amint az korábban láttuk a község hozzávetőleg háromszáz évvel ezelőtt költözhetett mai helyére, a Kővár alóli domboldalról a patak völgybe. Az 1770-es években a felvétel szerint a patak forrásánál települt néhány házból áll, a házak mögött kerttel. Az út a Kővár felől indul, és a patak mentén kettéágazva északra és

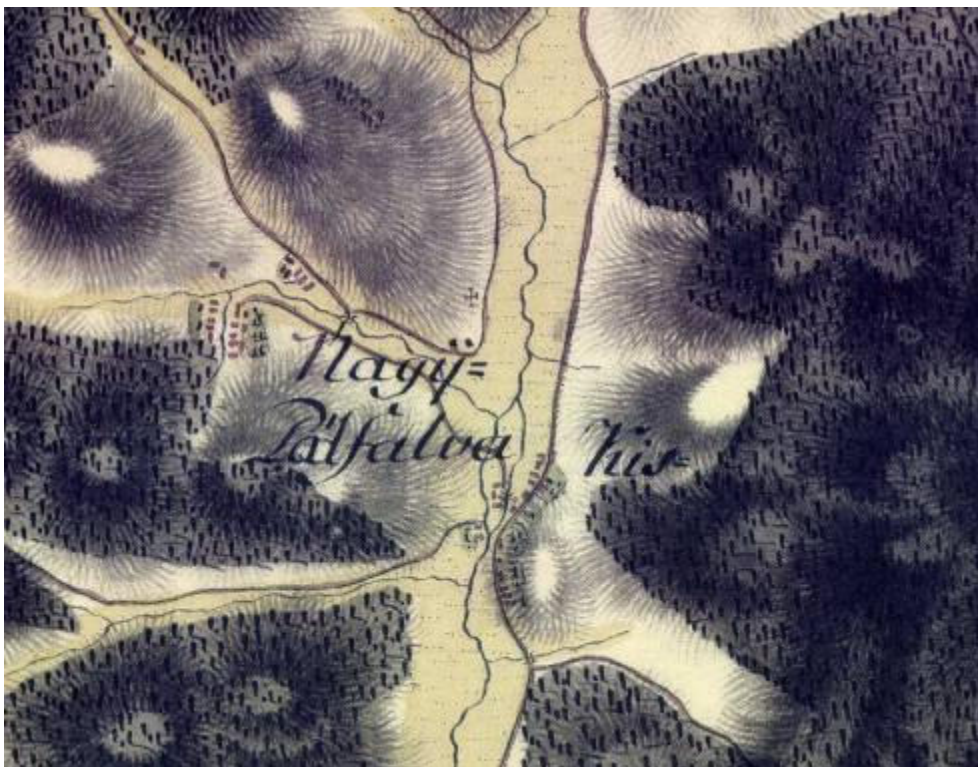
délre vezet. A 19. század közepére alig változik a helyzet. Az út mentén hosszában nőtt a beépítés, helye még mindig a patak felső folyásánál található.

A 20. század elejére azonban több változás történt. A falu házai még mindig a felső folyás mentén találhatóak, azonban a patak mentén végig telkek és egyes telken már épületek is találhatóak. Ezeket már a bánya építette. A patak északi oldalán bányai kisvasút kanyarog a völgy hosszán. A falu megmaradt egyutcás településnek, azonban a későbbiek során a patak déli oldalán kiépült egy másik is, a régivel közel párhuzamosan. A bánya által épített épületek közötti, viszonylag nagy foghíjak napjainkig beépültek.

Zagyvapálfalva

A mai Zagyvapálfalva esetében akár térszerkezeti kérdésként is kezelhetjük a településszerkezet vizsgálatát. Ahogyan a történeti fejezetben is láttuk, a mai városrész legalább három községből alakult ki.

Az első katonai felmérés – 1782-85 – térképe „Nagy-Pálfalva” és „Kis-Pálfalva” néven ábrázol településeket. Nagy-Pálfalva a Tarján patakba futó Szánas patak völgyében, a patak felső folyása mentén települt, néhány házból áll. A patak túloldalán, Szánasra és Etesre vezető út mentén is áll néhány ház. (Felső Szánas? Szánas-puszta?) A patakok összefolyásánál egy kereszttel jelölt objektum – templom? templomrom? temető? – is található. A patakok összefolyásától a két patak egymás mellett fut dél felé, a következő torkolatnál, a patak nyugati oldalán is található néhány ház. E házcsoporttól keletre, az országút mentén, annak keleti oldalán található Kis-Pálfalva. Az út csak egy rövid szakaszán kétoldalt beépített.

„PÁLFALVÁK” AZ ELSŐ FELMÉRÉS TÉRKÉPÉN

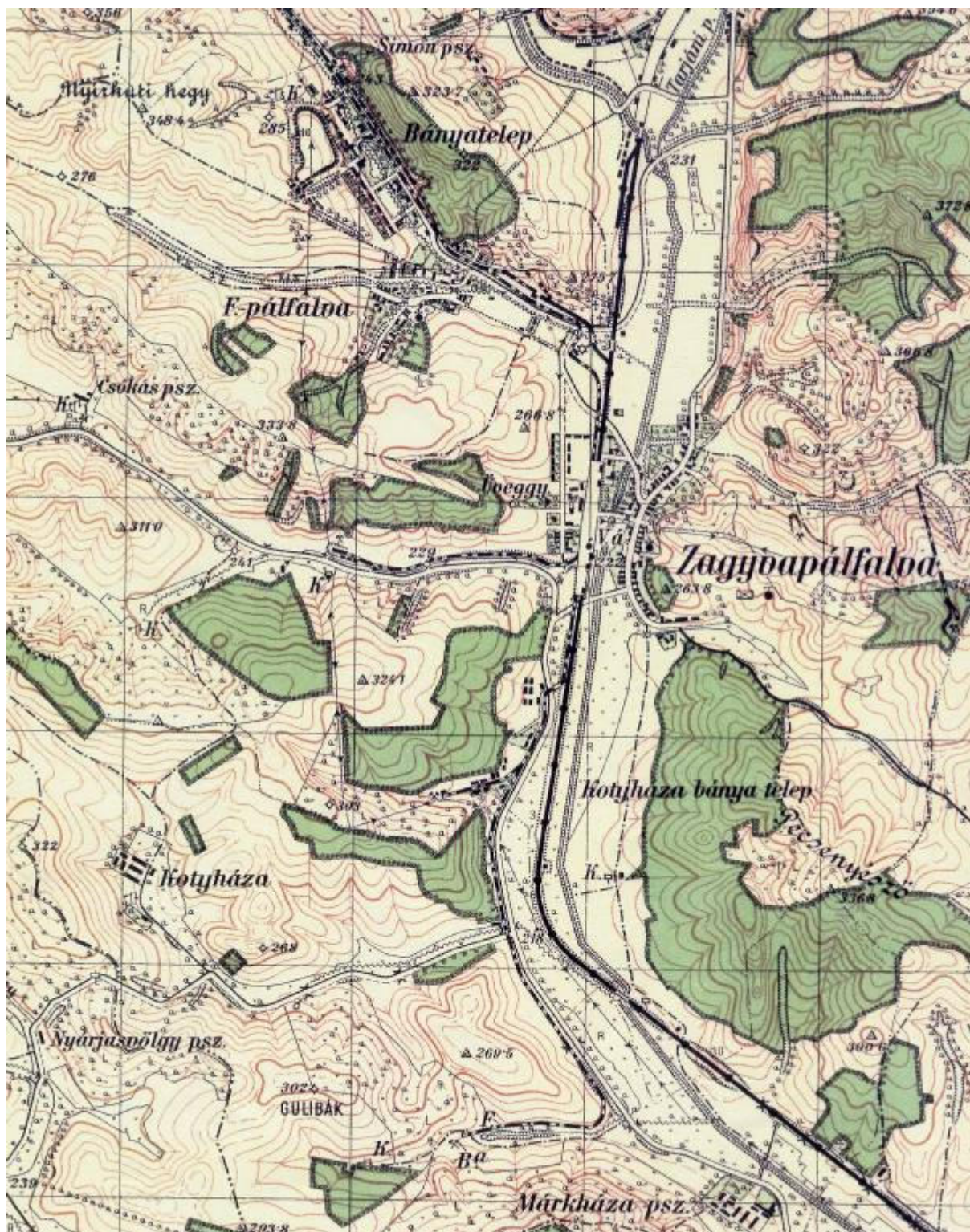
A 100 évvel későbbi térképen „Pálfalva Felső” név alatt találjuk a korábbi Nagy-Pálfalvát. Ekkor a patak völgyre merőleges rövid utca mentén álló két házsor. Körülötte nagy kertek találhatóak. A korábban név nélkül jelölt, a patak nyugati oldalán leírt településrész most két csoportban álló néhány ház, „Andrásfalva P.” névvel jelölve.

„PÁLFALVÁK” ÉS ANDRÁSFALVA A MÁSODIK FELMÉRÉS TÉRKÉPÉN

A 20. század elején szintén komoly változások találhatók. A Szánas patak menti település még F.-pálfalva névvel jelölt, de területe megnőtt, és a patak északi partján, a bányai vasút mentén – a vasút Alsó-Szánas pusztától alagútban vezetett Étesre – Bányatelep megnevezéssel nagy területű ipartelep található. A völgy hosszában a vasút északi oldala mentén végig épületek állnak. A korábbi „Kis-Pálfalva” helyén Zagyvapálfalva névvel szerepel a község, az út – mai Csokonai út – mentén már nagyobb kiterjedéssel és rövid szakaszon kétoldali beépítéssel. A vasútállomással szemben, a vasút nyugati oldalán található a Táblaüveggyár, a gyárral átellenben lakótelepével.

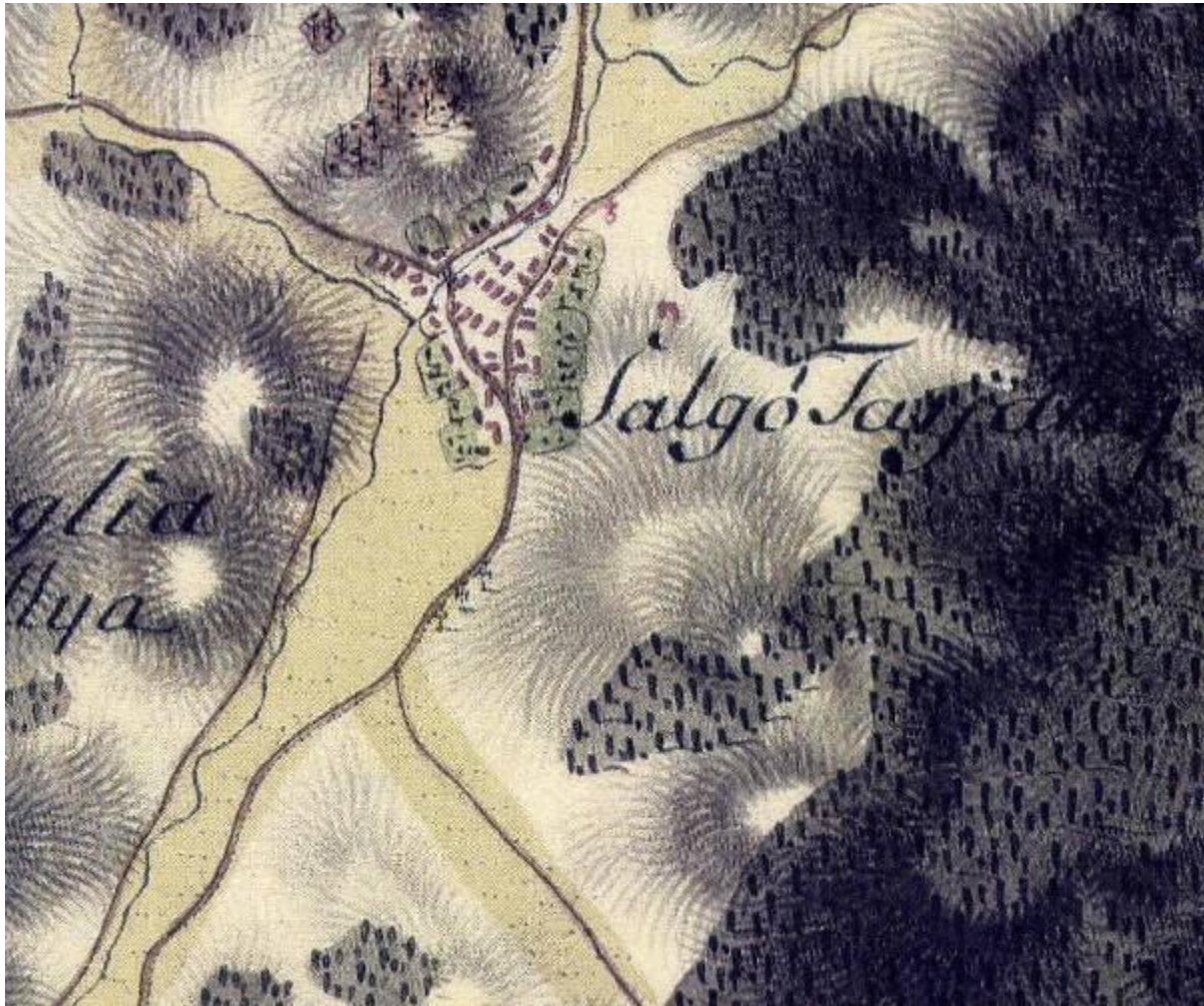
Az 1960-tól Salgótarján integráns részeként szereplő település szerkezete a 20. század második felében változott a legtöbbet. Több lakótelep is épült a területén, a beépítés felkúszott a dombra is. A „rég” Pálfalvi településrész észak – Salgótarján – felé terjeszkedett, a völgyet teljesen elfoglalva a beépítéssel. Napjainkban az utak és a patakok által közbezárt területet kereskedelmi létesítmények foglalják el.

ZAGYVAPÁLFALVA ÉS KÖRNYÉKE A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Salgótarján – Tarján, Salgó-Tarián, Salgó-Tarján

Az első katonai felmérési térképen „SalgóTarján a Tarján patak mentén, az utak találkozásánál található. A patak nyugati partján található az északra menő országút, a Bocsárra, Lapujtőre vezető úttal, és keleti partján található a Zagyvára vezető úttal. Az utak által közrezárt területen található maga a falu. Az utak mentén többé-kevésbé rendezetten állnak a házak. A Meszes-(Pipis-) hegy észak-nyugati oldalán szőlőket jelöl a térkép.(A szőlőművelés a 19.század hetvenes éveiben szűnt meg!)

SALGÓTARJÁN AZ ELSŐ FELMÉRÉS TÉRKÉPÉN

A falu egyetlen kőépülete a 13.-14. században épült plébániatemplom lehetett, amit az újraterelítést végző Szunyogh Gáspárné megújított. A templom javításán 1752-ben is dolgoztak kőművesek.

Szluha György, a falu 18. századi birtokosának az „uradalmi építkezéseket” elrendelő utasításai jellemző képet adnak a falu állapotáról, beépítettségéről.

1729-ből származó utasításban: mindenképp az udvarház építését kell megkezdeni, majd „szükséges lenne egy serfőzőházat és a Beszterce felé vezető úton egy jó, alkalmas vendégfogadót építeni.” Midőn „a kőművesek reá érkeznek”, az

istállók végében elkezdett szobának az építését kell befejezni. És elrendelte egy csűr építését is, ami távol legyen minden épülettől, tágas legyen a szérűje – hogy a tűztől védve legyen, és olyan magas helyen épüljön, hogy az árvíz kárt ne tegyen benne. (Az udvarház – ma a csillagházak állnak a helyén – a falu közepén épült, a templom alatti domb déli lábánál.)

Az 1739-ből származó „Inventárium” részletes adatokat ad a falu 18. századi állapotáról: A falu közepén áll az uraság régi, földszintes és részben fából, részben téglából épült háza, amelyben a tisztartó lakik. Zsindelyből készült teteje már hiányos, nyolc helyiség van benne. A helyiségeken levő ablakok közül három deszkázott, nyolc ólomba foglalt üvegszemekből áll. Az itt levő térségen balra van a fából épült, szalmával fedett mézszárszék. Ezután következik az a négy helyiségből álló urasági ház, melyben az ispán lakik. Ablakai deszkázottak, padlója deszka, téglából épült, de roskadozó szalmával van fedve. Kis pince is van mellette, ahol a majorosné a tejet tartja. Az udvarán van még egy nagyobb téglából épült, három szellőzőnyílással ellátott pince is, ahol az uradalmi borokat őrzik. A pince fölött a juhok számára két szalmával fedett alkalmatosság van. Köztük áll egy roskatag uradalmi faház egy szobával és istállóval. Ebben a juhász lakik. Alapjaitól kezdve javításra szorul. Ezután következik a földesúr rossz kerítéssel kerített kertje, itt régi és új telepítésű gyümölcsfák közt zsindellyel fedett méhes van. A kert előtti udvaron áll az oszlopokból és gerendákból épült uradalmi csűr. Zsindelyteteje jó állapotban van, de esővíz levezetői semmit sem érnek. Két, kocsik behajtására alkalmas ajtaja van.

A csűr fölötti részen áll az uraság egyemeletes udvarháza. Alapja kőből készült, a többi része téglából. A földszinten öt helyiség van, ezeknek mind ólomkeretbe foglalt üvegből készült ablakaik vannak. Mind az öt ablakot kívülről vasrács védi. Az emeletre az udvarból vezet fel széles lépcső. Az emeleten hat helyiség van, ezeknek is mind ólomkeretű üveglablakai vannak. Az összes helyiségnek kemény fából készült padlózata van.

A volt Jankovich kúriáról a későbbi leírások is beszámolnak. Az egyetlen magánépület volt, mely az 1821-es tűzvész pusztításait átvészelte. A klasszicista épület emeletes, téglányalapú épület. Középső harmada erősen kiugrik, ebben a kiugró részben egy-egy oldalablak és a homlokzat közepén egy ajtó, amely kivezet a két fél- és két egész oszloptól tartott erkélyre, egyszerű klasszicista ráccsal. Földszinten, az oldalablakok alatt, egy-egy boltozott átjáró, az oszlopok között főkapu, mely széles tölgyfalépcsőre vezet. A homlokzat oldalrészein fent két ablak, lent egy ablak, boltozott kapu, és két ablak. Cseréptető, kiugró részen külön tető, ez előtt a homlokzaton oromzat, barokk nyílással a közepén. Az igen tágas és világos nagy szobák egy része megtartotta az eredeti, későbarokk, egyszerű, vonalas stukkódíszét, teknőboltozatát. (a kúriát – melyben utoljára a városi múzeum kapott helyet – 1969-ben lebontották. Helyén a Csillagházak állnak, a parkban kőlapokkal kirakott terület jelöli.)

Az uraságnak lakóháza után egy nagy istálló következik, aminek jól ledöngölt földpadlója van. Ablakai deszkázottak. Az udvaron kőből készült, favázzal és zsindelytetővel védett jó, csigakeretes kút áll, aminek húzókötele rossz. Itt van a zsindellyel fedett kocsiszín és egy kis pince is. Az udvart, ahová kétszárnyú kocsikapu vezet, sövénykerítés övezi.

Ezután következik az uradalmi korcsma. Itt a nagy ivó szobát két ólomkeretes, de tört üvegszenű ablak világosította meg. Volt egy ebből nyíló jó üveglakú szoba is.

Innét az egyik ajtó deszkapadozatú pincébe, a másik egy kis pitvarba nyílt, ahonnét az urasági fogdába lehetett belépni. A konyhán kívül még több helyiség is volt az épületben.

A korcsma előtt ambitus volt és egy kétszárnyú kapu nyílt az útra. Az ambitusról a korcsma épületének abba a részébe lehetett jutni, ahol egy nagy helyiség a táncterem céljait szolgálta. Deszkaablakai voltak.

A korcsma közelében volt a nagy istálló a lovak és a mellette levő kis istálló pedig két ló elhelyezésére. Emellett volt a borjak számára elkerített hely. A korcsma és a két istálló fából épült, deszkapadlózatuk és zszindely tetejük volt. Az istállók mögött állt a zszindellyel fedett magtár. Ez keresztbe fektetett gerendákból épült, a válaszfalak azonban téglából. Egy deszkával elkerített hely a gabona, egy másik pedig a hordók és a deszkák tárolására szolgált. Innen lépcsőn lehetett feljutni egy magasabb helyre, ahol szintén gabonát tároltak. A magtár felső végén volt az igásökrök szalmával fedett, vesszőből font ajtajú istállója, az épületek között volt a tehének meglehetősen nagy, sövényel elkerített kifutója. Ezen épületek mögött volt a hízómarhák és a hízósertések szalmával fedett fekvőhelye.

A serfőző ház teljesen fából épült. A sör hűtésére szolgáló szoba széles, de nem magas. Egy másik helyiségben az árpát készítik elő. Az egykor üvegablak most be van deszkázva. Lépcsőn lehet feljutni az árpaszárító emelvényre. A serfőző helyiség egyúttal az előző serfőző lakása is volt. Kicsi, nincs üvegablaka, rossz a deszkapadlója. A ház zszindellyel van fedve.

Az udvar mögött van a kádár részben fából, részben téglából épült, de romos és kis értékű háza. E mögött is van egy zszindellyel fedett és a téglák őrzésére szolgáló állás. Az utca másik oldalán van egy régi, deszkatetővel fedett téglakemence. Emellett egy ház, most sertés állás, aminek csak a fele van szalmával lefedve. A ház mögött van a romos söröspince. A pincével átellenben, az út másik oldalán van a vízimalom. Fából épült, egy közfal osztja két részre, talpzata már korhad, de teteje jó. Két vízi kereke van, a gátja teljesen leromlott. Van egy egyjárgányú szárazmalom is, zszindellyel fedve és minden hozzávalóval ellátva. A molnár szalmatető háza jó állapotban van, de kamrája és az istállója semmit sem ér.

A falu közepén álló épületek alkották a falu közepét, az utak találkozására feletti dombon álló templom köré csoportosítva.

A házak állapota nem lehetett valami jó, mert 20 évvel később a kúriai esküdtek jelentése szerint „az uradalmi épületek – magtár, istállók és maguk az urasági házak is – mind annyira romosak, hogy azokat még kijavítani sem érdemes. Kivéve talán az uraság lakóhelyéül szolgáló épületet, amely meglehetősen jól van megépítve és a teteje is viszonylag jó állapotban van.”

Ez az állapot lehetett a 18. század nyolcvanas éveiben készült katonai felmérés alapja is. Mint láttuk, az utak találkozásánál, a templom alatt állt a „központ” – a korcsma, a malom, felette a templom – ettől észak felé, a patak és az országút nyugati oldalán állhattak a jobbágyok házai.

A falu képe alapvetően nem változott meg a következő évtizedekben sem, annak ellenére, hogy Jankovich Miklós – és később örökösei – tevékenysége a gazdálkodási állapotokon lényegesen javított. E korból nem maradtak ránk épületek maradványai.

A második katonai felmérés idején – 1829 -1866 között – az előzőekben bemutatott kép fogadhatta a látogatót. Még a múlt század közepén is két külön községnek tűnhetett. A Tarján patakkal párhuzamosan futó megyei országút – ma kb. a Rákóczi-és Füleki utcák – mentén helyezkedett el a falu nagyobbik része, és vele

szemben, a patakon túl, a Meszes hegy lábánál és a karancsaljai út – ma kb. az Alkotmány utca és Karancs utca – nyugati oldalán a másik rész. Szinte mindegyik önálló falucska a hegy lábához tapadva.

SALGÓ TARJÁN A
MÁSODIK KATONAI
FELMÉRÉS TÉRKÉPÉN

„TARJÁN SALGÓ” (!)

Az 1850-es években mindössze 128 szalmatető, földből, vályogból, fából épített parasztház állt a mai város helyén. Kőből építve csak a plébánia és a Jankovichok kúriája volt. A templomtól délre terült el a Jankovich major, az emeletes kúriával, és a körülötte csoportosuló melléképületekkel, kertekkel. Ahogyan korábban láttuk, 100 évvel ezelőtt is itt állt az uradalmi központ.

A templom előtti út felkapaszkodott a templom bejárata előtti domb tetejére. Ez az út olyan meredek volt, hogy a megrakott szekerekkel nem lehetett felkapaszkodni rajta. Megkerülték tehát a templomdombot és a Régiposta utca vonalában a Tarján patak felé kikerülték az, és a Pécskő patak medrében tértek vissza a főútra. Az így Közrezárt területen zsellérházak álltak. Az iskola a megyei út közepén állt, az út körbevette az épületet. A megyei út mentén a templomtól a Pécskő utcáig kétlakrészes telkes jobbágyok házai álltak.

A Pécskő patak medrében utca vezetett a hegy felé, ahol 20-30 zsellérház állt. A Menház utcával – ma Arany J. út – zárult a falu. A házak az utca keleti oldalán álltak, a telkek felszaladtak a hegyoldalra. A házak sorát a temető szakította meg, ami a mai „Évi II” üzletház helyén állhatott.

A falu másik része a Meszes lábánál húzódó út és a Tarján patakából elágazó „csatorna” mellett szétszórtnan álló, mintegy húsz házból, és a Karancsaljai út baloldalán levő telkeken települt 7 jobbágyházból állt. A csatorna mellett épült a falu malma. A falu két részét a Tarján patakon keresztül ugyan út kötötte össze, de a patakon a híd, csak 1838-ban épült. Ezt a településszerkezetet mutatja a katonai felmérés térképe is. És ez látható az 1866-ban felmért térképen is, melyet a tagosításhoz készítettek.

SALGÓ TARJÁN FALU 1866-BAN

Ahogy az előzőekben láttuk, a 19. század második felétől igen gyors ipari fejlődés indul meg, a falu lakossága hirtelen többszörösére nő. Ez azonban a falu szerkezetére, beépítettségére sokáig alig van hatással. Erről árulkodik a következő

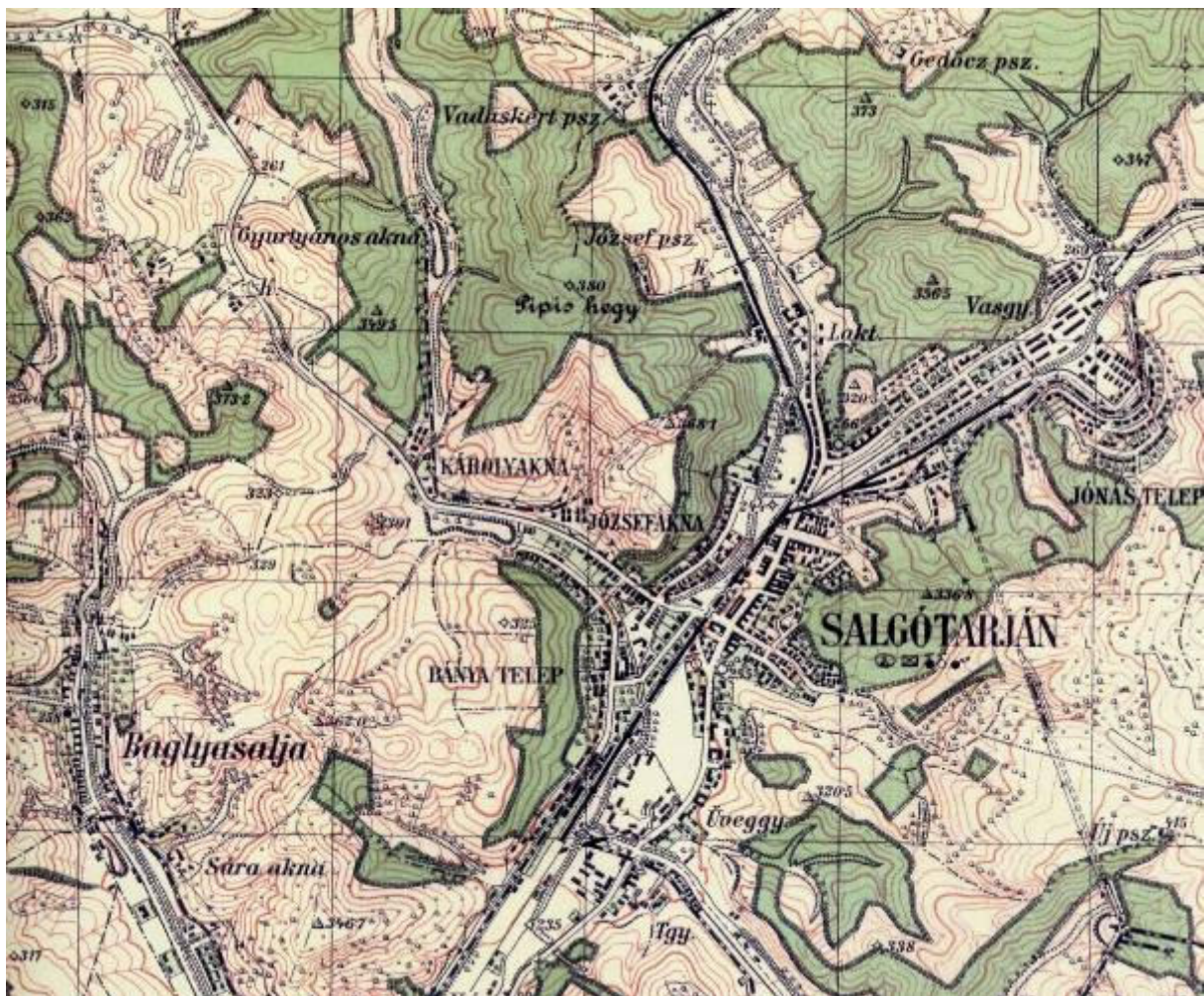
térkép részlete, melynek keletkezése 1896 előttre tehető, és a városi villanyhálózat terveit ábrázolja. (Sajnos a másik része, ami a keleti részeket mutatná, nincs meg.) Ezen a térképen a falu szinte ugyanúgy néz ki, mint ötven évvel azelőtt, de már elkészült a vasút, igaz, hogy csak a József tárnáig tart, és kiépült már a falu patakon túli délnyugati részén a bánya központi telepe. A gazdasági épületei rendezetten sorakoznak az új utca mentén.

SALGÓ TARJÁN 1896 KÖRÜL (RÉSZLET)

A falu életét az ipar megjelenése bizonyára erősen megváltoztatta, azonban ez a falu képén, településszerkezetén alig változtatott valamit. Az ipari területek a falun kívül épültek föl, a régi település szinte a 19-20. századok fordulójáig változatlan maradt. A bánya a már említett helyen építette ki központját, az acélgvár pedig a falu északkeleti határában, a Salgó patak mentén vásárolt területet, és építette föl üzemét. Az üveggvár és az öntöde-gépgvár a város déli határában, a vasút keleti oldalán települt.

A 20. század húszas éveiben készült katonai felmérés térképén látszik először, hogy a falu a két végén levő ipartelepek között levő területet kezdi elfoglalni. A térképen már teljes kiépítettségében látható az acélgvár, a Salgó és Rimai utcák menti lakóházak, a Kaszinó és az olvasó.

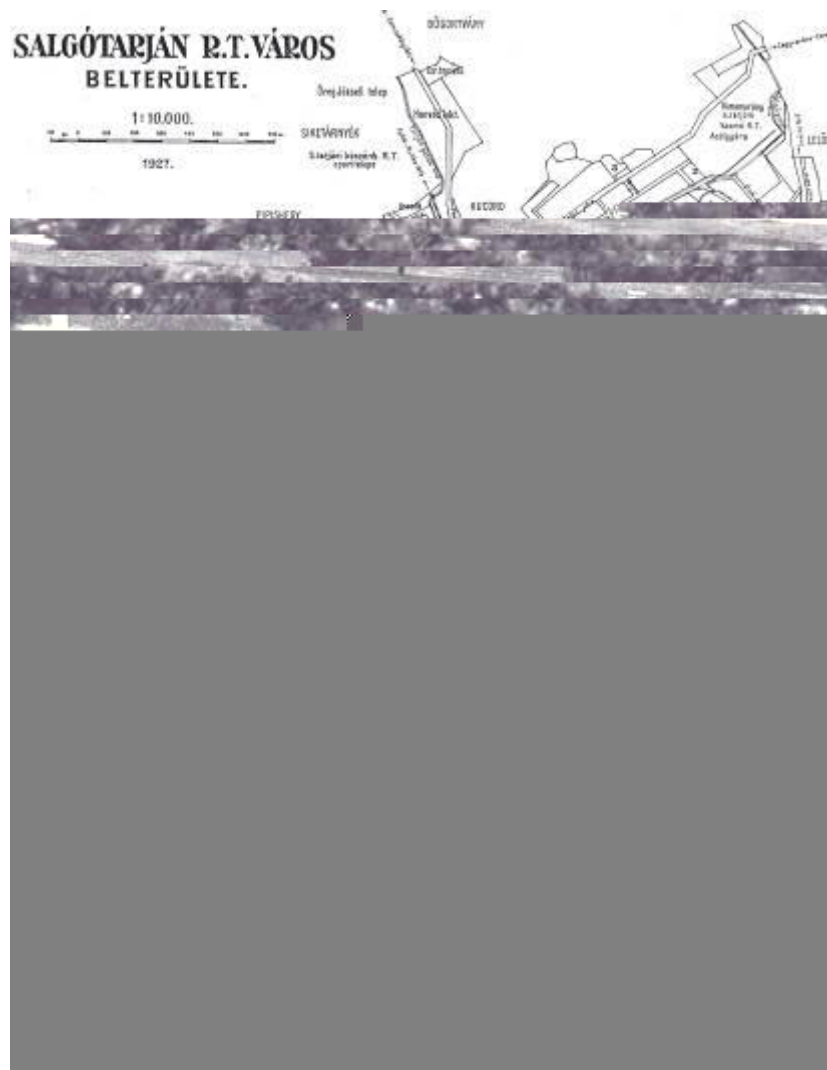

SALGÓTARJÁN A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Kiépült a bányai rész is – itt lakások, élelemtár, ruhatár, sütöde, mészárszék, munkásotthon, kórház, kaszinó, iskola, sportpálya, uszoda épült fel – és a közöttük levő területeket kezdi benőni a települési szövet, új utcák indulnak. Míg 1888. ban mindössze kilenc utca és két tér volt, a századforduló után már tizennégy utca és három tér alkotta a települést.

Megjelennek a bányatelepek – Salgó-, Somlyó – az aknák környékén épületek és lakások létesülnek. Legnagyobb a Forgács telep, ahol hetven kolónialakás épült föl az akna mentén. (ma is ilyen beépítéssel áll)

A várossá nyilvánítás – 1922. január 13. és január 27. – után kezdtek olyan lépték munkálatok, melyek eredményei a mai napig meghatározóak a város szerkezetében. A fiatal város központjává fokozatosan a vasútállomás eltti F tér vált. A F tér az akkori település szívében feküdt, tágas, négyszög tér, a többfelé irányuló forgalom érkezési és kiinduló pontja. A tér déli oldalát a M.Kir. Posta és Távirtdahivatal épülete zárta le. A posta eltt állt a Hősök szobra, – „Hős fia”, ditrói Siklódy L. cinc alkotása – a város első világháborúban elesett hős fia emlékére. A F tértől a F utcába lehetett kijutni, amely kettészelte a várost. (ma kb. a Rákóczi út) A tértől déli irányban állt a Bristol szálloda, mellette az Erzsébet tér, innen tovább a katolikus templomhoz juthattunk. A templom déli szomszédságában állt a földesúri major, ahogyan azt már korábban megismertük. A F tértől észak felé még alig állnak épületek, a Széna téren a Nemzeti Szálló a meghatározó épület. A fő utcai épülete átépülése megkezdődik, első sorban a kereskedők jóvoltából, azonban az utcafronti szárnyak mögött mélyen benyúló, hosszú, keskeny udvarokra sok kis lakás nyílt.

A VÁROS TÉRKÉPE DORNYAI ÚTIKALAUZÁBÓL, 1929

Az új városi testület már a megalakulása évében több fontos városfejlesztési döntést hozott: elhatározta az újtelep felparcellázását, telkeket adományozott és adott el az új szervezetek épületei számára, engedélyezte a Bányakapitányság épületének építését. A legfontosabbnak azonban azt ítéltük, hogy megbízta a város műszaki tanácsosát a városszabályozási terv elkészítésével. Köntzey Ferenc munkája során felvette a kapcsolatot és konzultált Warga (Helytörténeti munkákban Vargha) László fővárosi műszaki tanácsnokkal. Warga ekkor javasolta először a vasút megemelését és áthelyezését a Meszesaljai utca környékére.

Minden bizonnyal Köntzey munkájának tekinthető az a néhány fennmaradt szabályozási tervlap, amin egyes városrészek utcáinak és telekosztásának tervei láthatók. Köntzey készíthette a Tarján patak új medrének kialakítását valamint az újtelep útjainak és telekosztásának terveit is.

AZ „ÚJTELEP” KÉPE AZ 1930-AS ÉVEKBEN

A Köntzey nagyfokú elfoglaltságára hivatkozva 1925-ben pályázatot írtak ki a városrendezési terv elkészítésére. 1926 januárjában a beérkezett nyolc pályamunka közül az 50 millió koronás első díjat Warga László fővárosi műszaki tanácsnok „Jó szerencsét” jellegű pályázatának ítelték. A bírálók értékelése szerint a terv „számot vet a reális lehetőségekkel, kielégíti a program követelményeit és egyedül foglalkozik mindazon részletekkel, melyek Salgótarján város különös fekvése mellett annak jövő fejlődésére befolyással lehetnek.” A pályázat javaslatai között szerepelt a Fő utca tehermentesítése, a vasúti sín felemelése vagy áthelyezése a település nyugati részére, és a patakszabályozások kérdése.

Mai szemmel tekintve a nyertes pályázó jelentős helyismereti előnnyel indulhatott, hiszen korábban konzultánsa volt a már elkészült, vagy tervbe vett szabályozásoknak. (Warga László korának termékeny várostervezője, majd a Műegyetem városépítési tanszékének vezetője. Több város – Gyöngyös 1917; Eger 1930; Nagykanizsa 1926; Székesfehérvár 1928, Miskolc, Kassa, Brassó - rendezési tervének szerzője is volt.)

A pályázatnak három tervlapja fennmaradt, ezeken számos olyan javaslat található, melyek később meg is valósultak.

A város élve a lehetőséggel a városrendezési munkákra külföldi kölcsönt igényelt – Speiger-alapítványi (Speyer) kölcsön – amit közmunkákra és lakóházépítésre szánt. Döntöttek arról, hogy a Tarján patakot a Karancsaljai úttól az uszodáig betontámfalak között vezetik, korláttal és új hidakkal kell kiépíteni. Elhatározták, hogy a Menház utcával szembeni új vasúti átjáró – ma Kossuth út – folytatásában vasbeton híd készüljön. Kihirdették, hogy a lakásépítés finanszírozására külföldi kölcsön vehető igénybe. A felépítendő házak 30 évig adómentesek voltak.

A szabályozási terv készült, a város pedig a korábban helyben készített elképzelések szerint épült. Az 1920-as évek második felére új városrészek alakultak ki:

A város északnyugati részén, a Luby birtok felhasználásával alakult ki az „Újtelep” Közhivatalai 1926-29 között épültek meg,- járásbíróház, városi rendőrkapitányság, csendőriskola, református templom, pénzügyőri és határőri laktanyák, utcahálózat és kertek családi villák sora.

A TARJÁN PATAK ÚJ MEDRE 1926
(A KÉP A MAI SPORTCSARNOK ELŐTTI SZAKASZRÓL KÉSZÜLT)

A város északi részén található a M. Kir. Honvédlaktanya nagy épületsorozatja. Ezzel szemben, átellenben a megyei úton alakították ki a zsidótemetőt, és ettől északabbra a Mikemála-(Mikómála) dűlőben a Luby család parcellázott. Itt a város

legszebb fekvésű, legtisztább levegőjű városrészét szerették volna megépíteni. A beépítés 1934-ben kezdődött, ma ez a Béke-körúti családi házas beépítés.

A Rima acélgyárától északra és nyugatra és a salakhegyet övező dombhátakon szintén a Luby család volt birtokain épült meg a Szent Ferenc-telep, vele átellenben a Jónásch-telep, félkörben körbefogva a gyárat.

A Szent Ferenc-teleptől keletre a Ponyi-csárda és a Polány kút között is népes lakótelep alakult ki: Pintér-telep.

A városi kioszk a Havas keleti szegélyén – mintegy az újtelep folytatásaként – fölötté a MOVE lövöldéje létesült. A lőtértől északra épült föl –a katonaság részére – az uszoda, amit a város 1925-ben felújított. Szomszédságában sportpályák és a bánya sporttelepe jött létre.

A várostól Karancsalja község felé futó – a város egyik legrégebbi utcája – Karancs és Kővár utca házai nyugat felé húzódtak. És már az idegéri völgyben is több lakóház épült.

A város délnyugati részén Szentgyümölcsi és a Nagyállomástól délre. A Nagycsáté. Kovácshegy és a volt Téglagyár feletti domboldalon új házak épültek, hasonlóan a Forgách utcához.

A legnagyobb beépítés a plébániától keletre emelkedő domboldalon – volt Szilárdy parcellák – volt kialakulóban. A telepet Rokkant-telepnek nevezte a köznyelv, hiszen itt juttatott – városi tulajdonú – parcellákon épültek a háborús sebesültek házai. A Pécskő patakot 1931-ben befedték, az utcát rendezték, széles, egyenes utca keletkezett, kövezett úttal, járdával, fásított sávval(!). A városháza emeletes épülete még 1886-ban épült, ezt később – 1922 és 1935-ben – bővítették. A Városháza köz rendezésével ennek környéke is városias külsőt kapott.

A fiatal város már a harmincas évekre jelentős intézményekkel rendelkezett. Volt gimnáziuma, polgári iskolája, állami és társulati elemi iskolát, óvodái. A mintegy kétezer lakásnak kétharmada egyszobás, jelentős része víz és villany nélkül. A Középületek döntő része 1920 és 29 között készült el: honvédlaktanya 1922-24, bányakapitányság 1924, bányaigazgatóság 1923-25, reálgimnázium 1923, városi kis víztorony 1924, városi uszoda 1916-25, sporttelep 1925, vásártér 1925-27, közvágóhíd 1926-27, adóhivatal 1927, rendőrkapitányság 1927, járásbíróság 1928, főszolgabírói hivatal 1928, csendőriskola és laktanya 1928, református templom 1929.

A második világháború megszakította ugyan a város fejlődését, de nem pusztán az volt az oka számos elmaradt, vagy félig megvalósult elképzelésnek. Az újjáépítés időszakának a korábbi időkből maradt hiányosságok pótlását is fel kellett vállalnia. A város alakításának folyamata még nem érte el valamennyi területét. Továbbra is a város központjában állt a Szilárdy-major sivárságával, elhanyagoltságával. A központhoz közel több beépítésre váró terület is volt, üresen állt a rokkant telep szomszédságában levő domboldal, és a Paptag térsége is. Az 1946-ban elfogadott fejlesztési és gazdasági program elsősorban a lakásépítésre, az iskolai oktatás feltételeinek javítására és a kulturális jellegű létesítmények építésére helyezte a hangsúlyt. A vízellátás, az utak burkolása és fásítása szintén jelentős figyelmet

kapott. Számos egyéb létesítmény is szerepelt a tervekben, azonban ezek megvalósítása időben hátra szorult. A munkás-családiház építési program – melyet az Építési és Közmunkaügyi Minisztérium támogatott, elindult. Az acélgyári völgyben és a Paptagban és a Rokkant telepen megkezdődtek az építések, közel kétszáz ilyen lakás épült föl a városban. A központilag irányított lakásépítési program keretében épült föl a régi vásártéren a „vásártéri lakótelep”, ahol 1949-től 1959-ig összesen közel ötszáz lakás készült.

A volt Szilárdy-major helyén – szemben a vásártéri lakóteleppel – épült föl a Megyei Tanács székháza, mellette a tűzoltóság és a rendőrkapitányság új épületei. 1955-ben megkezdték az „új-rokkant” domboldal beépítését is, itt 2-3 emeletes épülettömbökből álló beépítés készült.

A VÁROS AZ 1960-AS ÉVEK ELEKJÉN – A MEGYEI TANÁCS ÉS A VÁSÁRTÉR ELKÉSZÜLT, ÁLLNAK A VÁSÁRTÉRI LAKÓHÁZAK ÉS A ROKKANTI LAKÓÉPÜLETEK IS. MÉG ÁLL A SZILÁRDY-FÉLE KÚRIA ÉS A ZSINAGÓGA IS.

1950-től készült a Városépítő és Tervező Vállalatnál a város általános rendezési terve, mely 1955-ben került a tanács elé. Több kifogás és az országos tervszámok folyamatos módosításai miatt a tervet ekkor nem fogadták el, folyamatos tervezéssel-módosításokkal csak 1960-ban – mint „egyszerűsített városrendezési tervet” – fogadták el. Tervezője Maróthy Győző volt.

Az 1960-ban elfogadott terv elsősorban kerettervnek volt tekinthető, mely a várható beruházásoknak igyekezett területet biztosítani. A kor tudományos városépítési szemléletének megfelelően „szomszédsági egységek” kialakítását határozta el, amiből nyolc kialakítását javasolta. A terv erősen hatott a város fejlesztésében, a

megvalósított lakótelepek ebben a szellemben épültek meg. A meglévő beépítéseknél ugyanez kevésbé érzékelhető, ennek oka a szanálások elmaradása.

Már 1951-ben felvetődött a városközpont rekonstrukciójának kérdése, amire a készülő terv egy viszonylag alacsony, kevésbé intenzív beépítést javasolt. A központi tervszámok viszont megemelték az építendő lakásszámot, amit az eredeti tervek szerint nem lehetett teljesíteni. A Pécskő utcában épült négy ötszintes lakóépülettel kezdődött a rekonstrukció. A minisztérium közben elhatározta egy 80 ágyas szálloda építését is, aminek tervezése során – Jánosi György – alapvető változtatásokat hajtott végre a beépítési terven. Közben tervezték a „központi kultúrházat” is – Szrogh György – és a közös koncepció felborította a beépítési tervet. Ekkor került sor a városközpont rendezési tervének módosítására, amit Magyar Géza rövid idő alatt elkészített. Ez a terv volt az alapja a városközpont – salgótarjáni típusú – rekonstrukciójának, ez volt az a nagyszabású és nagyvonalú elképzelés, ami szinte maradéktalanul megvalósulhatott.

Az építkezés 1960-ban kezdődött, az új Főtér már 1968-ban elkészült, a teljes befejezés a hetvenes évek végéig elhúzódott, a vasút nyugati oldalán, – már többször változtatott tartalommal – a kilencvenes évek elején fejeződött be. Ez a rekonstrukció, ami a régi központ teljes átépítését jelentette, alapvetően megváltoztatta a város szerkezetét, a központ beépítését. A keskeny hosszú telkeket tömbtelkek váltották föl, a mélyen a telkek belsejébe nyúló lakássorokat magas épülettömbök váltották föl.

1968-ra kialakult a rekonstrukciót markánsan meghatározó centrum, a volt – és új – Fő tér épületei és egy sor közintézmény. 1968-ban a rekonstrukció a Magyar Urbanisztikai Társaság akkor alapított Hild János–emlékérmét nyerte el, „az urbanisztika terén elért kimagasló eredményéért”.

A városközpont rekonstrukciója mellett jelentős lakásépítés is indult. Az 50000 lakosra tervezett városnak még több ezer lakásra volt szüksége. Ezeket a város szélein tervezett lakótelepeken építették föl. 1961-ben a városhoz csatolták Zagyvapálfalvát, hol lakóterületként használható területek voltak, itt épült föl a „Brezina”, a Zöldfa út - Hársfa út menti lakótelep, majd a Gorkij lakótelep, mely még befejezésre vár.

A város északi végében – Somoskőújfalutól átvett területen – felépült a „Beszterce-lakótelep” – és a József-akna helyén a Fáy András körúti – volt Kemerovó – lakótelep. A lakótelepek természetesen magukon viselik a kor meghatározó építéstechnológiája által is alakított jelleget, hűen alkalmazkodnak a kivitelező vállalatok által rendszeresített technológiához. Valamennyi – téglá, középblokkos, nagyblokkos, alagútzsalus, No-fines, házgyári stb. – építési technológia megtalálható. Legkevesebb a házgyári paneles épület, abból csak néhány darab épült a Gorkij lakótelepen.

Salgótarján lakótelepei nem hasonlítanak az országban általában megvalósult lakótelepekre. Ennek oka elsősorban a telepítésükben keresendő, hiszen az épületek jórészt az országos típus szerkezetek és alaprajzok alapján készültek. A város szélén települtek, gyakran domboldalon, ahol a feltáró út kanyarogva jut föl, és ennek az útnak a szélein állnak a változó szintszámú épületek. Az épületek legfeljebb öt-szintesek, és gyakran váltakoznak alacsonyabb, kétszintes épületekkel. A beépítés is változatos, a sorházaktól a szoliter épületekig többféle telepítéssel találkozunk.

A Beszterce lakótelep, mely inkább kivétel, mint általános – hiszen itt tízszintes épületek is találhatóak, és sík területen épült – példája a változatos beépítésnek. A lakótelep központját hangsúlyozó magasabb épületek körül az ötszintes lakóépületek állnak, melyek mögött, már a völgy peremén kétszintes sorházak adják a hátteret.

A „BESZTERCE” LAKÓTELEP

A „FÁY A. KÖRÚTI LAKÓTELEP

A Fáy András körúti – korábban „Kemerovo” lakótelep az „Öreg Józsefi”, domboldalon áll, a kanyargó körút adja a telepítés gerincét. Az út mentén sorakoznak – követve a domb hajlásait – az ötszintes épületek. Az ideérkező számára a lakótelepet háromszintes társasházegységek vezetik be, majd az ötszintes épületek mögött kétszintes sorház zárja le a látványt. A lakótelepet három oldalról erdő határolja.

1973-ban Zagyvaróna, Rónafalu és Rónabánya Salgótarján részévé vált, 1977-ben Somoskőt és Somoskőújfalut is bekebelezte a város. Ezek az északi, korábban önálló községek ma is inkább szatellit településrészek, nem váltak szervesen a városszerkezet részévé. E területeken a családi lakóházak építése jelenti a fejlesztést, korábban Somoskőújfaluban történt számottevő telekalakítás.

Legutóbbi szerkezeti változás a közelmúltban történt, a város déli határa után, a Tarján patak és a 21.sz. főút mentén ipari területek kerültek kialakításra.

Napjainkra kialakult a város szerkezete, amit elsősorban a földrajzi meghatározottság, a korábbi bányai- és gyári telepek mint előzmények valamint a közlekedés lehetőségei és adottságai döntő mértékben befolyásoltak. A hosszan

elnyúló várostest kitölti a Tarján és Salgó patakok völgyét, bekúszik a keskeny mellékvölgyekbe amőbaszerűen, alaktalan csápokat formálva, és felkúszik a meredek domboldalakra is.

A „JÓZSEF PLATÓ” , A FÁY ANDRÁS KRT-I LAKÓTELEP

ÉRTÉKFELTÁRÁS

I. TERMÉSZETI KÖRNYEZET

A Tarján patak és a Zagyva folyó forrásvidék vízgyűjtőjének szűk völgyében – a Karancs, a Medves és a Cserhát hegységek érintkezésénél, fekszik Salgótarján. A völgyekkel sűrűn tagolt dombvidékből meredeken emelkedik ki a Karancs hegycsoport ami a város nyugati határát, a várostól északkeleti irányban terül el a Medves hegy bazalttakarója és a Szilvaskő hegy, ami a város észak-kelti határát képezi. A két elkülönült tájegységet a Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet foglalja egybe, észak felől az országhatárig körülölelve a várost. A több mint hatezer hektáros védett terület jelentős része, mintegy 3700 hektár Salgótarján igazgatási területén található.

A Karancs 2500 hektáros területén nincsenek települések, zárt tömbjét csaknem teljes egészében erdők borítják, míg a Medves nagyobb kiterjedésű, jobban feltárt, változatosabb a felszíne és az élővilága. Az ország bazaltvidékeinek legszebb, legváltozatosabb területe.

A **Somoskői várhegy** erősen lepusztult vulkáni kúp maradványa. A laza, üledékes kőzetből álló alapzatból hirtelen emelkedik ki a mintegy 50 méter magas bazaltkúp, ami szabályos öt és hatszögletű oszlopos bazaltból áll. A terület teljes egészében a Szlovák Köztársaság területén áll, azonban a magyar oldalról is látogatható. Itt található a Bukovinkából (SK) induló geológiai tanösvény a magyar oldali tanösvénnyel.

A **Nagy Salgó** a környék legszebb bazaltkúpja, csúcsán a salgói vár maradványaival. Vulkáni kitörés hozta létre a szabálytalan oszlopos elválású bazalttömbjét. A hatalmas bazaltcsíkok lebányászásából nyerték a követ a vár építéséhez.

A Kis Salgó vagy **Boszorkánykő** a legváltozatosabb vulkáni formákkal rendelkezik. Egy kéregfelnylás mentén kezdődött az erupció, és a hasadékot változatos formában megmerevedő láva töltötte ki. Jól láthatók a bazalttufa maradványok, a vulkáni bombák, a bazalt hajlított lemezes, sakktablás és ferde rétegpados formái. Itt tanulmányozható a bazalt „kukoricacsövesedése” is.

A **Nagy-Szilvaskő** kőzete szürke színű oszlopos bazalt, hatalmas dómként magasodik a Bárna patak völgyfője fölé. A megdőlt, oszlopokból álló, mintegy 20 méter magas és 40 méter széles bazaltorgona egyedülálló látványt nyújt.

A **Kis-Szilvaskő** bazaltja eltér a nagyobbik csúcs kőzetétől, világos színű és réteges szerkezetű. Piramisra emlékeztető tömbjét az alábányászás repesztette meg.

A terület vízben szegény, a vulkáni működés során összetöredezett, tektonikai törésvonalakkal szabdalta földkéreg kevés vizet tud tárolni. A jelentősebb források a Medves peremén lépnek ki a bazaltplató alól, innen indul útjára a Tarna, a Zagyva, a Bárna és a Tarján patak, összegyűjtött vizükkel a Tiszát táplálják. A Várberek, a

Somoskői és a Gortva patak észak – az Ipoly és a Duna – felé hagyja el e vidéket. A tájvédelmi körzet területének nagy részét erdők borítják, hangulatos tisztásokkal, legelőkkel, szántókkal váltakozva. A völgyektől a csúcsok felé haladva a patakpartok mellett kialakult kis égerligetekkel találkozhatunk, az égerestől gyertyános, kocsánytalan tölgyeseken vezet tovább az utunk. A hegyek déli oldalán rendszerint cseres tölgyes erdők találhatók, amiket erdei és fekete fenyő foltok szakítanak meg. Igen értékes, idős faállomány található Eresztvény-Salgóvár közötti területen, a Boszorkánykő déli oldalán, Szilvaskőn. A Medves fennsík lefolyástalan, pangóvízes részein a hegyvidéken szokatlan növények – szóga nőszirm, ágas békabuzogány, vízi hídőr, szívlevelű hídőr – találhatók, a zsombékos ligeteket a messzi tájak emlékéit idéző fehér nyírek díszítik.

A korábban tanácsi védettséget kapott Zagyva forrásvidék és a Bárna patak forrásterülete a Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet részévé vált, fokozottan védett területek, így a helyi védelmet továbbra is fenntartani nem szükséges.

A Karancs-Medves vidéke kiválóan alkalmas kirándulásra, pihenésre. Több kilométer kiépített sétaút, tanösvény segíti a kikapcsolódást. A tájvédelmi körzet sokszínűsége, változatos domborzata nagy vonzerőt jelent az idegenforgalom számára. Évente több százezer ember keresi föl.

A Baglyaskő – **Baglyasi Bazalttömb** – korábban szintén tanácsi védelem alatt állt. A területet az önkormányzat az államnak adta, a Bükk Nemzeti Park kezelésébe, a természeti védelem pedig országossá változott és kiterjedt a területre is. Így a helyi védelmet továbbra fenntartani nem javasoljuk.

A tájvédelmi körzet területén kívül található a **Pocikvár**, és környéke. A terület Zagyvaróna délkeleti határa mentén emelkedő domboldal, délről határolja a Budavölgyet. A védettségét még 1986-ban a Nógrád Megyei Tanács VB rendelte el, a nyírfaligetes növénytakaró megőrzése céljából. A védettség fenntartandó, azonban – miután a tájvédelmi körzettel határos – javasoljuk a tájvédelmi körzethez való csatlósát. Amíg ez nem következik be, addig a helyi védelem fenntartandó, azzal az előírással, hogy a parcellázás, beépítés, a természetes növénytakaró megbontása, illetve tájidegen fajok telepítése tilos. (Hrsz: 0148/1, b, f, g, j. Területe 57.9 ha)

Szintén a tájvédelmi körzeten kívüli terület a Pécskő bazaltkúp és környéke. A városközponttól alig két kilométerre lévő terület főként geológiai jelegű természeti érték. A vulkáni kúpot kétszakaszos vulkáni működés hozta létre. A Hurka-Pécskő karcsú lávabazalt oszlopa a kőbányászat áldozata lett. A geológiai érték mellett a kialakult növényvilág is értékes. A sziklakúp lábánál késő-bronzkori leleteket is találtak. 1986-ban a körülötte elhelyezkedő erdőkkel együtt tanácsi védettséget kaptak. A természeti védelem alatt álló területen a parcellázás, beépítés, a természetes növénytakaró megbontása, illetve tájidegen fajok telepítése tilos. A védelem többszörösen is indokolt, és ezért továbbra is fenntartandó. (Hrsz: 0207 a, c, d, f, h, k. Területe 133 ha.)

Tájhasználat

A várost körülvevő táj felszíne, a domborzata rendkívül változatos. Lankás domboldalak, kis fennsíkok, meredek domb- és hegyoldalok váltják egymást szűk,

kanyargó völgyekkel. Ez természetesen meghatározza a tájhasználatot, a táj karakterét is. A jellegzetesen erdővel borított hegyoldalakat mozaikosan megmetszik a rétek, legelők foltjai. Mezőgazdasági művelés – szántó – igen ritka, és inkább a kevésbé lankás részeken fordul elő. A város déli területein előfordulnak új telepítésű gyümölcsösök, azonban ezek ritkaságnak számítanak.

A város környékén több részen korábban parcellázás folyt, mely eredményeként egy-két terület „gazdasági jellegű” hétvégi és nyaralóházakkal épült be. Sajnos ezek jó része ma is közművek nélkül áll. A rejtett funkciók az épületek megjelenésére is erősen rányomják bélyegüket, nem alkotnak jellegzetes és egységes üdülőterületet vagy „villanegyedeket”. Szerencse, hogy mára a „földművelő nyaralók” által ültetett növényzet beérett, és gyakran túlnőtte a kis épületeket, eltakarva esztétikai-építészeti hiányosságait. Ezek a területek azonban olyan helyeken találhatóak, melyek a beépítésre szánt területről kevésbé látszanak, vagy a jellegzetes városkörnyéki táj látványába nem látszanak bele. Szerencsés esetben lakóterületté képesek átnőni, azonban ehhez a közművek léte, kiépítettsége szükséges. Jellegzetességként döntő részben az erdőgazdálkodás, az erdőtelepítések uralják a város határát. A tájkarakter megőrzését segíti a természeti védelem is, ami az erdők és legelők művelését preferálja és követeli meg.

II. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

Salgótarjánban és környékén már az 1920-as években végeztek régészeti kutatásokat: Hillebrandt Jenő tárt fel, több alkalommal is sírokat a zagyvapálfalvai temetőben, majd Dornyay Béla is ásott ugyanott. Az első leletek még 1866-ban kerültek elő a temető területéről. Dornyay több lelőhelyet is felfedezett és meg is ásott. Zagyvafő várában 1987-1988-ban végzett ásást Juan Cabello és Bodnár Katalin. Salgó várában Feld István végez kutatásokat 1981 óta. Pécskőn Korek József és Patay Pál ásott 1960-ban. Az utóbbi években Vaday Andrea végzett nagyobb volumenű megelőző feltárást az Ipari Park területén.

Ismert lelőhelyek (kivonat a régészeti hatástanulmányból)

Somoskő

S-1. Váralja (hrsz.: 16001-16016, 16428-16470, 16473-16485) Térkép száma: 86-223. Koordináták: 314 300 és 710 350.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

Salgótarján

2. Salgó-vár és környéke (hrsz.: 036) Térkép száma: 86-241. Koordináták: 311 550 és 709 520. Salgóbányától K-re található vár. 1981-től folyik régészeti kutatás Feld István vezetésével. **A vár régészeti és természetvédelmi oltalom alatt áll!**

2.a Kis-Salgó és a Két vár köze (hrsz.: 018/1) Térkép száma: 86-241. Koordináták: 311 050 és 709 700. Salgó-vártól D-re található, **természetvédelmi oltalom alatt áll.**

Jelenlegi állapot: A vár részben feltárt és felújított.

3. Szilvaskő és környéke(hrsz.: 0153/6) Térkép száma: 86-241. Koordináták: 308 550 és 713 550. A Szilvaskőn egy földvár található. **A földvár természetvédelmi oltalom alatt áll!**

Jelenlegi állapot: A terület részben legelő, részben erdő.

4. Eresztvény (hrsz.: 01000) Térkép száma: 86-223. Koordináták: 313 650 és 710 100. Somoskőtől D-re található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület részben legelő, részben erdő.

5. Dornyay turistaház és környéke (Bodzfáskút) (hrsz.: 019-022). Térkép: 86-223. Koordináták: 312 100 és 709 420. A lelőhely Salgótarjától északra, a Bózfáskút nevű forrás és a Dornyai menedékház környékén van.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben erdő.

6. Tatárarok és környezete (Tó-Strand): (hrsz: 2424-2426). Térkép: 86-232. Koordináták: 310 300 és 707 800. A Tó-Strand és a sportpálya környékéről régészeti leletek kerültek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

- 7. Kórház:** (hrsz: 2302, 3002-3004). Térkép: 86-232. Koordináták: 308 100 és 706 900. A kórház (egykori laktanya) környékéről kerültek be régészeti leletek a múzeumba.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.
- 8. Vadaskert:** (hrsz: 0528/9) Térkép: 86-232. Koordináták: 309 400 és 706 450. A 21-es számú főút mellett található a lelőhely.
Jelenlegi állapot: A terület jelenleg fás-bokros.
- 9. Mikemála:** (hrsz: 2785-2804, 2826-2874, 2904-2954) Térkép: 86-232. Koordináták: 308 700 és 706 650. 1936-ban Szmolka Mihály ajándékként későbronzkori síredények kerültek a Dornyay-gyűjteménybe a lelőhelyről. A lelőhely a Béke út környékén húzódik.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.
- 10. Ponyipusztá:** (hrsz: 050-055, 057-061, 064, 0179/10, 3491, 3493/2) Térkép: 86-241. Koordináták: 309 200 és 708 850. 1979-ben a Zagyvarónára vezető út bal oldalán földmunka alkalmával a markoló kemencét bolygatott meg. A bejelentés nyomán Soós Virág feltárta az Árpád-kori kemence egy negyedét.
Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben ipartelep.
- 11. Pécskő:** (hrsz: 024) Térkép: 86-243. Koordináták: 306 900 és 708 800. A Pécskő-sziklán és annak környékén található a lelőhely. Korek József és Patay Pál végzett ásatásokat a lelőhelyen 1960-ban. Egy földvár is található a Pécskőn, mely így **természetvédelmi oltalom alatt is áll**.
Jelenlegi állapot: Részben feltárt, részben bolygatott lelőhely. Erdős területen található.
- 12. Pécskő-oldal:** (hrsz: 0229, 0231) Térkép: 86-243. Koordináták: 307 000 és 708 350. A Pécskő oldalában, annak nyugati lejtőjén, az erdőszegélyen a sípálya mellett, a kilátó vagy vendéglő környékén gyűjtöttek leleteket.
Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben erdős terület.
- 13. Pécskő-pusztá:** (hrsz: 0226, 0229/3) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 150 és 708 700. A Salgótarjától keletre, a jelenlegi köztemetőtől délre emelkedő dombháton található lelőhelyen Tankó Károly végzett megelőző régészeti kutatást 2003-ban.
Jelenlegi állapot: A terület részben feltárt, legelő.
- 14. Arany J. utca (Menház utca):** (hrsz: 3706-3713, 3716-3721, 3745) Térkép: 86-232. Koordináták: 307 200 és 706 850. Az Arany János utcából régészeti leletek kerültek a múzeumba.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.
- 15. Berzsényi utca és Pécskő utca környéke:** (hrsz: 3828-3835, 3796-3798) Térkép: 86-234. Koordináták: 306 650 és 707 100. A Berzsényi utca környékéről kerültek be leletek a múzeumba.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.

- 16. Főplébánia templom:** (hrsz: 4104, 4108, 4110) Térkép: 86-234. Koordináták: 306 800 és 706 540. A város délkeleti részén, egy magas dombon, a Rákóczi út 24 sz. alatt található a templom. A régebbi templom 1688-ban már állt. Az újabb templom a XVIII században épült.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.
- 17. Baglyaskő:** (hrsz: 1365-1369, 1376-1385) Térkép: 86-234. Koordináták: 307 350 és 705 150. A Karancsaljára vezető út mellett található. Felmérése 1988-ban történt meg. **A vár régészeti és természetvédelmi oltalom alatt áll!**
Jelenlegi állapot: A lelőhely fás-bokros.
- 18. Baglyasi útelágazás:** (hrsz: 21-44, 988-996, 1000-1005) Térkép: 86-234. Koordináták: 304 850 és 704 920. A Petőfi utca környékéről kerültek be leletek a múzeumba.
Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben kertművelés alatt áll.
- 19. Kovács-hegy:** (hrsz: 5150-5162, 5199, 5191-5192, 5201-5205) Térkép: 86-234. Koordináták: 305 700 és 706 000. A Kovács-hegyről 1928-ban kerültek elő leletek.
Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben fás-bokros terület.
- 20. Egri (Dobó Katica) utca:** (hrsz: 4854-4864) Térkép: 86-234. Koordináták: 305 100 és 707 100. A Dobó Katica utcából 1982-ben kerültek be leletek a múzeumba.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.
- 21. Paptag (Kenyérgyár):** (hrsz: 4088-4095, 5245-5254, 5357-5265) Térkép: 86-234. Koordináták: 304 800 és 705 600. A Kenyérgyár és a Patyolat területéről kerültek elő leletek, utóbbi területen Soós Virág végzett leletmentést 1977-ben.
Jelenlegi állapot: A terület beépített.
- 22. Rákóczi és Csokonai út torkolata:** (hrsz: 5270) Térkép: 86-234. Koordináták: 304 400 és 705 600. A Rákóczi út környékéről kerültek elő leletek.
Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben erdő.
- 23. Zagypálfalvai temető:** (hrsz: 0414, 3959-3977, 3985-3986, 6090, 6954, 6992, 6997) Térkép száma: 86- 234 és 86-412. Koordináták: 304 000 és 705 200. A lelőhely a mai zagypálfalvai temető alatt és annak környékén található. A lelőhely a 21-es számú főközlekedési út és a Bajcsy-Zsilinszky út által határolt területen fekszik, egy része átnyúlik a 21-es és a vasútvonal déli oldalára is, a Honvéd utcában.
Jelenlegi állapot: A lelőhely egy része beépített (TESCO), itt a megelőző feltárás megtörtént, egy részén ma is használatos temető húzódik, egy része erdős terület és egy része földművelés alatt áll. A temető területe részben feltárt.
- 24. Középkori Pálfalva:** (hrsz: 6701-6714, 6736-6738, 6755-6759, 6769-6778, 6790-6795) Térkép: 86-234 és 86-412. Koordináták: 303 900 és 704 200. A Makarenkó út környékén, Karancs-patak közelében található.
Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

25. Kotyháza: (hrsz: 0326/1-12, 0330/1-15, 0335/8-9) Térkép: 86-412. Koordináták: 301 600 és 703 000. A középkori Kotyháza Salgótarjától Ny-ra, a Nagykeresztúrra vezető út jobb oldalán található.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

26. Nagymező úti homokbánya: (hrsz: 5782) Térkép: 86-412. Koordináták: 302 450 és 705 400. A Nagymező utca környékén található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület egy része beépített, egy része legelő.

27. Andrásfalva: (hrsz: 6296-6298, 6300-6320, 6322-6331, 6333-6346, 6352-6354, 0352/2) Térkép: 86-412. Koordináták: 302 300 és 704 650. A középkori Andrásfalva a mai Keszi utca környékén található.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

28. Homokbánya: (hrsz: 0288/1) Térkép: 86-412. Koordináták: 301 100 és 705 300. A szennyvíztisztító-telep közelében, a Tarján-patak K-i oldalán található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület egy része elbányászott, egy része legelő.

29. Kincs-völgy: (hrsz: 0289/7-8) Térkép: 86-412. Koordináták: 300 600 és 705 750. A Tarján-pataktól É-ra, az Ipari Park közelében húzódik a lelőhely.

Jelenlegi állapot: Részben legelő, részben erdős terület.

30. Ipari park: (hrsz: 0297-0298) Térkép: 86-412. Koordináták: 300 400 és 705 700. Salgótarján D-i részén a 21-es sz. főút és a vasút közötti terület. 2000-től 2002-ig folyt megelőző feltárás Vaday Andrea vezetésével.

Jelenlegi állapot: Az Ipari Park jelenlegi területén, a beépítés előtt megtörtént a megelőző feltárás.

31. Márkházapuszta: (hrsz: 056) Térkép: 86-412 és 86-414. Koordináták: 300 000 és 705 700. Az egykori Zagyvavölgyi TSz területén 2004-ben végzett ásatást Farkas Zsuzsanna.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben fás-bokros vegetációval fedett.

32. Kercseg-oldal: (hrsz: 0919/1) Térkép: 86-232. Koordináták: 310 700 és 706 450. A lelőhely Salgótarjától kissé észak-északnyugatra a Kercsegtető nyugati lankáin elterülő szántóföldön található.

Jelenlegi állapot: A terület mezőgazdasági művelés alatt áll.

Zagyvaróna

33. Zagyvafő vára (hrsz.: 081/1) Térkép: 86-241. Koordináták: 309 800 és 710 400. Zagyvaróna ÉK-i határában, a temető mellett található a vár. 1987-1988-ban Juan Cabello és Bodnár Katalin vezetésével az OMVH kutatásokat végzett a vár területén. **A vár régészeti és természetvédelmi oltalom alatt áll!**

Jelenlegi állapot: A vár részben feltárt.

34. Középkori falumag: (hrsz: 8516-8674, 8728-8762, 8376-8500) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 500 és 710 300.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

35. Templom: (hrsz: 8642-3) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 600 és 710 450).
Jelenlegi állapot: A terület beépített.

36. Sallai utca: (hrsz: 8920-8970) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 350 és 711 000.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

37. Hosszú-földek: (hrsz: 9072-9095) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 900 és 710 900. A lel hely Zagyaróna belterületén, a Zagyva út keleti oldalán, a házak mögött, a kertekben emelkedő domboldalon található.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben kertművelés alatt áll.

Azonosítatlan lelőhelyek

Okleveles adatok tudósítanak arról, hogy Salgótarján közigazgatási területén vagy annak határán több település is létezett a középkorban, melyek mára elpusztultak, mint pl.: Vendégi, Szánas és Eperjes.

Ponyipusztán középkori elődjé az ismert Árpád-kori lelőhely közelében helyezkedhet el. A középkori Tarján a Karancs Szálló, Pécskő utca környékén húzódnak.

A „BESZTERCE” LAKÓTELEP ÉSZAK FELŐL

III. ÉPÍTETT KÖRNYEZET

Várak

Ahogy az előző fejezetekben bemutattuk, Salgótarján hosszú történetének folyamán viharos századokat élt át. Korai életének építészeti tanúi csak hiányos részletekben, illetve romosan maradtak ránk. Legkorábról maradt emlékek váraink romjai.

A Zagyvafői várról mára csak a helyének ismerete maradt. 1290-ben, a Kacsicsok és Rátót nemzetség közötti béke-megállapodás kapcsán említi oklevél. A Zagyvafői család – 1342-ben fordul elő először a nevük – lehetett a vár építője. A várról 1426-ban olvashatunk először, ezután a családnak magva szakadt, és Zsigmond király zálogba vette. A 15. század közepén cseh huszita zsoldosok kerítették hatalmukba, innen indulva zaklatták a környéket. Mátyás király hadai ostrommal vették be a várat, ami ez időtől elhagyott erősséggént szerepel. Valószínűleg az 1460-as ostrom alatt jelentős része leégett, és már nem építették újjá. A legenda szerint az ostromban maga Mátyás is megsebesült, egy nyíl a szemé fölé taláta elé. Ezen annyira megdühödött, hogy a várat földig romboltatta.

Először a 423 méter magas hegy platójának legmagasabb pontjára építettek valamikor a 13. század utolsó évtizedében egy 5x5 méter alapterületű, 2,5 méter vastag falú kő tornyot, feltehetően háromszintes lakótornyot, melynek csak alapjai maradtak fenn. A 15. század elejére nyerte el végeleges kiterjedését. Ekkor épült hozzá egy „L” alakú, valószínűleg kétszintes palotaszárny. Nagyjából téglalap alakban, lekerekített sarkokkal övezte ezt az épületegyüttest egy egyszerű kőfal. A belső várnak egy kapuja volt. A külső erődtámasznak két négyszögletes tornya is lehetett, az egyik a külső kapu mellett. A másik toronytól vezetett egy szűk falszoros a vártól északnyugatra húzódó dombnyúlványra, ahol kettős fallal körülvett tornyot építettek. E külső erődtámasz valószínűleg a huszitákhoz köthető. A vár napjainkban teljesen elpusztult.

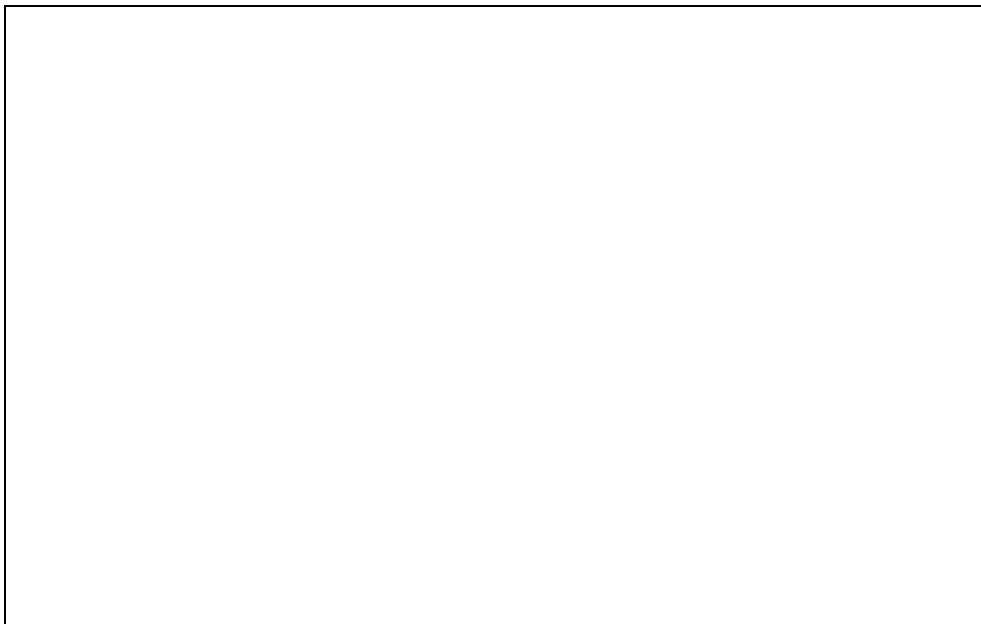
A VÁR ÁSATÁSI ALAPRAJZA
A VILÁGOS FALSZAKASZOK
REKONSTRUKCIÓS
KIEGÉSZÍTÉSEK (1989)

Somoskő vára – ma a Szlovák Köztársaság területén áll – azonban történeti szerepe a falu kialakulásában, látványa a tájképben és a faluképben annyira meghatározó, hogy az épített környezet értékei között mindenképpen szerepelnie kell.

A vár építői a Kacsics nembéli Illés fiai lehettek a tatárjárás után. Mivel Csák Máté oldalára álltak, Károly Róbert elkobozta tőlük, és 1323-ban Szécsényi Tamásnak adja –ekkor említik először a várat – akinek családja 1460-ig bírta. A töröknek sokáig ellenállt, de 1576-ban török kézre került. Pálffy Miklós visszafoglalja, majd egy-egy időre Bocskay, Bethlen, Thököly és II. Rákóczi csapatai uralják, ám a békekötések mindig visszajuttatják királyi kézre. 1711 után pusztuló rom, Ráday Pál igyekszik megóvni, kevés sikerrel.

A falu fölé emelkedő vulkáni kúpon épült vár első formájában nagyjából négyszög alakú lehetett, kicsiny, mindössze 25x25 méter kiterjedésű, északkeleti részében lakóépülettel. Kapuja délkelet felé nyílt. A külső vár háromszöget formáló falai a sarkain köralakú bástyákban végződnek. Észak felé előrenyúló védműve volt, ami többé-kevésbé elpusztult. A belső lakóépületekből semmi sem maradt, a külső falak két emelet magasságban ma is állnak. A harminc éve megkezdett restaurációs munkák félbeszakadtak, a vár állapota megsínylette az idő múlását. A vár a határon nyitott kapun átlépve ma már látogatható, akárcsak a várhegy oldalában látható ritka és különleges látványosság, a bazaltömlés.

A vár birtokosa egy ideig a Losonczy család volt. Kedves legenda, hogy az 1560-as években, amikor Losonczy István özvegye lakott itt két leányával, Fruzsínával és Annával, gyakran megfordult a falak között, Kékkői várából átlovagolva a daliás Balassi Bálint, aki „Júlia”-dalaiban fejezte ki érzelmeit Anna iránt.

SOMOSKŐ VÁRA AZ 1900-AS ÉVEK ELEJÉN

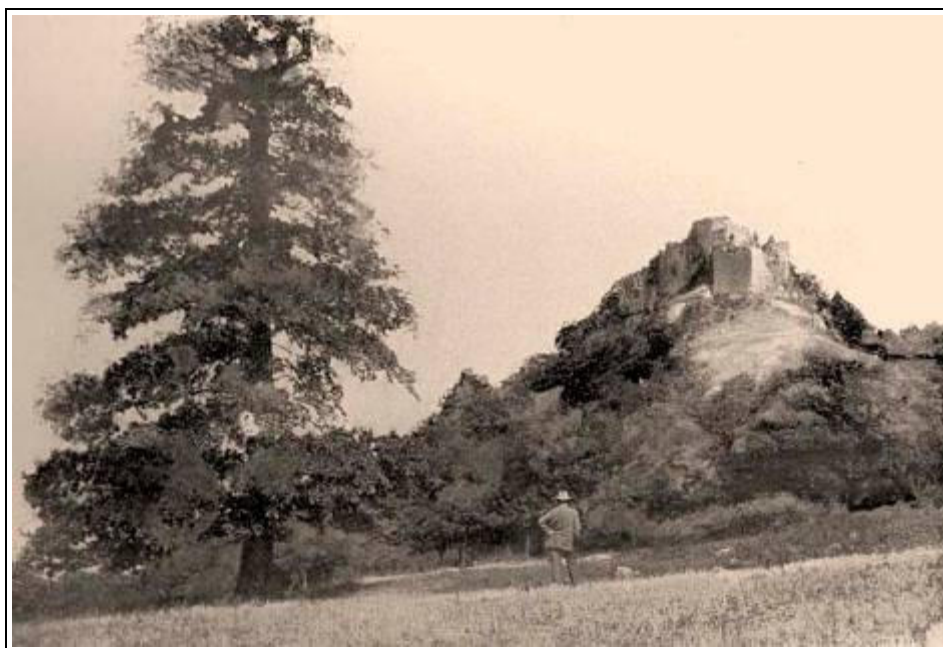
Baglyaskő várából ma igazából semmi sem látható. Falai, alapfalaival együtt elpusztult, a 19.században készült ábrázolás alapján alkothatunk képet a valamikori várról. Mára helyén a Baglyaskő bazaltkúpjai meredeznek, mint védett geológiai ritkaság.

A várat Nógrád egyik legrégebbi nemzetsége, a Kacsics-nemzetség Illés vagy Hollókői ága építette a 13.században. 1310-ben átadják Csák Máténak, I.Károly ezért 1327-ben a Kacsics nemzetbeli Folcus ágból származó Szécsényi Tamásnak adományozza. A várnak komoly hadviselési szerepe nem lehetett, a 15. században az alatta elterülő falu Somoskő tartozéka, a vár valószínűleg már ekkor romos lehetett.

1826-ban még három boltíves kapuja állt. Ez az ábrázolás is jórészt a természetes szikla-képződményeket ábrázolja. 1889-ben már csak falmaradványai vannak, és leírták a középső részen egy részben sziklába vájt ovális udvart, melyből téglányalakú helyiség nyílik, alagútszerű nyílással.

BAGLYASKŐ VÁRA AZ 1900-AS ÉVEK ELEJÉN

SALGÓ VÁRA AZ 1900-AS ÉVEK ELEJÉN

A 625 méter magas bazaltoszlopok alkotta meredek sziklacsúcson emelkednek a városnak részben nevet adó középkori vár romjai. **Salgó vára** története szoros összefüggésben áll Nógrád megye egyik legjelentősebb Árpád kori főúri nemzetsége, a Kacsics-genus történetével. E nemzetség birtokában tűnik föl először a szűkebb környék az írott forrásokban. Salgó várának első urai a nemzetség Illés nevű, a 13.században élt tagjától származnak. Leszármazottai, Simon és Miklós behódolt Csák Máténak, valószínű azonban, hogy még 1321 előtt visszapártolt I. Károlyhoz, mert megtarthatta birtokait. Az ág II.Miklós nevű leszármazottját „Salgóinak” nevezi egy oklevél 1345-ben. Salgó vára és Tarján birtok a családi osztozkodást követően is a Salgai vagy Salgói család tulajdonában marad. A husziták Zagyvafőről kiindulva elfoglalják, Mátyás azonban még az évben – 1460-ban – visszafoglalja. A király azonban nem a volt birtokosnak, hanem Szapolyai Istvánnak adományozza, és a vár ez időtől mint egy a jellegzetesen szervezett főúri uradalmak központjai közül, a főúri család hatalmát szolgálta.

SOMOSKŐ VÁRA (A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG TERÜLETÉN!)

A fejlett tűzfegyverek korában e középkori erődítések már nem tudták katonai szerepüket betölteni. Ezek a földesúri várak inkább roskatag uradalmi központok, ahol tisztai lakások, magtárak és börtönök voltak, de nem komoly erődök. A várat Kara Hamza szécsényi és Ali hatvani bég seregei ostromolták. Mocsáry Antal így írja le a vár elfoglalását: „*Arslanes nevű Török Vezér Salgó várát 1554-ben, midőn annak Kapitánja Zagyva Simon, birtokosa pedig a már említett Derentsy Farkas volt, valóssággal nevetséges hadi fortélyá által hatalma alá hajtotta...1554-ben Salgó vára*

alá jött népével, s hogy a várbelieket elrémítse, amint Istvánffy hosszan leírta, vastag fákat köttetett ágyúk gyanánt tengelyekre, s azok elébe számos ökröket fogattatván nagy kiáltozással és pattogtatással vonattatta az ágyúk képét viselő vastag fákat a vár felé. Megijedvén a lármától, a félnék és védelemre készületlen várbeliek, üresen hagyták a várat, melyet a törökök egyenesen elfoglaltak.”

1593-ban a keresztény csapatok Fülek várának visszafoglalása után Prépostváry Bálint vezetésével Salgó várát is visszafoglalták. Ez után már csak „lerombolt Salgó vára”-ként tűnik föl az iratokban. A korábbi erősség gyorsan pusztuló falai a későbbiekben csak kőbányaként játszottak szerepet.

Helyi védettségű területek, épületek

Az egykori falut alkotó épületek közül egy sem maradt ránk. A lakóházra és az akkori életre-életmódra a máshol fennmaradt emlékek és leírások alapján tudunk következtetni. A 19. század második feléig összesen mintegy 120-130 ház alkotta a falut.

A ház központi helyisége a lakószoba volt. A földpadlójú szoba fontos tartozéka volt az annak majd negyedrészt magába foglaló kemence, melyet vagy a pitvarból fűtöttek, vagy a szobából, és füstjét a kürtön vezették el. A kemence a főzés mellett hálóhelyül is szolgált, ezen aludtak az idősebbek és a gyermekek. A fény két kis ablakon lopakodott be, melyet általában hólyag borított. A házhoz tartozott a pitvar, melyből szabad feljárat nyílt a padlásra. A pitvar egy része, a kemence szájrész egyben főzőhelyül is szolgált, később ebből alakult ki a konyha. A ház további helyisége a pitvar és az istálló között levő kamra, ami a család ingóságai megőrzésére szolgált. Itt volt a szuszék, és itt aludtak az asszonyok. A házhoz csatlakozott az istálló – a marhák számára – a jászollal és szénatartóval, a család fiatal férfitagjai hálóhelyül is szolgálva. A leírás alapján egy hagyományos háromosztatú lakóházat érzékelhetünk, mely a magyarországi falvak általánosan elterjedt lakóházátípusa volt. A lakóépületek korábban fából épültek, a 19. században a faházakat földből vert vagy vályogból rakott épületek váltották föl, szalmatetővel.

SOMOSKŐÚJFALU TEMPLOMA

A 18. században épült épületek közül – szinte csak mutatóba – egy, a **somoskőújfalui római katolikus templom** maradt fenn. Építéséről ellentmondó adatok vannak, vagy a 18. század közepén – 1753 – vagy a 18. század végén – 1796 – épült, azonban az 1791-es Canonica Visitatio szerint síkmennyezetes, boltozott szentélyű templom. 1809-ben, 1816-ban nagyobbítják és renoválják, 1848-ban zsindelezték és megépítették a tornyát. Gyökeresen renoválták 1898-ban. Az eredeti épület – egyhajós templom – sok változáson ment keresztül, míg mai formáját elnyerte. A község közepén levő domb északkeleti oldalán áll az egyhajós, homlokzati tornyos barokk templom. Az egész templomot körülfutó párkány felett a homlokzaton háromszögű oromzat, felette kis torony, mind a négy oldalán egy-egy ablakkal, hagymasisakkal. Az egész templom mentén magas lábazat, a bejáráshoz öt lépcsőfok vezet fel. Orgonakarzat és toronyfeljárt a hajó délnyugati oldalán. Földszintes sekrestye a templom északkeleti oldalán. A hajót egy-egy oldalszárnyal kereszthajó szerűen bővítették, a szentély és a hajó falai tagolás nélküliek. A hajó két boltszakaszos, a szentély egy boltszakaszos, a boltozatok erős kettős övvel erősítettek. A torony alatt előcsarnok, felette orgonakarzat. Falpillérek toszkán fejezetekkel. A diadalív mögött keskenyebb szentély, felette gömbsüveg boltozat. A templomhoz vezető feljárt mellett állt Nepomuki Szt. János homokkő szobra, ma már nincs meg.

A település szerkezetére, megjelenésére egyaránt befolyással bíró, esetleg napjainkig élő épített elemek a 19-20. századok fordulójáról maradtak Ilyennek kell tekintenünk a bányatelepeket, melyek közül legeredetibb formájában a rónabányai maradt ránk.

A **Rónabányai bányászkolónia** a bányászat megindulásakor 1890-91-es években keletkezhetett. A bányaművelést ekkor szinte kizárólag külfországból érkezett telepesek végezték

Kezdetben barakkok épültek, majd ezeket felváltották a téglá épületek. 1892 és 94 között már állt a tervezett, szabályosan kialakított utcákkal, egyforma kis telkekkel és szoba-konyha-kamrát tartalmazó épületekből álló bányatelep. Az alaprajzban itt is visszacseng a háromosztatú lakóház képe. Egy-egy épületen két család osztozott, a nagyobb épületeket a nagycsaládok használhatták.

A BÁNYATELEP LÁTKÉPE

AZ ASZTALOS UTCA

A telep második építési periódusa 1921-ben volt, amikor a „magazin” és a „kaszinó” épült színpaddal, táncteremmel, kocsmával és altiszti helyiséggel. Ekkor épült az új két tantermes iskola, és felette öt lakás is.

Vízvezetékével és villanyvilágításával a legjobban felszerelt kolóniák közé tartozott. Az építéskori állapotát szinte teljesen megőrizve – alig történt hozzáépítés, vagy „felújítás” – alkalmas alanya lehet az építészeti megőrzés-hasznosítás egységét lehetővé tevő helyi védelemnek. Támogatandónak ítélem a funkcióváltást, amit a közeli szilvaskői sípálya és a szép természeti környezet is elősegíthet. A helyi – önkormányzati – védelem kimondását javasoljuk, elsősorban a beépítés, telekosztás és az épületek formai megjelenésének megőrzésére.

A – másik – **salgóbányai kolónia** együttes már több változtatással módosítva maradt napjainkra. Salgó szenének kiaknázását a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat 1868-ban kezdte meg. A bányakolónia keletkezése is ez időre tehető, hiszen itt az elemi népiskolai oktatás már 1874-ben megkezdődött. Az épebben maradt második kolónia kiépítése az 1910-es évek elejére tehető. Itt is tervezett háromutcás együttesel találkozunk, a keskeny utcákra viszonylag nagy – már kerti termelést is lehetővé tevő – telkeken állnak az egyformára, ikerházként épített lakóházak. A központi park felé néző lakóházsor ikerházakból áll. Az utcák burkolata alatt csapadékcsatorna hálózat futott. Vízvezeték és villanyvilágítás is szolgálta az itt lakókat. A telep közepén nagy zöldterületet alakítottak ki, ahol emlékmű és a strand is helyet kapott. Salgóbánya több évtizedig – az acélgyár tulajdonában levő – aktív bányák között helyezkedett el, így 1892-ben az élelmezési üzlettel közös épületben reprezentatív kaszinót – színpaddal, színházteremmel, kantinnal – és kápolnát is (1934) építettek a lakói számára. Már 1899-ben megalakult itt az Olvasókör, pár év múlva a zenekar, a kaszinó nagytermében színelőadásokat tartottak, és hetente egy alkalommal mozielőadás is volt. „Az 1930-as években valóságos kis gyöngyszem volt. Az idelátogatók nem győzték dicsérni a tiszta rendes utcákat, virágos ablakokat, szemet gyönyörködtető kis előkerteket és mindenfelé a sok-sok- virágot.”

Salgóbányát 1882-től keskenynyomtávú fogaskerekű vasút kötötte össze a vasgyárral, mely a közel hat kilométeres útján az anyagszállítás mellett személyszállításra is használatos volt. A salgói bányászat majdnem száz évig tartott, 1959-ben fejeződött be.

Az államosítás után lakói sorra kicserélődtek, mára az épületek jelentősen megváltoztak, szakszerűtlen toldások formálták át a valamikor egységes épületeket. A településszerkezet megőrzése feladat lehet, remélve, hogy az egyre agresszívebben növekvő belső gépkocsi-közlekedést sikerül legalább a mai szinten tartani, vagy kivonni a szűk utcás területről.

A településszerkezet megőrzése mellett a teljes rekonstrukció elvégzését és egyúttal a helyi – önkormányzati – védelem további fenntartását javaslom a **salgóbányai volt Kaszinó épület** – Hrsz: 12482) – esetében. Az épület az 1930-as években már állott, és mind megjelenésében, mind funkciójában jellegzetes eleme volt a bányai kolónia életének. A domb oldalába épített épület karakteres tornyos bejárata már messziről jelzi az út elágazását a lakóterület felé, és egyben kijelöli a központot is. A bejárati előtérből egyenesen a színház- és bálterembe léphetünk, jobbra pedig a könyvtári olvasóba jutunk. Az élelmezési üzlet és a kápolna az épület kelti oldaláról nyílt. Mára az épület rossz, a színházterem tetőszerkezete életveszélyes állapotban

van. A felújítási terve elkészült, ami jelentős összeget igényel, de a megvalósítás, elsősorban az idegenforgalmi célú hasznosítás érdekében mielőbb szükséges.

A SALGÓBÁNYAI VOLT KASZINÓ – MA ÜRESEN ÁLL

A 19. század második felében az ipartelepek és a bánya a falu akkori belterületén kívül építették fel üzemüket és telepeiket. A Salgó patak völgyében, a várostól északkeletre épült föl az **acélgyári telep**. A város szerkezetében és arculatában egyaránt fontos szerepet játszik az itt álló épületegyüttes, mely fokozatosan alakult ki. 1868-ban jött létre a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat, majd a koncentráció befejezéseként a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt, az ország egyik legnagyobb vállalata. A gyár üzemi épületeivel egyidőben indult meg a munkások majdani lakótelepeinek tervezése és építése. A községtől elválasztó sorompó után, a gyártelepre vezető út mellett építették föl az első épületeket. A gyártelep bejárata mellett épült az üzemvezetőség irodája, a társulati vezérigazgatóság emeletes épülete, a „kastély”. A vezérigazgatósággal szemben emelkedett a tisztviselők részére egy egyemeletes épület. Ezt szerényebb épületek követték. A munkáslakásokat a gyártól kissé távolabb, a főútvonal két oldalán építették ki, emeletes épületekkel. Az 1870-ben megnyitott társulati elemi iskolát 1929-ben a legkorszerűbb társulati iskola váltotta fel. A lakótelepet nagyrészt Schweiczter Zsigmond tervezte, még 1869-ben. A Kucord hegy lábánál épült egy nagyobb teleprész – az ún. Amerika – melynek gyenge minőségű épületit már lebontották. A Kaszinó sor – volt Béke utca, mára alig van nyoma – épületei, tisztviselő és munkáslakások 1880 és 1990 között készültek. 1890-ben tisztikaszinó, élelemtár épült, és 1894-ben az olvasóegylet önálló épületet kapott, melyre az egyre növekvő érdeklődés miatt 1904-ben emeletet építettek. A kaszinót és az olvasót 1914-ben a „sóhajok hídjával” kötötték össze.

1907-ben indult jelentősebb munkáslakás-építési akció, aminek során kiépült a Ferenc telep, vele átellenben a Pécskő északnyugati lejtőjén a Jónásch telep és a Liptay sor, amelyek félkörben veszik körbe a gyártelepet.

A „KOLDUSPALOTÁK” – MUNKÁSLAKÁSOK AZ ACÉLGYÁRI ÚT ELEJÉN

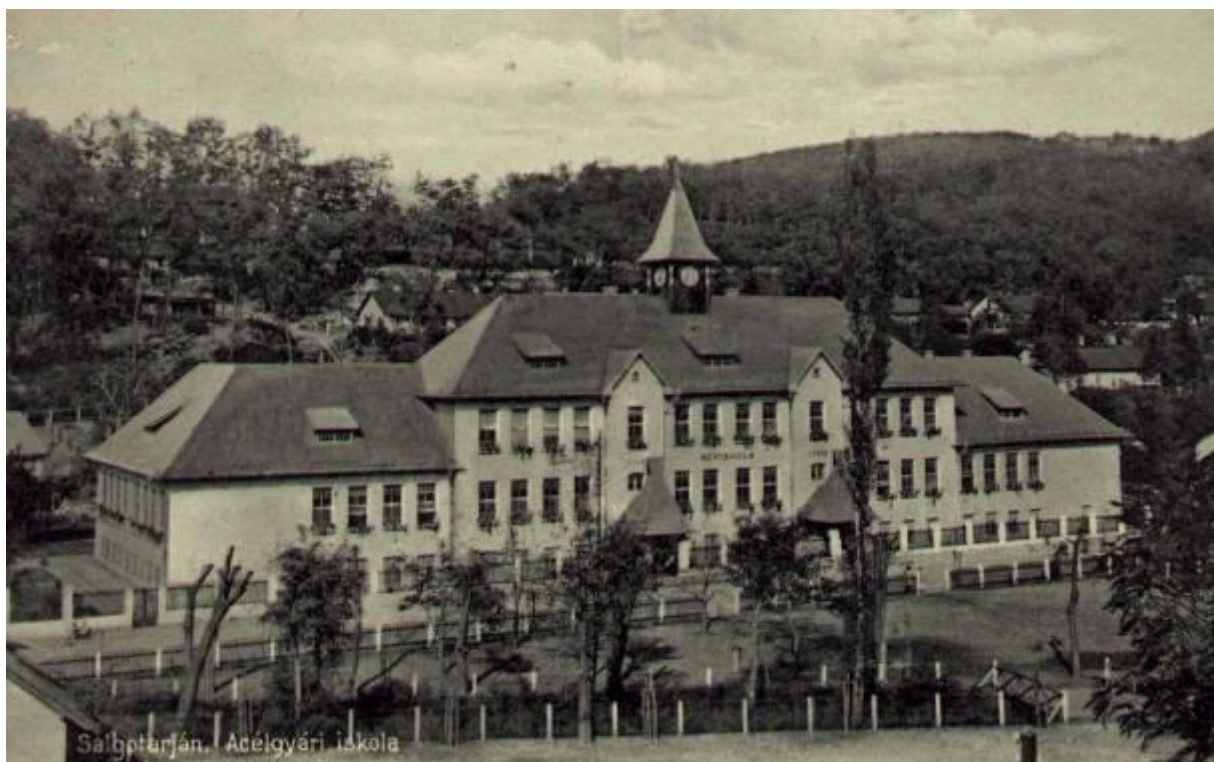
Nógrád Vármegye monográfiája így ír a gyár telepéről: „A gyártelepen van 1700 gyári férfimunkás és 300 bányamunkás; 18 tiszti, 390 altiszti és munkáslak, 1 hivatalépület, 2 iskolaépület 6 tanteremmel, 1 kórház orvoslakkal; ételmezési épület főüzlettel, olvasóegyleti épület munkás olvasóegylettel, tiszti kaszinó, gyári zenekar, tűzoltóság, 2 tekepálya s 1 fürdő. ...A Salgótarjáni Acélgvári Felügyelő s Munkás Olvasó-Egylet 1878-ban alakult. Helyisége az acélgvártelepén külön épületben van, táncsteremmel, állandó színpaddal, étteremmel, olvasó-, játék-, és könyvtárteremmel. Van nyári mulatóhelyisége, fedett tánczkörrel, kettős aszfalt tekepályával és sétányokkal, valamint szökőkúttal.... Könyvtára 2630 kötetből áll. ...Az egylet kiképzett dalárdája az országos dalversenyeken már két ízben a II. csoport második díját nyerte meg. ...A tenisz-klub tagjainak száma 16.”

Felépültek az út túloldalán a „kolduspaloták” lakóépületei és ezt követően, 1936-ban, a „football-pálya” helyén elkészült a ferences templom és rendház, Az utca keleti oldalának tiszti és altiszti munkás lakóházait szintén Marschalkó Béla építész tervezte. Az utca meghatározó épületei a századforduló nemzeti romantika irányzatának hangulatában készültek. Az utca képe mind a mai napi keveset változott, annak ellenére, hogy az 1960-as években néhány lakóépületet építettek a meglévő épületek közé, és elé is.

Az acélgvári telep épületei lassan száz évesek lesznek, minőségük révén sikeresen ellenálltak mind az idő, mind az újabb korban használói romboló próbálkozásainak. Az Acélgvári út menti épületegyüttese felújítása időszerű, az épületek külső megjelenése eredeti állapotukba – ma még – egyszerűen visszaállítható. Javasolom az önkormányzatnak az épületegyüttes felújítását, és az eredeti lakófunkció megtartását.

Az épületegyüttesben olyan épületek is szerepelnek, melyek önállóan egyedi védelmet is érdemelnek. Ilyen a már említett **ferences plébániatemplom és rendház**, mely már műemléki védelem alatt áll.

Továbbra is helyi – önkormányzati – védelemre javasolt az 1929-ben Gr, Klebelsberg Kúnó kultuszminiszter által felavatott **acélgvári társulati iskola**. Az épület terveit Marschalkó Béla építész készítette, Prokisch János építette 1928-ban. A „népiskolai építési akció” keretében, a gyár beruházásában felépülő iskola korának legkorszerűbben felszerelt létesítménye volt. Az alaprajz tudatos szimmetriája rendezettséget, harmóniát sugall. Az akkori idők kívánalmainak megfelelően minden felszerelése megvolt Fedett tornateremmel, filmvetítésre alkalmas terem-berendezéssel, központi fűtést szolgáló kazánházzal, fürdővel és jól felszerelt szertárakkal. Belső, „összesen 14 ülőkés closet” szolgálta a tanulókat, és az iskolának „Preister rendszerű” biológiai szennyvíztisztítója is volt.

AZ ISKOLA EREDETI KÉPE

Az épület tömegformálása emberléptékű, harmonikus, homlokzatképzése egyszerű, tiszta. Durva, faragatlan gömbölyded kövekből készült lábazata, a bejáratok feletti sisak kiképzése, nyers és ősi jelképek faragásával díszített faszerkezete, kovácsolt és kalapált vasból készült díszítő és kiegészítő elemei, melyek az épület egészen következetesen megjelennek – hófogó rács, virágtartók, függőcsillár – mind egy – a városban új – architektúrát jelenítenek meg.

Az iskolát 1957-ben hat tanteremmel bővítették, igen eredeti megoldással. A fedélszerkezet megemelésével az emeleti szintet alatta történő falazással készítették el. Így az "U" alakú főépület azonos gerincmagasságú tetővel fedett. A bővítés nem rontotta el az épület eredeti architektúráját. Az épületet – az előzményekhez hasonlóan, tiszteletben tartva az eredeti megjelenését – 1987-ben felújították.

A BŐVÍTETT ÉS FELÚJÍTOTT ISKOLAÉPÜLET

Szintén továbbra is helyi – önkormányzati – védelem fenntartását javaslom a volt **Olvasó és Tiszti kaszinó** épületeire is. A két épületet az 1960-as években összeépítették, egy stílustól és az épülettől is idegen – akkor divatos – beton-üveg szerkezetű épületrésszel. Az épületekről korábban volt szó, fontos szerepet játszott mind a gyár, mind a község és a város életében. 1922. január 27-én a kaszinó nagytermében tartott tanácsülésen nyilvánították „rendezett tanácsú várossá” Salgótarját. Ez az esemény már önmagában indoka lehet a védettség megállapításának. Az épület jelenlegi tulajdonosa már elkészítette a felújítás engedélyezési tervét. A terv szellemében az eredeti architektúra megőrzését illetve visszaállítását célozza meg, remélhető, hogy lesz elég erő a megvalósításhoz.

Az acélgyári városrész szélén, a völgy fölé magasodó Kucord hegyen áll az 1892-ben – szintén a gyár jelentős támogatásával – felépült az **evangélikus templom**. A karcsú tornyos templom már messziről látható, jellegzetes városképi elem és viszonyítási pont. A templom már műemléki védelem alatt áll.

A városrész annak a haladó, huszadik századi kapitalizmusnak az arcát mutatja, mely nemcsak azzal törődik, hogy a jelenben legjobban használhasson anyagot és embert, hanem a jövőt is igyekszik biztosítani. Ez a gondolat hatja át a telepépítkezéseit. Valamennyi épület mondhatni egy építészeti gondolkodásmód mentén kialakított, ez pedig az első háború előtti nemzeti romantika világa. Ettől a formavilágtól csak a ferences templom modern épülete tér el, új gondolatokat megjelenítve.

LAKÓÉPÜLETEK AZ ACÉLGYÁRI ÚTON

Az Acélgvári út menti lakóépületek helyi védelmét szintén javasolom. Ezeken az épületek is nyomon követhető, a romantikus-népi díszítő elemek következetes végigvezetése, annak ellenére, hogy minden épületen részleteikben eltérő megoldásokat alkalmaztak. Az épületek felújításának ideje lassan már el is múlik. Az épületek felújítása során a lakások összevonással átalakíthatók, és új, alkalmasabb bérőket – felújítás után tulajdonosokat(?) – kell kijelölni.

A **bányai városrész** a falu délnyugati oldalán, – Verem-oldal – a Tarján patak nyugati partján települt. Itt épültek föl az üzemi-ellátó telephelyek, az igazgatósági és a munkásokat szolgáló épületek. A városrész önellátó volt, bár annyira nem zárkózott el, mint az acélgvári terület.

1868 után megépült a bányakolónia kilenc nagy épülete, benne egyenként negyven szobával és 20 konyhával, ahol családonként egy szoba és egy konyharész jutott. Ekkortájt épült a kórház is, hat kórteremmel. 1877-ben kinyitott a magazin, a pékműhely és a mézárszék. Az utcákat kikövezték, fúrt kutak adták a vizet. 1890 után munkásotthon, tiszti kaszinó, hat tantermes iskola és tiszti lakás is épült, és modernizálták a munkáslakásokat is.

1925-ben felépült az új igazgatósági épület, melytől északra sorakoztak a telep ellátó létesítményei és a tiszti lakások, és a modernizált kórház. Erre volt a bányatársulati gőzfürdő és nyitott uszoda – helyén épült a vásárcsarnok – és 1923-tól a reálgymnázium, ma az áruház áll a helyén. A bányagazgatóság épülete elől indult a Hunyad utca, – ma Bartók Béla u., zsákutca – melyben a bányatisztviselők lakásai között a társulati elemi iskola és az orvosi rendelő állt.

„Az összes bányákban 3965 munkás és 304 gyermek dolgozik. A munkások gyermekei részére iskolát tart fenn a társulat Salgótarjában 5 tanteremmel. Központi kórház van Salgótarjában.” Írta az 1911-ben megjelent Borovszky féle monográfia.

A bányai városrészből viszonylag kevés, műszakilag vagy építészeti értékű épület maradt napjainkra. A még használatban levő lakóépületek elbontásra ítélték, fokozatosan kiürülnek. A magazinban ma üzlet működik, az eredeti öntöttvas oszlopok ma is tartják a földemet, a tiszti lakóházakat erősen rossz műszaki állapotuk miatt elbontották.

AZ EGYKORI BÁNYAIGAZGATÓSÁGI ÉPÜLET

A bontások révén „levegőt kapott” és ezzel még hangsúlyosabbá vált a volt **bányaigazgatóság épülete**. Az épületet 1923 és 1925 között építették, Fleischl Róbert műépítész tervei szerint. A kétemeletes, jellegzetes tetőablakos kilenc ablaktengelyes épület egy park mögött áll. A szimmetrikus homlokzat középső rizalitján a bejáratok fölött erkély, melynek tengelyében az egykori igazgató, dr. Chorin Ferenc szobra állt. Az épületet 1996-ban bővítették, mely bővítés az épület utca felőli megjelenését nem változtatta meg, és a belsőben is minimális változtatást jelentett. A bővítés az eredeti architektúrát megőrizve, azt az új szárnyon újrafogalmazva jelenítette meg. Ma állami hivatal működik az épületben, jelentős ügyfélforgalommal. Az épület kezelése biztosított, így javaslatom, a helyi – önkormányzati – védelem további fenntartására, külön anyagi terhet nem okoz.

A volt bányai városrészben található a **Salgótarjáni Bányászati Múzeum** földalatti kiállítóhelye is. Ma – mint ipari műemlék – műemléki védelem alatt áll. A korábban művelt, hajdani József lejtősakna eredeti, épségben maradt vágatrendszerét találták alkalmasnak egy, a bányászat történetét és a bányászkodás élethű bemutatásának helyszínéül, és 1965. április 30-án megnyitották Magyarország első földalatti bányászati múzeumát. 1980-ban az Országos Műemléki Felügyelőség műemlékké nyilvánította.

Ezen a területen áll a volt **bányai kaszinó** is, melyet az 1880-as években építettek, és 1923-ban korszerűsítettek, alakítottak át. Dísztermében a Losoncon katonakarmesterként szolgáló Lehár Ferenc többször is hangversenyt adott. Az épület klasszicizáló homlokzata a városkép, a városba bevezető út jellegzetes eleme. Helyi – önkormányzati – védelmét továbbra is fenntartani javaslom.

BAGLYASALJA – AZ EGYKORI BÁNYAKASZINÓ, MA ÁLTALÁNOS ISKOLA

A bányai emlékeknél maradvá, de egy másik, korábban önálló, településre tekintve szólni kell a **Baglyasalján** fennmaradt épületekről. Az Észak-magyarországi Egyesített Kőszénbánya Iparvállalatok Rt. 1880-as években kezdte meg az üzemszerű bányászatot, és igazgatóságát, központját Baglyasalján rendezte be. Megjelentek a bányatelepek, sokszor ideiglenes jelleggel a munkahelyek közelében. A telepek északról fogták közre a falut, és 1920-as évek végére kiépült a főutca mentén az ÉKI Rt. igazgatóságának központi telepe.

Az 1923-ban átadott **bányakaszinó** – Vágvecsei Wellisch Andor tervei szerint – a település kulturális központja lett. A létrejött bányamunkások olvasókörenek, a könyvtárnak, a mozinak és színházteremnek ez az épület adott otthont.

Szintén a bánya – ekkor már Salgótarjáni Kőszénbánya Rt – jelentős segítségével épült föl a **római katolikus templom** – Wellisch Andor) – amit 1934-ben ünnepség keretében szenteltek föl. A belső berendezését, az oltár és szószék faragásait valamint a freskókat Bóna Kovács Károly festő-és szobrászművész készítette. E két épület a korábbi közösségi életnek, a település történetének és építéstörténetének reprezentatív képviselője, megőrzésüket a helyi – önkormányzati – védelem fenntartása bizonyára segíteni fogja. A városrészben több, a bánya működésének korában, épült, vagy a bánya által épített épület, a Petőfi út mentén főként lakóépület áll még, azonban azok egyrészt jelentős mértékű átalakításuk miatt sem jelentenek maradandó, és ezért megőrzendő építészeti értéket.

BAGLYASALJA RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

A **zagyvapálfalvai** városrészben szintén a bánya volt a legnagyobb fejlesztő, azonban itt elsősorban az ipari létesítmények maradtak fenn. Annak ellenére, hogy a községnek mozgószínháza, két nagy kaszinója díszes előadótermekkel, színpaddal, körorvosa, gyógyszertára, két fürdője, kötelező ravatalozása volt, tehát jelentős lehetne középületekben is a hagyománya, ebben a városrészben nem őrződtek meg napjainkra ezek a létesítmények. Középkori – papja 1332-ben 6 garas tizedet fizet – templomának már a helyét sem ismerjük, csak valószínűsíthető, hogy a felső temetőben a hősök szobra környékén állhatott.

Önálló plébániája 1932-től létezik, és egy év múlva avatták föl az „ó-keresztény bazilika stílusban” épített **plébániatemplomot**, és a következő évben elkészült a plébánia is. Mindehhez természetesen a két nagy vállalat – a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt, és a Zagyvapálfalvai Üvegyár – jelentősen hozzájárult. A templom a „felső” temető közelében, az országút és a vasút közötti területen épült meg, az üvegyár tőszomszédságában.

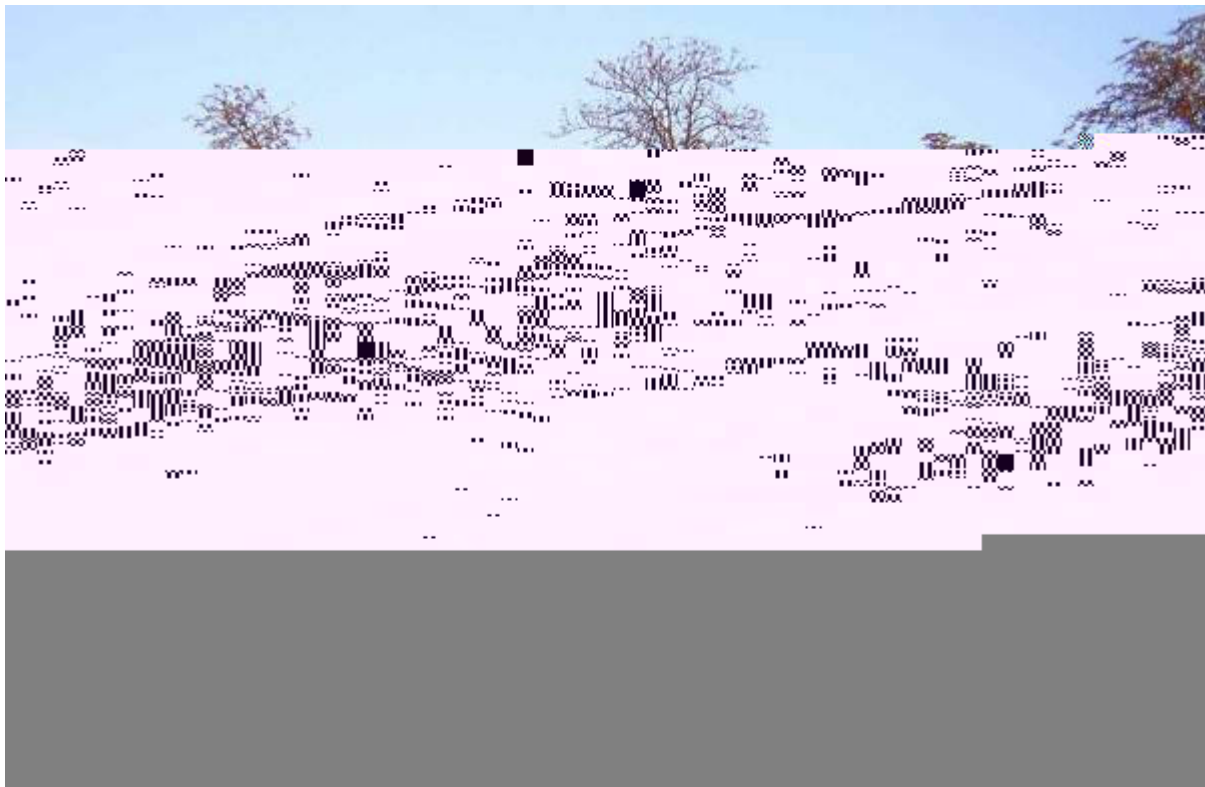
A budapesti út mentén, az üvegyárral szemben, lakásokat épített a gyár. Ezek tisztai lakások voltak, melyeket a középvezetők és vezetők számára építettek. A lakóépületek a 20. század elejének modern felfogása szerint épültek meg és jellegüket máig, szinte változtatás nélkül megőrizték. Az 1960-as években középük építettek egy-egy „blokkos” lakóházat, besűrítve ezzel a beépítést, azonban az épületek megtarthatták eredeti megjelenésüket. Az épületek közül kettő már védett, ezek helyi védelmét és a szomszédos épületekkel kibővíve együttesen javaslom.

A BUDAPESTI ÚT VÉDETT ÉPÜLETEI

A vasút sok építési viszontagság és panama után készült el, meghatározva a környék gazdasági fejlődését. A vasútállomások sorsa általában kétféle lehet, vagy a településszerkezet fontos, hangsúlyos elemévé válnak, vagy a „külváros” szerkezetébe sodródnak, és vonzva az ipartelepítést, sivár és eseménytelen környezetbe kerülnek. Ez utóbbi esett meg Zagyvapálfalvai vasútállomás épületével is. Az épület még eredeti állapotában áll, a város többi állomásépületét átépítették. A vágányok mellett az elhanyagolt, beépítetlen, sík területből emelkedik ki az emeletes, nyerstégla homlokzatú épület. A középrizalitos, hattengelyes, egyemeletes épület a MÁV típus-állomásainak egy változata, a középső épületszárny egy ablaktengellyel nagyobb, mint az 1880 körül épített II. osztályú fővonalai épületek. Az alaprajzi szervezés szintén a típus elrendezés szerinti, a középen levő csarnok egyik oldalán a váróterem, a másik oldalán a szolgálati helyiségek. Az emeleten lakásokat alakítottak ki. Az épület homlokzata a téglarchitektúra jegyeit viseli, jellemző eleme az ablakok szemöldökének szegmensív boltövének rajzolata.

Az állomásépület mindaddig megtartotta eredeti kialakítását, és megtartandónak ítélem az 1960-as évek „dizájnjárá” jellemző neon-betű feliratot is. Az épület – bár még működő állomás – egyre elhanyagoltabbnak tűnik, de még komoly károsodása nincs. Az önkormányzati védelem további fenntartását – mert a város négy vasútállomása közül már csak egy eredeti – javasolom.

A ZAGYVAPÁLFALVAI VASÚTÁLLOMÁS ÉPÜLETE

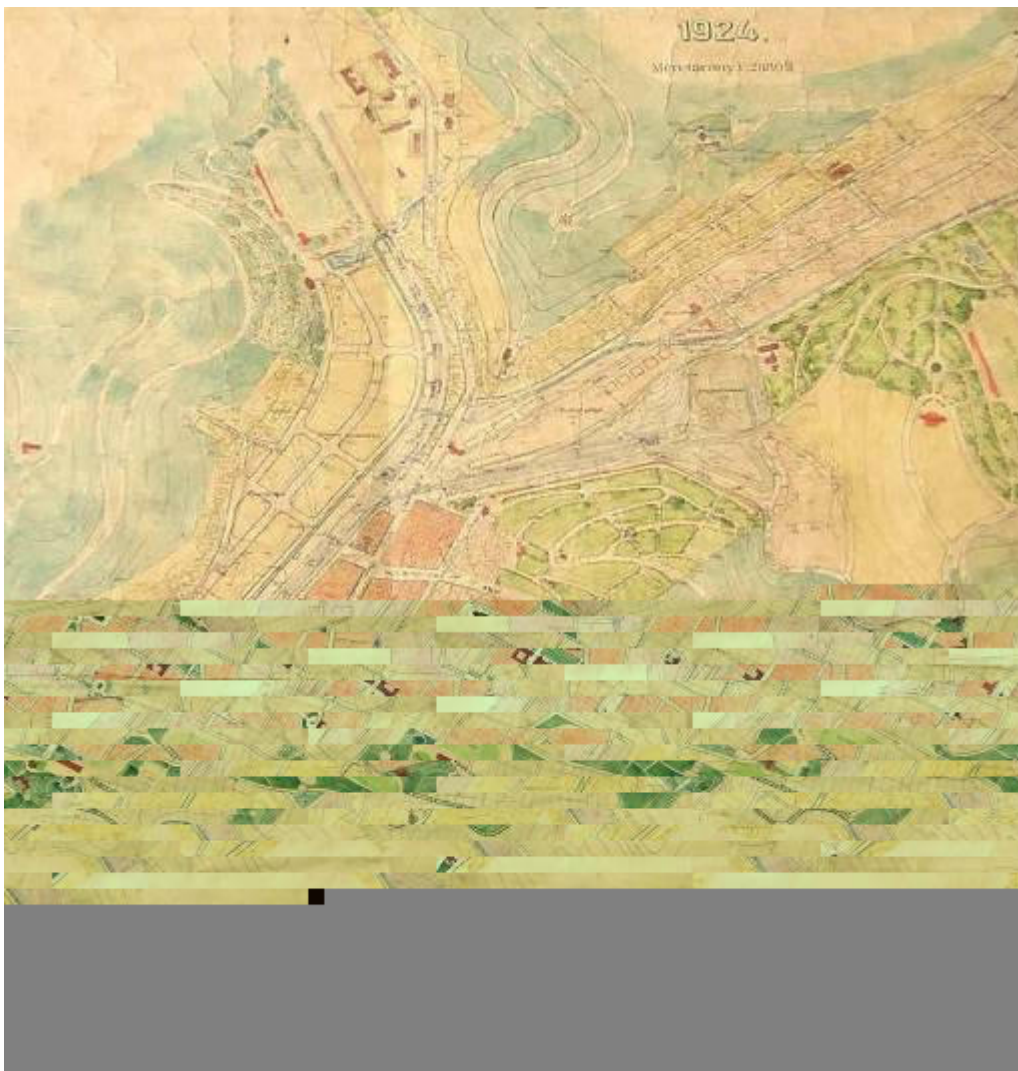
Salgótarján északi részén, a Füleki út mentén található az **Izraelita temető**, mely tömör betonkerítéssel fordul az út felé. A zsidóság első hulláma a bányanyitások első korszakában – 1850 után – érkezett, a második hullám a 80-as évektől folyamatosan érkezett és vált honossá a városban. Már 1882-ben saját iskolát nyitottak, Betegápoló és Temetkezési Egyletet alakítottak (1886), majd 1895-ben megalakult a Salgótarjáni Orthodox Izraelita Hitközség. Az általuk 1901-1902-ben épített zsinagóga épületét, mely a Régiposta utcában állt, az 1960-as években lebontották. A hitközség temetőjét a nagyközség északi részén, a lakott területtől távol jelölték ki. Olyan távol, hogy az 1922-24-ben épült laktanya épületegyüttesétől is messzebb található volt, természetesen mára körbenőtte a város. Ennek az elhelyezkedésnek köszönhetően a helyét nem változtatta meg, így a város legrégebbi temetőjének tekinthető. Itt több mint száz éves síremlékek is találhatók. Itt helyezték el 1999-ben a Holokaust emlékfalat, az 1944-es tragédia, az elhurcolt zsidó lakosok emlékére. A közelmúltban új ravatalozó és imaház épült, a temető 2000 óta helyi védelem alatt áll, és ennek fenntartása továbbra is indokolt.

AZ IZRAELITA TEMETŐ IS HELYI VÉDELEM ALATT ÁLL

A város első tervezett városrésze

Az **Újtelep** Salgótarjának – már mint városnak – az első városrendezési- városépítési akciójának eredménye. Már 1912-ben felvetődött a település területének növelése, ekkor javasolták először Tarján patakot túl fekvő városrészen utcák és közterek kialakítását és szabályozását. Ekkor még itt van a vágóhíd és az állatvásártér is. Az első terv – mely 1913-ban született – szerint a vasúti hídnál a tarján patakot új mederbe terelnék és a vágóhíd előtti régi patakmedret befednék. Az első világháború ezt a tervet is feledésbe taszította, és a patakmeder szabályozását rendkívül lelassította. Közben az itt állomásozó, az iskolákban elszállásolt „65. gyalogezred” számára engedélyezték, hogy uszodát építsen a „régii vágóhíd felett, a

Tarján patak mellett”, ami egy év alatt el is készült. Ma a sportcsarnok van a helyén. Az új városi képviselő-testület 1922 nyarán döntött az újtelep felparcellázásáról. Az állami intézmények sorra telket kérnek a várostól intézményeik számára. 1923-ban Köntzey Ferenc műszaki tanácsost bízzák meg a városszabályozási terv elkészítésével. A város telket adott a határrelaktanya, a rendőrség, a járásbírószoba és pénzügyi rész számára, székházaik felépítéséhez. Az utcák által bezárt utolsó tömbben játszótérrel létesítettek. Ennek helyén áll a Kodály Zoltán Általános iskola. Egy év múlva Köntzey elfoglaltsága miatt tervpályázatot írtak ki a város rendezési tervének elkészítésére. A pályázat első díját a „Jó szerencsét” jellegű pályázat készítette, Warga László fővárosi műszaki tanácsnok nyerte el.

WARGA LÁSZLÓ NYERTES PÁLYAMŰVÉNEK RÉSZLETE

A győztes pályázati terv számos javaslatot tartalmaz – a vasútállomás előtti piactérre egyenes utcát nyit a domboldalra, ahol középületek csoportja körül üdültelep alakul ki; a fő utcával párhuzamosan, átvágva a meglévő hosszú telkes beépítést új utcát nyit, a kialakuló tömbökben zárt sorú beépítést elirányozva, az új utca fölötti tömbökben „hézagos zárt sorú beépítést javasol; a Pécsek patak folytatásában, a dombtetőre a kórház épületcsoportját telepíti; a vasút mellett út kialakítását javasolja

az állomásépületig, az út és vasút között közraktárakkal; a Forgách utca mentén szintén hézagos zárt sorú övezetet javasol és a Forgách-telep kolóniája fölé „népparkot” vendéglővel és sportpályákkal – azonban az újtelepre és az acélgyári városrészre nem adott javaslatot. A telep szabályozása tehát már korábban kialakult, a pályázati lapokon szerepel az utcák nyomvonala.

A helytörténeti munkákban gyakran szerepel az, hogy a város további fejlesztését ez a terv alapozta meg. Láthattuk, hogy a fő tér helyének kijelölésén kívül – ami mintegy spontán alakult ki a piactérből – sok minden nem így valósult meg.(!)

„MEGÚJHODÁS” JELIGE RÉSZLET

„KÁLVÁRIA” JELIGE RÉSZLET

A „*Megújhdás*” jeligéjű terven szerepel a vasút és az áthelyezett patak közötti sétány kétoldali fasorral, az előző tervétől kevésbé reprezentatív tengely a piactértől a fel a domboldalra, ott egy nagyobb középülettel, a polgári iskola – ma Rákóczi iskola – mögött egy nagyobb területű vásártér, a vásártér és a Palackgyár kerítése között közel háromszög alakú, zárt sorú beépítésű lakóterület. Az újteleppel gyakorlatilag ez a terv sem foglalkozik, bár bejelöl néhány középületet.

A „*Kálvária*” jeligéjű pályázati terv a Menház utcát – ma Arany J. út – új tengelynek tekintve vezeti föl a dombra, a temetővel szembeni oldalon parkot és játszóteret alakít ki, és az utat kálváriaként továbbvezetve a dombtetőn álló kápolnával zárja. Új tengelyként a Pécskő utcát jelöli ki, egyenesen vezet föl a domboldalra, az út mentén hézagos zárt sorú beépítéssel, az utca végén kis parkkal és középülettel. A várost övező keleti domboldalon villatelepet javasol telepíteni. Ez a terv az újtelepi – már kialakulni látszó – utcákat némileg módosítja, kis parkot és egy teresedésben telepített református templomot javasol. (ekkor már ismert volt a templomépítés szándéka, hozzávetőleg ezen a helyen!)

Az Újtelep kialakítását minden bizonnyal a hivatal műszaki tanácsosa, Köntzey Ferenc tervezte. Közhivatalai 1926-29 között épültek meg – járásbíróság, városi rendőrkapitányság, csendőriskola, református templom, pénzügyőri és határőri laktanyák – és közben felépült a kertes családi villák sora. Ez volt az első városias, a képviselő-testület által irányított, nem spontán létrejött városrész. Az itt megépült intézmények mellett a város tisztviselői építhették meg itt otthonaikat.

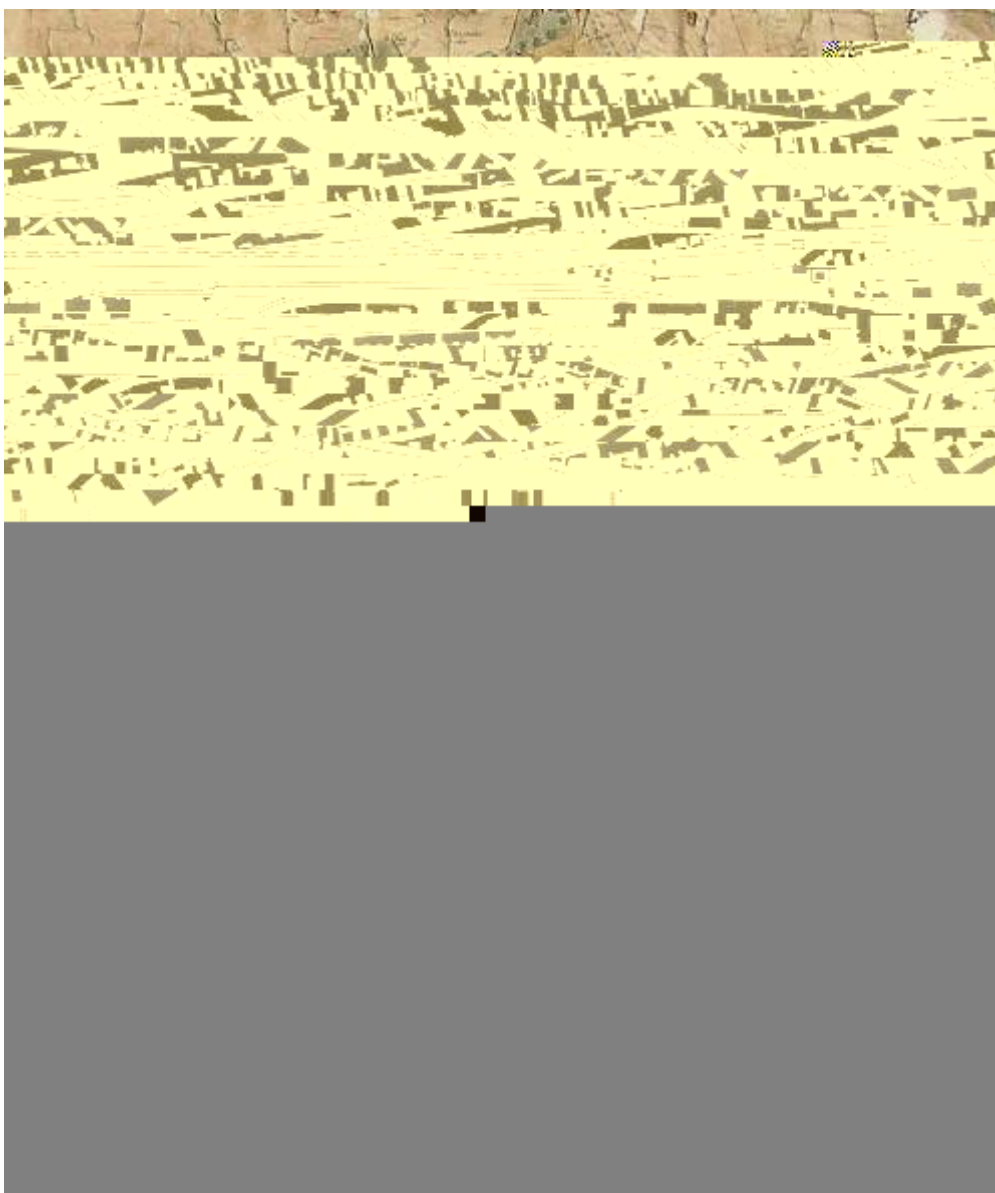
AZ ÚJTELEP AZ 1930-AS ÉVEKBEN

Javasoljuk a teljes terület helyi – önkormányzati – védelmének további fenntartását kimondani. A városrész a városépítés történetének fontos mozzanataként született, és hasonló kialakítású városrészrel ma sem találkozunk. A zárt sorú beépítés és az építési magasság, az utcák léptéke megőrzendő elemek, ez követendő az új épületek építése – újjáépítés – esetében is. Az elmúlt évek védettsége alatt sikerült a fenti elvet érvényesíteni, az új, vagy felújított-átalakított épületek továbbra is őrzik a kisvárosias beépítés jellegét.

Az újtelepen számos középület található, melyek meghatározóak a városképben. Ezek a részben a Kossuth út mentén találhatóak. Salgótarjában két olyan utca van melynek tengelyében épület áll, mindkettő az újtelepen. Az csak a város földrajzi sajátossága, hogy ezek csak igen rövid utcák lehetnek. Az egyik utca a Kossuth Lajos út, aminek tengelyében a volt Tüdőgondozó épülete, a másik a Székely utca – ma Pipishegy utca – amelyik a református templomra vezet. A Kossuth út mentén álló épületek – volt **M. Kir. Járásbíróság**, 1928, Kollár Gyula; **M. Kir. Rendőrkapitányság**, 1927, Gerlóczy Gedeon; az egyetlen szecesszióba hajló architektúrájú épület a volt **Tüdőgondozó Intézet**, 1928; – továbbra is helyi védelemre méltóak, akár csak a szomszédban álló volt **Csendőriskola és laktanya** épülete, 1928, Wälder Gyula. Az 1929-ben épült **református templom** már műemléki védelem alatt áll.

A VOLT JÁRÁSBÍRÓSÁG

A VOLT TŰD GONDOZÓ

AZ ÚJTELEP SZABÁLYOZÁSI TERVLAPJA (RÉSZLET)

A városközpont rekonstrukciója

Miközben a város két átellenes területén a bánya és a gyár építkeznek, a falu magja is változik. Itt első sorban a magánérő a változás mozgatórugója, hiszen erre a területre a város viszonylag kevés figyelmet fordít. Persze ez viszonylagos, hiszen a plébániatemplom eltt átalakították a domb oldalát és a templom új feljárót kapott, már nem kell megkerülni a dombot az útnak. Befedték a Pécsk patakot, ezzel egy új utca alakult ki, felújították és b vítették a városházát, szabályozták a temet t. Számos olyan építés-szabályozás történt, mely determinálta a vállalkozások építéseinak a kereteit.

A nagyüzem mellett, a lakosság lélekszámának növekedésével arányosan a kisipar, a szolgáltatások is fejlődtek. Csizmadiák, szabók, asztalosok, lakatosok, cipészek, borbélyok, hentesek, cukrászok telepedtek le, alakítva a település struktúráját. Hamar kialakult a keresked réteg is, az alapvet szolgáltatások is megjelentek. Megélénkült a piaci élet, egyre szélesebb lett a vásárló közönség. A piac át is került a f térre, a vasútállomás mellé. A keresked k, iparosok jelenléte nem csupán gazdasági téren, a szolgáltatások szempontjából volt fontos, hanem a város f utcájának alakítása szempontjából is. Számos keresked a F utcán telepedett le, alakítva ezzel az utca vonalát és képét. Az slakosság szorosan a hegy lábához építette házait úgy, hogy az út és a lakások között 10-20 méteres el kert vagy udvar maradt. Az újonnan épült házak azonban az utcához simultak. A keresked házak a falusi telkek szabadon maradt utca fel li részén épületek föl, és ezzel létrejöttek a hosszan befelé nyúló, többcsaládos udvarok. Az új házak emeletesek voltak, és az addigiaktól eltér stílusban épültek. Az itt él k életmódjában is új típus honosodott meg, megjelent a lakószobával összekapcsolt kism hely vagy bolt. Másrészt az értelmiségi foglalkozásúak a lakás egy részét használták foglalkozásuknak – rendel , iroda – megfelelő en, míg a ház többi része, általában az emeleten, a család lakrésze volt. Lassan kialakult a munkahely és a lakás szétválasztódása. Így és ekkor alakult ki a sajátos, jellegzetesen eklektikus, salgótarjáni utcasor, az egyemeletes házakkal, mögötte a hosszú, síkatorszer udvar, gyakran 20-25 lakással. A várossá válás idejére a hajdani jobbágyfalu elt nt, megváltoztak az épületek és a lakói is. A néhány jobbágyviskó helyén egy város emelkedett a korszak stílusában felépített középületekkel, lakóépületekkel, ám az összevetésben mégis a városszéli telepek voltak el nyben, szervezettebb életükkel, kulturális fejlettségükkel, infrastrukturális ellátásukkal, kövezett utcáikkal, gondozott parkjaikkal. Mindezzel a város nem vehette föl a versenyt, nem volt elég területe a lakóterületek kialakítására, lakások építésére, és nem volt számottev vagyona a gyorsabb fejlesztésekre. Még élnek a társadalmi, szociális problémák, a város vezet it a kezdetekt l foglalkoztatta, hogyan lehet korszer várost létrehozni. Minden nehézség ellenére a várossá válás kezdetei Salgótarján fejlődésének legizgalmasabb, legmozgalmasabb évtizedei voltak.

A második világháború megtörte a fejlődés – bármilyen lassúnak t n – ütemét és tendenciáját. Hosszú évek teltek el, míg az üzemekben normalizálódott a helyzet. Közel tíz év telt el, úgy, hogy a politikai jelszavak és sikerjelentések függönye mögött szinte semmi sem történt. Az ötvenes években megmozdulni látszott az élet, ezt feler sítette a megyeszékhellyé válás, lakótelep és középületek sora készült el az első években. Ismét felvet dtek a város fejlesztésének alapkérdései: hol legyen a városközpont, milyen legyen a város közlekedése, hogyan kell megoldani a

vízellátás és csatornázás kérdéseit, és merre épüljön tovább a város. Hosszú viták után eldőlt, hogy a városközpont a régi központ helyén, középmagas épületekkel épüljön fel. Több terv is született a megoldásra – a tervezés több mint tíz évig tartott – végül a „terven felül” és váratlan sietséggel megépíthető Karancs Szálló építése sietette a végső pont kitételét. Már folyt a szálloda és a művelődési ház tervezése, amikor a városközpont rendezési tervének áttervezésével bízták meg a Lakó- és Kommunális épületeket Tervező Vállalatot. Magyar Géza volt a terv készítője, aki igen rövid idő alatt elkészítette az új városközpont kialakításának koncepcióját, mely – és ez is ritkaság – szinte változtatás nélkül megvalósulhatott.

SALGÓTARJÁN VÁROSKÖZPONTJA A REKONSTRUKCIÓ ELŐTT

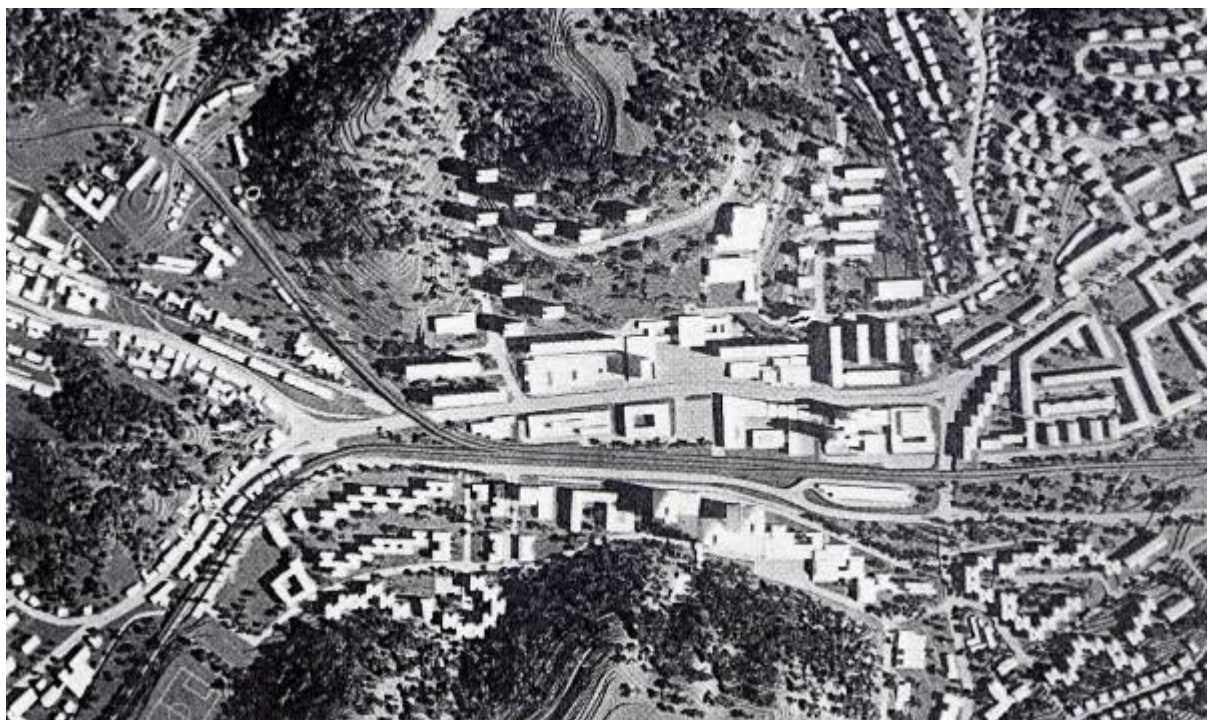
Az új terv alapgondolata az volt, hogy a vasútállomás előtti teret bővítve, a főutca északi részére is ki kell terjeszteni. Ezzel kialakul léptékében és a térfalat adó épületeiben is reprezentatív tér, amely eredeti „téri” funkcióját is képes megőrizni. Ha kell felvonulási tér, ha kell korzó, ha kell meghitt hangulatú közönségszervező, ha kell találkozóhely, de mindenekeft a város életének szervezője, vonzó és elosztó szerepű hely. A tér falait adó épületek lezárják a tér északi és keleti oldalait, míg a tér dél felé egy fekvő tömeggel kevésbé lezárt, vizuálisan kinyílik a magasházak fekvő tömege és a kettős álló tömbjének dinamikus látványa felé. Az épületek léptéke az addigi városi léptékhez képest jelentősen módosult, a beépítés szintszáma megnőtt. Az városközpont épületei egy sajátos, gyalogosan járható térrendszert határoznak meg. Az új városközpont funkcionális tekintetben kulturális, kereskedelmi és igazgatási központ, emellett számos lakás is található a területén, így a nap minden szakában mind a főtér, mind a szatellit terek forgalmasak.

A rekonstrukció első lépéseként megkezdődött a szanálás. Számos üzletet, hivatalt, kisipari műhelyt és lakást kellett lebontani – összesen 829 családot kellett áttelepíteni! – és más területen elhelyezni. Egy-két év alatt eltűnt a város életének egy megszokott, sajátos élettere. A központ átépítésének kezdetén a Pécskő utca

felső déli részén és a régi Iskola utca környékén épültek meg az első új, hatemeletes és négyemeletes lakóépületek.

A VÁROSKÖZPONT A REKONSTRUKCIÓ UTÁN

MODELLFOTÓ A TERV EGYIK VÁLTOZATÁRÓL

A Karancs Szálló – tervező Jánossy György – alsó két szintje monolit rendszerben épített hangsúlyos elem, ebből emelkedik ki a szálló 8 szintes tömbje. Az épület arányai tiszták, ritmikusak, az anyag lehetőségeit markánsan kihasználja a plasztikai játék érdekében. Síkობól teremt térplasztikát, a sík elveszti öncélúságát, és a

felületek egymáshoz csatlakozó, egymásba szervesen átforduló rendszerében az önálló térbeli forma életre kel. A szálloda azonnal a város centrumává vált.

A KARANCS SZÁLLÓ ÉS A LEENDŐ ÚJ FŐTÉR 1964

A KARANCS SZÁLLÓ A FELÚJÍTOTT FŐ TÉRRŐL
2006

A FŐTÉR 1911-BEN

1978-BAN

...ÉS NAPJAINKBAN

A **Művelődési Ház** – tervezője Szrogh György – a főtér felé egy földszintes, nagy üvegfelületekkel nyitott betonfal közepére ültetett, előreugró üvegdoboz, melyben az előcsarnok és mögötte a színházterem helyezkedik el. Az épület a tér valóságos centrumában áll, mintegy kijelöli a centrumot. A markánsan keretezett, nagy üvegfelületű tömeg alatt a ház bejárata mélyen hátrahúzva beszívja a látogatót, mintegy invitálva a téren sétálókat. Ezt a funkciót este a felső kubus veszi át, hatalmas ablakain fényáradat zúdul a térre, mutatva, hogy ott benn élet van, emberek jönnek-mennek. A belsőnek ez a kisugárzása a modern városépítészeti elvek megtestesítését is jelenti. Az épületet a tömegek és a terek nagyvonalú egysége jellemzi, minden részlet az anyag sajátos törvényei és lehetőségei szerint alakított.

A Művelődési háztól délre, a tér keleti oldalán épület meg az ún. **13-as lakóház**. Az épület nyolcszintes hosszú tömbje – tervező Magyar Géza – irányával és tömegével mintegy ellensúlyozza a szálló tömbjét. Az épület – sajátosan salgótarjáni, helyszíni előregyártású – előgyártott elemekből épült. Az épület teljes hosszán – a lépcsőházakkal tagolva – végigfutó erkélysor különleges harmóniát sugall, plasztikai elem, mely az anyag lehetőségeit – a szálló homlokzatához hasonlóan – kihasználva szintén síkობól teremt térplasztikát. Az épület vizuális összekötő kapocs a Pécskő utca épülettömbjeihez és valóságos kapocs a városközponti funkció és a város

mindennapi élete között. Az épületben levő lakások nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a tér soha ne legyen kihalt, mindig jöjjenek-menjenek rajta az emberek.

A JÓZSEF ATTILA MŰVELŐDÉSI ÉS KONFERENCIAKÖZPONT 2006

A tér negyedik meghatározó épülete a **Pécskő üzletház**. Tervezője Finta József. A tér felől egyszintes indításból három szintre fellépcsőző cizellált épülettömeg, a térformák játéka szerves része lett a város központjának. Az épület anyaghasználata szándékosan utal, és ezzel is illeszkedik a környezetére. A belső terek áramlása, az emeleti tér „belső utcája” és az épület földszintjét átszövő külső utcák – melyek mára teljesen beépültek – visszautal a városközpont térszövetére, a hol keskeny, hol kinyíló gyalogos terek sorára.

A hatvanas évek végére elkészült a tér. Rendkívül izgalmas a megközelítése, ahogy déli irányból közeledünk hozzá, fokozatosan nyílik ki, egyre többet mutat magából, míg végül teljes látványával állítja meg a szemlélődőt. A táj, a mely közben fel-feltűnt, most mind a két oldalról koszorúzza a látványt.

A tér köré természetesen tovább épültek a lakóépületek és az iskolák, beépült a domboldal is. A főtértől délre megépült a **garzonházak** magas, kettős tömbje, mögöttük a **mozi**, a **múzeum** és az **irodaház**, melyben az önkormányzat is helyet kapott. Ez az együttes a toronyházak köré szerveződött. A magas lakóépületek már messziről jelzik a város centrumát. Velük teljeseedett ki a városközponti együttes, egy hosszanti irányban elnyújtott, lazán összekapcsolt téregyüttes. Itt nem csupán egy

térről, hanem egy laza térszerkezetről beszélhetünk, nem csupán egy tér, hanem egy élő, átjárható modern városi szövet épült föl.

A FÓTÉR MÖGÖTT A „13-AS” LAKÓHÁZ 2003

Még a városközpont teljes elkészülte előtt írta Vámosy Ferenc a következőket: „Salgótarján új központja és lakóterületei, a cigánytelep és az avult, zavaros beépítésű kültelki házak helyén épülő városrész a múlt és jelen közötti küzdelemből született, s egyúttal már a jövőt is mutatja. A jövőt, melyben eltűnik a külváros és belváros közötti társadalmi ellentét, amelyben új, emberibb környezet alakul, az emberi települések új rendje bontakozik ki... Európa, és abban is hazánk szűkebb lehetőségeit, a nagyipari gyártás alacsonyabb fokán álló, az átalakulás még kezdeti stádiumában levő építészet lehetőségeit tükrözi. Az együttes fokozatosan épült a két első mű, a Karancs Szálló és a Művelődési Ház és Megyei Könyvtár épülete köré. Jánossy György és Szrogh György által külön, mégis közös szellemben megfogalmazott középületek a Magyar Géza által tervezett lakóházakkal együtt alkották azt a magot, amely magas értékű városképző elemnek bizonyult. A Pécskö üzletház Finta József műve, és a most is folyó építés viszi tovább az együttes tiszta egyszerű és nemes hangnemét. Ezzel ott sejlik már a jövő a rendezetlen bányászfalu várossá fejlődésében....A 21. század építészete, amely most és itt, korunkban születik.”

A fenti gondolat, mely Salgótarján városközpontja ürügyén született, már önmagában is meggondolandóvá teszi azt a javaslatot, hogy ha itt (is) született a 21. század építészete, akkor ezt meg kell őrizni, hiszen ez ihletett pillanat volt. Minden bizonnyal

az lehetett, hiszen az építészek a szakmai kérdésekkel – várost akartak építeni – foglalkozhattak. Akkoriban a politika erősen beleszólt minden dologba, itt azonban olyan szerencsés eset következett be, amikor a politika „csak” segítette az

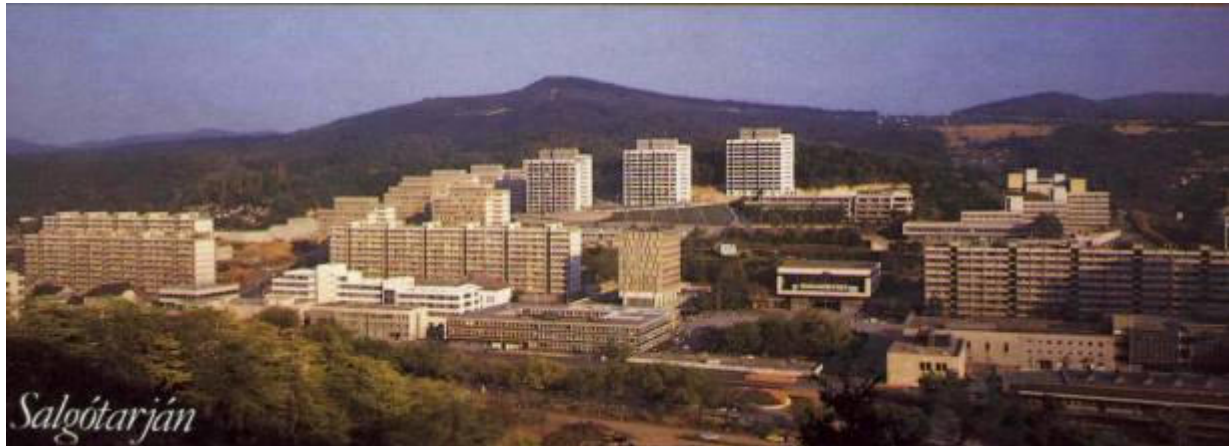

A PÉCSKŐ ÁRUHÁZ LÉPCSŐZŐ TÖMBJE

építészeti, nem akart építésszé is válni, azt – szerencsére – meghagyta az építészeknek. Finta József így írt erről: *„Salgótarján intenzív fejlődésének kiépülésének másfél-két évtizedes, nagyiramú korszaka olyan építészeti cselekedetté vált, amelynek mintaértéke és hatása tagadhatatlan a hazai építészet egészére nézve. Ez a város megmutatta, hogy néhány egymással beszélő viszonyban levő, egymást tisztelő építész együttes munkájával a tipizálás, egyenirányítás, szériateremtés (szériagondolkodás) korában is lehet egyedít létrehozni, szinte a nőtt városok hangulatát teremtve meg nagyon is puritán eszközökkel.... Mai építészetünk hangzavarában irigy csodálattal emlékszem vissza ezekre az időkre (messze nem politikai értelemben persze). Akkor és ott tiszteltek minket, hallgattak ránk (főként a tervezés első néhány évében). És azt a kiszolgáltatott kizsigerlő, folyamatos megaláztatást amelybe mai primitív piaci állapotaink kergetnek bennünket, építészeket, az időben Salgótarjánban nem ismertük.”*

Salgótarján városközpontja szerencsés időben született. A szocialista realizmus béklyóit ekkor kezdte levetkőzni építészetünk, igaz nem ment könnyen és gyorsan, de itt Salgótarjánban, ahol a városi-megyei politikai vezetés szorosan felügyelte a

városépítés-rekonstrukció folyamatát, ugyanakkor mintha ők is „nagy dobást” kívántak volna végrehajtani. Ne felejtsük, akkortájt volt Dunaújváros építésének utolsó periódusa – a főtere 1969-70-ben épült – és az ún. „szocialista városok” építésének nagy korszakai. Ma őket nem úgy emlegetjük mint az új építészet születésének helyét, ellenben Salgótarjánnal kapcsolatban ez természetesen felvetődik. A városközponttal a korabeli Európa építészeti irányzatához csatlakoztunk.

A FŐTÉR ÉS A VÁROSKÖZPONT 1980 KÖRÜL

Az 1960-as évek közepén megkezdett városrekonstrukció átrajzolta az addig ismert –és megszokott – városképet, és a 80-as évek közepére kialakította a korszerűnek nevezett mai városképet: a központot és vele kapcsolatban álló lakótelepek rendszerét. Napjainkban megfigyelhető egy a korábbi szokásokhoz, életmódhoz való visszatérés igénye. A manapság éretté vált nemzedék körében terjed el a régi város, a gyermekkor utáni, visszahozhatatlan vonzalom. Ez a „nosztalgia” kritikusan fogalmazza meg az új várossal kapcsolatos – régmúlt példákhoz kötött – kívánalmait. Az épületeken az anyaghasználatot, vagy éppen a homlokzatképzés egysíkúságát, a betonfelületek szürkességét – kopottságát? – kifogásolják. Az építés idején – harminc, negyven évvel ezelőtt – egyszerűen nem volt megfelelő, tartós és egyszerűen beépíthető építőanyag. Ez vonatkozik az épületek színezésére, festésére is. Az épületek színe nem egyedüli üdvözítő elem a város színeképében, a város színességét épületeinek változatos tömege, homlokzati plasztikája, elhelyezésük ritmusa adja. Egy-egy épületet utólag befesteni már nem szabad, hiszen elveszítheti plasztikáját, a fény-árnyékhatás megváltozik, és a hatalmas „színes felületek” a városképet léptéktelenné, vibrálóvá, idegesítővé tehetik.

Úgy vélem, hogy az önkormányzati védelem további fenntartása, mintegy folytatásaként az 1987-től meghatározott „tanácsi védelemnek”, a teljes együttesre ajánlható. A teljes együttes bevonása indokolt, hiszen az valójában egységes egész. Ezért érthetetlen igazán, hogy a műemléki védelmet egy tér- és épületegyüttes esetében annak csak egy épületére, a múzeumra terjesztették ki. A teljes városközponti terület helyi védelem alá vonását javaslom, úgy, hogy az egyes épületek is helyi védettséget kapjanak. A Fő tér épületeinek a funkcióit is megőrzendőnek ítélem.

A VÁROSKÖZPONT NAPJAINKBAN

A közelmúltban fejeződött be a Főtér legújabb rekonstrukciója. A tér új burkolatot kapott, a vízelvezetése szakszerűen megoldódott, a tér szobrai méltó környezetet és háttérteret nyertek, és a tér esti világítása is új színfoltot képez. A természetes kő faktúrája, a kétféle funkcióra struktúrált burkolati rendszer, a tér déli oldalán kialakított vízfelület és a növények telepítése ismét a korunk színvonalára emelte a tér megjelenését. A Felszabadulás szobor környezetét és háttérét adó új telepítésű facsoport, a szobor mögötti térszelet felszínét újra alakító kertészeti terv harmonikusan illeszkedik a tér struktúrájához, a fontos pontot továbbra is hangsúlyozva, ugyanakkor lágyan emelkedő dombhajlatot alkotva rokonságot képez a teret a térfal épületei mögött fel-feltűnő valóságos domboldalakkal. A térfalak kemény, geometrikus rendjéhez illesztett geometrikus kőosztás rendjét lágyan oldja a telepített növényzet, a zöld felületek és a víz felületének csillogása. Az üzletház mögötti gyalogos köz, a „13-as” lakóépület körüli járda és park nagyvonalú kezelése kiemeli, hangsúlyosabbá teszi az épület földszintjének szépen megoldott, harmonikus üzletsorát. A rekonstrukció tervezői: Szabó Márton, dr. Gerő Balázs, Fazakas Gábor, Almási Balázs, Balogh Péter István, Fekete Albert, Keresztesné Bodzás Erzsébet, Sándor László valamint Bernáth Kálmánné.

A tömb közterületeinek újra alakítása jó például szolgálhat a városközpont és a város közttereinek további rekonstrukciójához, valamint arra, hogy érdemes a felújítás terveit tervpályázaton beszerezni.

A FELÚJÍTOTT FŐ TÉR RÉSZLETEI 2006

Műemlékek

Salgó várrom MI 5664

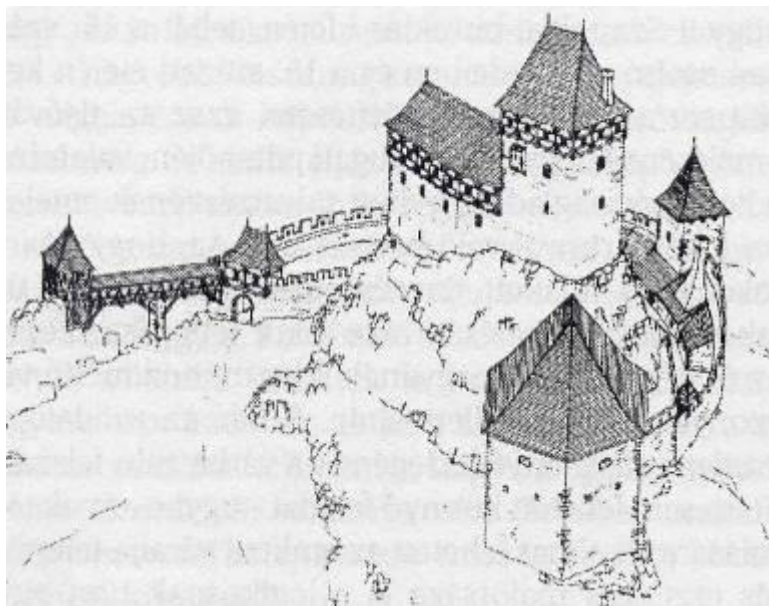
Külterület – hrsz: 036

A vár maradványai a 625 méter magas bazaltkúpon állnak. A legkorábbi vár a meredek hegycsúcs legfelső, keskeny, lépcsős sziklatömbjén épült fel, s annak egész területét magába foglalta. A legmagasabb ponton emelkedő, egykor legalább kétemeletes, téglalap alaprajzú, 7,5 x 9,5 méteres külső méretű, közel két méter vastag falú toronyból állt.

A torony minden bizonnyal olyan többszintes építmény lehetett, ami a legfontosabb, védekezésre szolgáló részeket tartalmazta, és szükség esetén lakásra is alkalmas része volt.

A toronyhoz nyugat felől csatlakozott, a nagyrészt alacsonyabban elhelyezkedő, nyújtott formájú, mintegy 7x27 méteres kiterjedésű nyitott udvar. Az udvart a sziklaperemen ívesen futó fal zárta le, melynek északi falában nyílt a vár kapuja. A várkapu csúcsíves kőkerettel ellátott, kisméretű, falba vágott egyszerű nyílás volt, mely kívülről tekintve magasan helyezkedett el. Bizonyára faszerkezetű feljáróval rendelkezett. A toronnyal egyértelműen egybeépített, a rendelkezésre álló terephez alkalmazkodó, így kissé ívesen hajló várfalakkal övezett udvarrész egy magasabb keleti és egy nagyobb, mintegy 3-4 méterrel mélyebben elhelyezkedő nyugati szakaszra tagolódott. A régészeti feltárás itt nem talált épületekre utal nyomokat.

A mélyebb nyugati várrészben három helyiséget alakítottak ki a földszinten. A várkapun keresztül a középső pitvarba lehetett jutni, innen nyílt jobbra és balra egy-egy eredetileg kőkeretes ajtó a további helyiségekbe. Közülük a keletre esőt két oldalról magas sziklafal határolta, igen valószínű, hogy egy pince jellegű, raktározásra használt tér volt. Ugyancsak gazdasági rendeltetése lehetett a szabályosabb, 7x7 méter belső terű helyiség is. Mint általában, a földszinten az alárendelt helyiségek, míg az emeleten a lakható, díszesebb helyiségek voltak. Az emeletre pusztán régészeti bizonyítékok vannak, égett gerendák, beszakadt boltozatok.

SALGÓ VÁR
„REKONSTRUKCIÓS KÍSÉRLET”
(FELD ISTVÁN)

SALGÓ VÁRA

A török támadások elleni erősítésül a 16. században épülhetett a külső várfal, és a lakótoronytól keletre az ötszögű bástya.

A vár egy elterjedt, egyszerűbb típust képviselt, ami megfelelt a 13. század végi-14-század eleji építetű család igényeinek. A nagyfokú pusztulás nem teszi lehetővé, hogy a legelső formájának további részleteit pontosabban meghatározhassuk. Úgy tűnik, hogy a falazott udvaron belül kezdetben nem voltak lakó vagy gazdasági épületek, erre utaló nyomok nem kerültek elő.

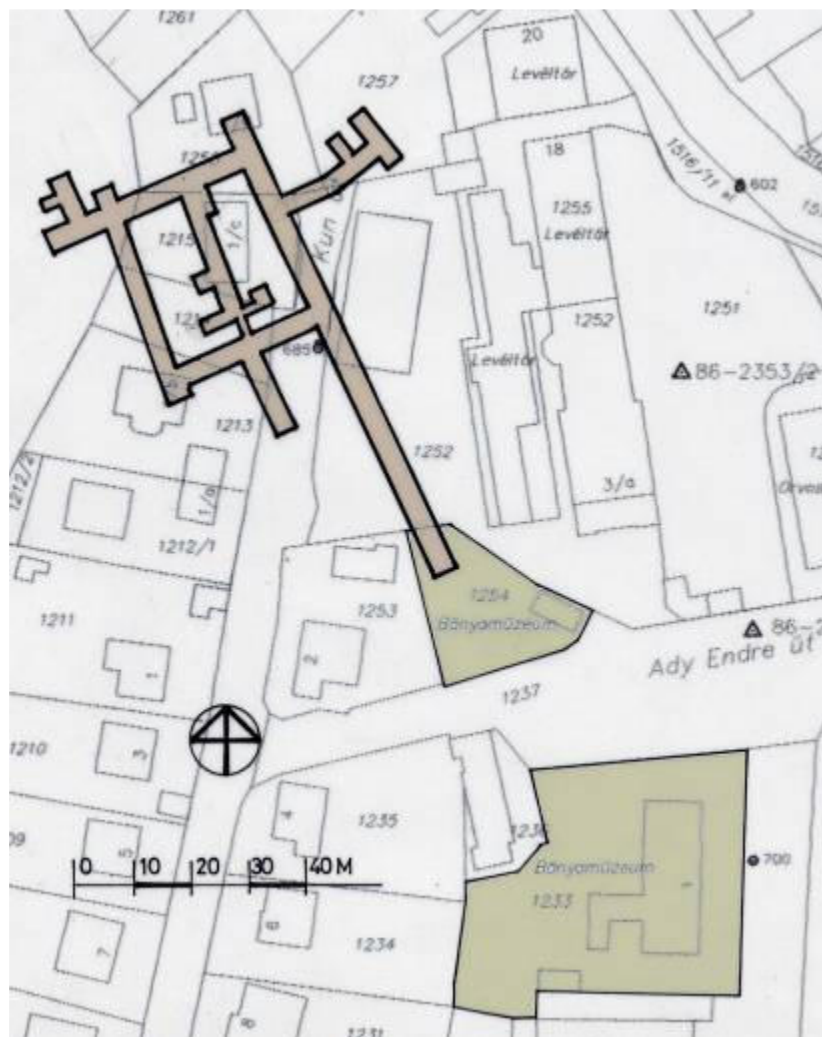
A régészeti feltárás bizonyítja, hogy a vár ostroma során vált romossá, az ágyúgolyók tüzet okoztak, mely a vár teljes pusztulásával járt.

Salgó egyike volt jellegzetes középkori kicsiny várainknak. Meredek csúcson álló, szépen a tájba komponált, impozáns építmény lehetett. A közelmúlt felújításai és falkonzerválásai sajátos karakterű sziluettet alakítottak ki, mely már messziről vonzza a tekintetet.

Földalatti Bányamúzeum M II 9192

Salgótarján, Zemlinszky u.1. hrsz: 1254

Magyarország első bányamúzeuma a város szívében, 1965-ben nyitotta meg kapuit, az egykori József lejtőszakna 1951-ben felhagyott vágatrendszerében. A tárószzerűen indított lejtőszaknát 1937-ben mélyítették, hogy azzal az 1879-ben művelni kezdett és 1905-ben felhagyott egykori József akna visszahagyott szénpilléreit, a bennhagyott alsópadot leműveljék. A lejtőszakna 1951-ig volt üzemben. Ezeknek a vágatoknak egy részét képezték ki múzeumi bemutatás céljára, megőrizve annak bánya jellegét,

A BÁNYAMÚZEUM „VÁGATRENDSZERE”

hogy a látogató a mintegy 280 méter hosszú vágatokban áttekintést nyerjen egy bányáról. A földalatti részt két egymás fölötti szinten vízszintes és lejtős fővágat, gurítók, ereszke, elővágás, kamrafejtés, frontfejtés és vakakna vágatrendszere képezi.

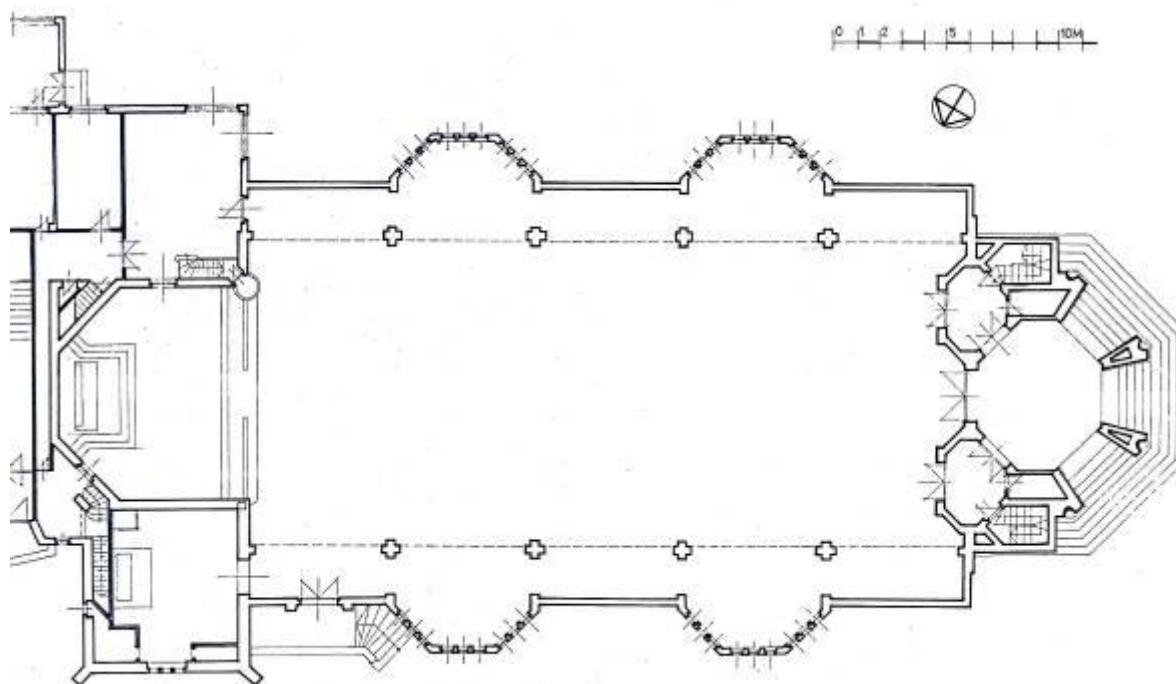
Római katolikus plébániatemplom és volt ferences rendház M III 10801 Salgótarján, Acélgyári út 1-3. Hrsz: 3556

1927. október 15-i számában „A Munka” című városi lap indítványozta egy új katolikus templom építését a város északi részén. Okként a hívők nagy száma, a katolikus hitélet országos fellendülése, valamint a reformátusok áldozatos templomépítési kezdeményezése szerepelt. Egy hét múlva megalakul a északi római katolikus hitközség szervező bizottsága, amely az egyházmegyei főhatóság támogatását is megkérte. A következő év tavaszán a püspöki helynök javaslatára a szervező bizottság a Rimamurányi Vasmű Rt. vezérigazgatójának és elnökének hivatalosan is bejelenti a templomépítés szándékát. Még ez évben, 1928-ban, a roznói megyéspüspök döntése alapján a salgótarjáni plébánia északi területe új plébániát és új egyházközséget alkothatott. Még ez évben segédlelkészt nevezett ki

az északi plébánia megalakítására. Az 1931-ben megalakuló Katolikus Egyházközség elfogadja ugyan a templomépítés szükségességét, azonban nem támogatja új plébánia létesítését, mert az „megosztaná a híveket, és a főplébánia elsorvadásához vezetne”. A szervező bizottság ülésén P. Oslay Oswald, a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett ferences rend magyarországi provinciálisa bejelentette, hogy az egyházmegyei főhatóság elrendelte az északi plébánia haladéktalan megalakítását, s a Ferenc-rendet kérték fel a plébánia vezetésére. 1932-ben megalakul az Északi Római Katolikus Egyházközség, az első misét az acélgyári iskola kertjében Pajer János püspöki helynök celebrálta, és átadta az új plébánia vezetését a Szent Ferenc-rendnek. Ez év őszén Zadravec István püspök felszenteli a Szent Józsefről elnevezett ideiglenes kápolnát, a plébániát és a ferences zárdát.

1933-ban a vasmű vezérigazgatósága megítéli a templom építéséhez szükséges anyagokat. A szervező bizottság támogatást kér a városi képviselő-testülettől is, akik 50 ezer pengő városi hozzájárulást ítélnék meg. Az 1934-ben kiírt templomépítési pályázatot Ring Gyula, hatvani építőmester nyeri. Ez év októberében az alispán kiadja a templom építési engedélyét, és október 28-án P. Hermann Hermenegild, a magyarországi tartományfőnök ünnepélyesen elhelyezi a templom alapkövét. A Szontagh Pál tervei szerint épült templomot 1936. május 17-én Zadravec püspök adja át és szenteli fel. Egy év múlva a templom Szent Antal oltárát, 1941-ben a Szent József oltárt szenteli föl Zadravec püspök. Mindkét oltárt Bóna Kovács Károly salgótarjáni szobrászművész készítette.

A templom az 1930-as évek modern építészeti felfogásában fogant. Egyszerű téglalap alaprajzú, nyolcszögű szentélyzáródású, bazilikális elrendezésű templom, alacsony hajlású, fémlemez fedésű tetővel. A főhajó két oldalán a keskeny mellékhajóból két-két kápolna nyílik, a hajót tagoló oszlopokon szentek szobrai. Déli homlokzatán nyolcszögű, tömör kiszögellés alkot széles árkádot a bejáratok számára. A hajót hangsúlyozottan megformált tartószerkezeti gerendákkal tagolt sík vasbeton mennyezet zárja.

A „FERENCES – TEMPLOM” ALAPRAJZA

A TEMPLOM DÉLRŐL...

ÉS AZ ELŐCSARNOKBÓL

A zömök, négyzet alapú torony a nyugati homlokzatból emelkedik. A torony mediterrán-román arányokat idézve, a harangszék emelete fölött nyolcszögben függőleges nyílásokkal áttört, alacsony hajlású sisakkal záródik. A templom nyerskő homlokzatú, egyszerű tömbje az utak találkozásának tengelyében jellegzetes városképi elemmé vált.

A hajó falain szintén a „modern” felfogásban festett freskók találhatóak. Az oltárokat Bóna Kovács Károly készítette, hasonlóan a templom többi elemének szellemiségéhez. A szentély keleti oldalához csatlakozik a sekrestye, a szentély északi falához pedig a rendház tömbje.

Római katolikus plébániatemplom M III 5663

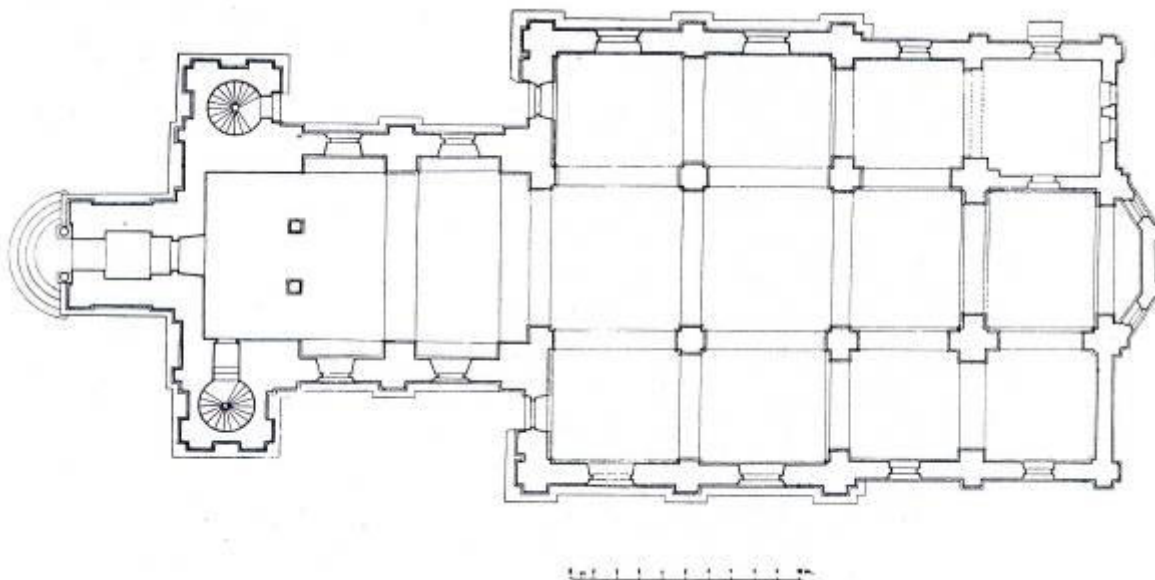
Salgótarján, Rákóczi út 24. Hrsz: 4104

Tarján plébániatemplomát az 1332-37. évi tizedjegyzék említi először, ekkor a plébánosa 6 garas pápai tizedet fizet, 1 márka becsült jövedelme után. Bizonyos tehát, hogy a templom a 14. században, valószínűleg már a 13. században már állott. Az 1674. évi Canonica Visitatio szerint a templom tágas, egy fő és két mellékoltár van benne. A plébánia épülete is tisztességes, sövényvel van bekerítve, pincéje és istállója is van. A templom el van látva kegyszerekkel. Ezután kis idővel a falu elnéptelenedett, a templom elhagyottan áll, de 1690 körül a falu újra benépesült. Ez időtől szinte folyamatosan ismerjük plébánosait. 1821-ben a tűzvészben a templom is leégett, ezért Jankovich Antal kegyúr kibővítve átépíttette. 1866-ban Luby József kegyúr támogatásával elkészült a templom tornya. 1900-ban Szvoboda Jakab irányításával átalakították, háromhajósra bővítették, majd 1914-ben új szentélyt, oratóriumot és sekrestyét építettek hozzá. Főoltárát 1923-ban Bátky József faragta.

A TEMPLOM 1914 –BEN ÉS NAPJAINKBAN

A templom elődje már a középkorban is e helyen állt, körülötte temetővel. A templom magja a barokk korból való, ez a hajó nyugati két boltszakaszból álló keskenyebb része. Kelet felé háromhajós neobarokk térré bővül, sokszögű szentélyzáródással. Az erős nyugati homlokzati torony egy-egy kisebb fiatorony között áll. A nyugati főbejárat előtt kis kiülésű kétoszlopos portikusz, a főhomlokzatot faltükrök, lizénák és párkányok osztják.

A PLÉBÁNIA-TEMLOM ALAPRAJZA

A nyugati első két boltszakasz az egyhajós barokk templom maradványa. Ennek nyugati végén, a mai torony alatt a régi barokk kapu, keleti végén pedig két megerősített pilaszter, tiszta toszkán formában, melyek a régi diadalívet tartották. Festményei 20. századiak.

1914-ben Wabrosch Béla acélgyári főmérnök tervei szerint átalakították a templom előtti teret, a dombot levágták és megépítették a templomdomb lépcsőfeljáróját. A hatvanas években újabb átépítés során alakult ki mai formája, az út felé magas támfallal, kétoldalt lépcsőkkel.

A templom szomszédságában a királyi úton – ma Rákóczi út – állt a plébánia, amiről már 1674-ben említést tettek. Az 1871-es évben kibővítették és 1900-ban emelet építettek rá. A reneszánsz palotát formáló héttengelyes homlokzatú épületet 1968-ban bontották le.

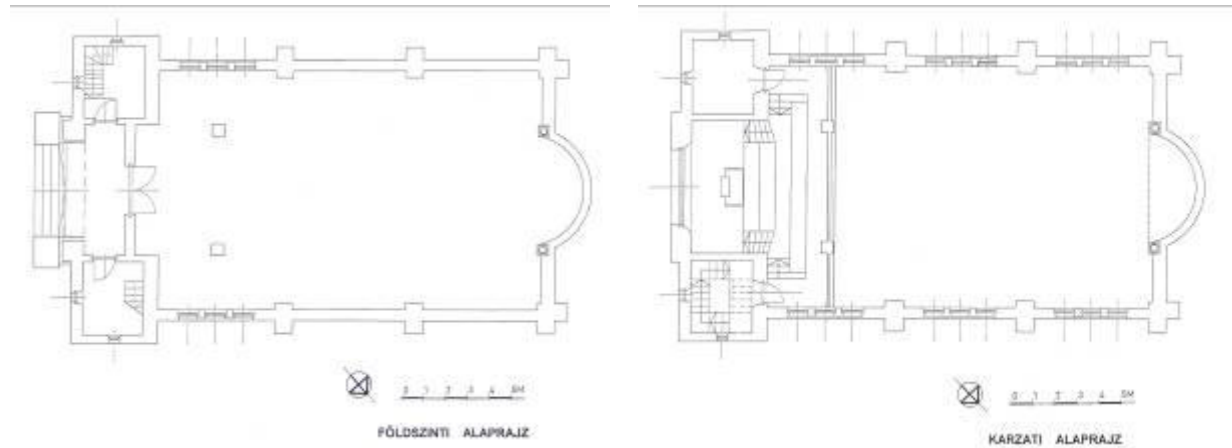
Református templom M II 11246

Salgótarján, Losonci út 8. Hrsz: 1950

Salgótarjánban az első református istentiszteletet 1901-ben tartott Nagy Gedeon diósjenői lelkész. Ekkor tartotta meg alakuló ülését a salgótarjáni református fiókegyház. Elnökévé Nagy Gedeont, világi elnökévé Szabó Imre jegyzőt választották. Az első lelkész Beleczy Albert volt.

1922-ben újra alakították és kibővítették a református egyház előljáróságát. Főgondnoknak Liptay B. Jenőt választották meg. Az előljáróság az állatvásártér környékén telket kért a városi képviselő testülettől templom és lelkészlak építése

céljára, amire elvben hajlott is a testület. 1924-ben a salgótarjáni református fiókegyház anyaegyházzá alakul. 1926-ban Dr. Antal Géza református püspök indítványára a gyülekezet a templom építésére országos gyűjtést kezdeményezett, és a kultuszminiszter már 30ezer pengőt fel is ajánlott.

A TEMPLOM FÖLDSZINTI ÉS KARZATI ALAPRAJZA

1927 februárjában a vágóhíd beszüntette működését és új helyére költözött. Az előjáróság a megszűnt vágóhíd telkét kérte templomépítés céljára, mert „amidőn már az ideiglenesen szabályozott terület csaknem teljesen beépült (ti. a korábban kért állatvásártér környéke!) arra a megállapításra jutottunk, hogy a nekünk ajándékozott telken egy kisebb szerű templom nem eléggé érvényesülhetne. Ugyanis ez a telek hatalmas középületekkel lesz körülvéve, melyek az építendő református templomot teljesen elnyomják.” A városi képviselő-testület még ez évben ingyen átadta a régi vágóhíd telkét, és a főgondnok megkérte a templomépítési engedélyt.

1928-ban Prokisch János építésmérnök vállalkozó megkezdte a templom építését. Az előmunkálatok már korábban megkezdődtek, azonban anyagiak hiányában elálltak az eredetileg Giergl Kálmán által tervezett templom kivitelezésétől, és egy olcsóbb, kisebb épület építését kezdték meg Obrincsák Ernő építész tervei alapján. Nem sokkal egy év múltán, 1929 november 24-én átadták és felszentelték a református egyházközség új templomát. A két harangot 1934 júliusában avatták föl. A templom berendezésének asztalos munkáit Patay Lajos és Ömilyák (Omiák?) Károly asztalosok végezték, a papi szék és szószék Endrey László asztalos mester tevei szerint az acélgyárban készült, Badics Imre, Fehér Géza és Jancsik Gyula asztalosok közreműködésével. Az orgonát Barakovics János orgonakészítő szállította.

A REFORMÁTUS TEMPLOM

AZ EVANGÉLIKUS TEMPLOM

A templom a Pipishegy utca tengelyében áll, már messziről látszik fehér, piros sisakos tornya a Szent Imre hegy alatt. A templom egyhajós, íves apszissal, a torony a homlokzat síkjában áll, alatta félkörívű árkáddal a bejárat számára. A hajót a nyeregtető vonalát követő „koporsó-födém” zárja. A karcsú négyzetes torony a főhomlokzat felé egy zsalus, téglány nyílással, és valamennyi homlokzaton körablakkal megnyitott, a nyolcszögű sisak alatt visszahúzott átmeneti elemek és nyílások tagolják.

A bejárat előtérből egy kriptá és a karzati feljáró lépcsője nyílik. A bejárat fölött karzat, melynek több járószintje van, az orgona és a kórus számára kialakítva. A hajó oldalát lizénák tagolják, a lizénák közötti falmezők keskeny ablakokkal tagoltak. A „szentély” körcikkű apszisa fölött félkörívű diadalív. A belső díszítés nélküli, fehérre festett.

A templom hajóját támpilérszerű lizénák tagolják, a köztük levő mezők egy illetve két szinten mindkét oldalon vakolat-keretben keskeny ablakokkal megnyitott. A vakolt és fehérre meszelt homlokzatot nyerskő lábazat és támpillérek tagolják.

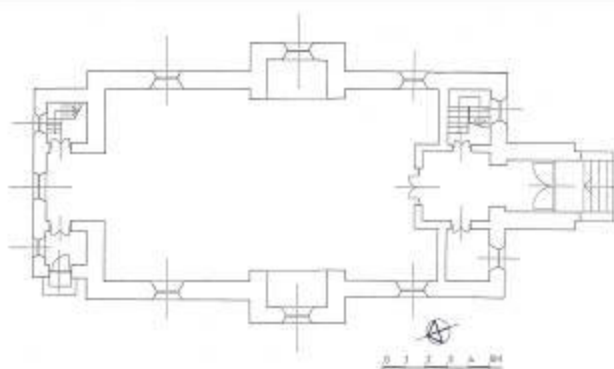
Evangelikus templom M II 11245

Salgótarján, Salgó út 4. Hrsz: 3100

Salgótarján község lakossága – ahogyan az korábban láttuk, a 19.század második felében robbanásszerűen nőtt. Ez a változás a vallási megoszlást is gyorsan

módosította. A korábban tiszta római katolikus lakosság mellett más felekezetek is megjelentek. Így az 1869. évi népszámláláskor már a lakosság 5 %-a evangélikus. Számuk tovább növekedett, – 1881-ben már 8 % – hiszen 1872-ben Weisenbacher János, vasgyári bányaigazgató kezdeményezésére – a Lucfalvai egyházközségből kiválva – megalakult az önálló evangélikus egyházközség. Lelkésznek Terray Gyula, rimaszombati gimnáziumi tanárt választották meg, aki két évig látta el e feladatot. Az új lelkész Ruttkay Sándor lett. A templomépítés kezdeményezéséről nincs adatunk, azt azonban tudjuk, hogy a telket Szilárdy Ödön földbirtokos adományozta, és 1879 augusztusában a nagyközségi képviselő-testület az evangélikus templom építését 50 forinttal támogatta. (A templom építése 8000,-forintba került!) A templomot Szvoboda Jakab tervezte, és építését 1880-ban kezdték meg. 1882-ben Szeberényi Gusztáv evangélikus püspök szentelte fel az elkészült, neoromán stílusban felépített templomot. 1890-ben megépült a lelkészlak, és 1894-ben felépült a templom karcsú, 34 méter magas homlokzati tornya is.

A Kucord déli nyúlványára épült templomhoz 63 lépcsőfokból álló lépcső vezet fel. A templom egyhajós, téglány alaprajzú teremtemplom, a szentély egyenes záródású, két oldalán fülkével illetve lépcsővel, a bejárat fölött karzat. A hajó oldalain három-három ablak, a középsők rizalitként kiemelt fülkében. A hajó belső falát féloszlopok tagolják, melyek a mennyezet alatt húzott párkányhoz kapcsolódnak. A hajó félkörívű dongaboltozattal fedett, melyet a féloszlopok vonalában erősítő bordák tagolnak. A homlokzat a sarkokon vakolat-lizénákkal tagolt, az ablakok félkörös záródásúak. A hajón nyeregtető, a tornyot magas, egyszerű, nyolcszögű sátortető fedi. Oltárképét 1881-ben Molnár János festette. Az orgonát a bécsi Angster József készítette, három eredeti harangját, melyek 1894-ben készültek a két háború során elrekvirálták. 1903-ban Clark Simon kisterenyei egyházfelügyelő egy díszes keresztelőmedencével ajándékozza meg az egyházat, fia, Clark Ádám születése alkalmából. A mai két harangot 1926-ban készült Seltenhofer műhelyében.

ALAPRAJZ

AKANTUSZLEVELES OSZLOPFŐ

Római katolikus templom – Zagyvaróna M III 5862

Salgótarján-Zagyvaróna, Fenyvesalja út 7. Hrsz: 8642, 8643.

A mai templom öt ablakkal, diadalívvél a 13.században épült. Valószínűleg sík mennyezete és félkörös záródású szentélye volt. A 14-15. században a szentély helyett egyenes záródású keresztboltozatos szentélyt építettek, melynek gyámjai a

18.században épültek. A szentély négy pillére, a diadalív pillértagolása, a szószék és a főoltár szintén a 18. századból való. Az 1731-es Canonica Visitatio szerint a templom sérült állapotban van, szalmatetővel és felszerelés nélkül. Viszont az 1755-ös Canonica Visitatio már átépített, boltozott szentélyét és sekrestyéjét említi. Tornya ekkor még nem volt, a harang a különálló harangtoronyban állott. 1896-ban restaurálták, és ekkor épült a homlokzat elé a neoromán stílusú torony, és a hajó eredeti ablakait is neoromán ablakokra alakították át.

ZAGYVARÓNA, A TEMETŐ MELLETT A TEMPLOM

A templom a városrész északi részén magasodik, a temetőben. A hajó sima, lábázat nélküli falsíkját az északi oldalon két, a déli oldalon három keskeny félkörívű tölcsérelablak tagolja. A kevésbé keskenyebb, egyenes záródású szentély fala nem párhuzamos a hajó falával, hanem kelet felé ferde. A hajó és a szentély közös tető alatt. Az 1896-ban épített torony erősen kiugrik a homlokzat síkjából, nyújtott hagyma alakú sisak fedi. Az ötblakos síkmennyezetű derékszög alapú hajót vastag pillérek nyugvó félkörívű diadalív zárja el a keresztboltozatú szentélytől. Élei alul megvastagodó pillérek közül indulnak ki, melyeknek toszkán fejezete 30 cm-vel magasabb van, mint a diadalív egyszerű pillérfejezetei. A szentély eredeti keskeny ablakait átalakították, mind félkörívűek.

ZAGYVARÓNA TEMPLOMA A HÁZAK FÖLÖTT ÉS A KÖZÉPKORI RÉSZLETEK

Ma csak néhány sarok-armírozás és ablakkeret maradvány utal a templom középkori eredetére.

A barokk főoltár provinciális munka. Háromemeletes tagolás két-két oszloppal, erős párkányokkal. Három kis barokk faszobor, Szt. Mihály, Szt. István és Szt. Imre. A Szószék fából készült, barokk. Falképeit Bátki József 1934-ben festette.

Nógrádi Történelmi Múzeum M II 11244

Salgótarján, Múzeum tér 2. Hrsz: 3896

A múzeum épülete a Fő tér melletti fórum épületegyüttes tagjaként épült meg. A forgalmi utakkal körülvett területet belső gyalogos térrendszer tárja föl. Az üzemi forgalom a forgalmi utak szintjén az épület alagsorában kapcsolódik a múzeum gazdasági tereihez. Az épület földszinti előcsarnoka nagy üvegfelületekkel vizuálisan is kapcsolódik a külső térrendszerhez. Az előcsarnokból előadóterem és kiállítógaléria nyílik, valamint a múzeum irodái és üzemi területei is itt csatlakoznak a bejárathoz. Az emeleti kiállítási terek felülvilágító rendszerrel megvilágítottak, a tömör oldalfalak a kiállítási felületeket biztosítják. A kiállítási terek három zárt kerekített négyzet alapú kubusa a tér felől áttört, az utca felé szalagablakokkal megnyitott és visszaléptetett földszint fölött önállóan jelenik meg, alapjaiban meghatározva az épület karakterét.

A MÚZEUM A VÁROSHÁZA ÉS AGARZONHÁZAK KÖZÖTT

A múzeum a tömb négy épületének – Magyar Géza tervezte városháza, mozi és a város egyik jelképének is számító garzonház – egyike, és mint ilyen a főutca felé meghatározó látványi elem. A műemléki védettséget a négy épületből álló együttes is kiérdemli, hiszen ugyanazon elvek szerint szerkesztett rendszerről beszélhetünk, és a városközponti rekonstrukciónak a főtéréhez hasonló jelentőséggel bíró együtteseként határozható meg.

Javasoljuk tehát a műemléki védelem kiterjesztését az együttes további épületeire is.

Kitüntetett építészek és épületek

A város építésének lendületes munkájában kiemelkedő építészeti munkák is születtek. A szakmai figyelem aktívabbnak tűnik mint napjainkban. A következőkben ismertetjük mindazon műveket, melyek mind a városban, mind az építész életművében jelentős szerepet játszott-játszik.

Nógrád megyei Tanács Székháza

Salgótarján, Rákóczi út 36. Hrsz: 4119

Az épület tervezőjét – **Német Pál**, (1913-1959) – 1954-ben az Ybl Miklós-díj I. fokozatával tüntették ki, többek között a megyeháza tervezéséért.

A város főútvonala mentén, kis teresedéssel telepített négyszintes középfolysós irodaház, a bejárat fölött három szint magasságú. Oszlopokkal hangsúlyozott, áttört középrizalittal. Az északi oldalon a főhomlokzat síkjából előrehúzott tömb a konyhát és éttermet foglalja magába. Az épület ma jellegzetes városképi elem.

Volt **Állami Áruház** majd Centrum Áruház, ma Star Áruház
Salgótarján, Rákóczi út 17. Hrsz: 3882

Az épület tervezőjét – **Vass Antal**, (1917-1988) – 1956-ban az Ybl Miklós-díj II. fokozatával tüntették ki, többek között a salgótarjáni Állami Áruház tervezéséért.

Az áruház a főutca és a Fő tér sarkán álló egyemeletes épület. Jellegzetessége a földszint árkádsor, és az emeleti szint szinte tömörnek ható homlokzata. Az eredeti épület a tetőfödémbe levő ablaksorral megvilágított, galériával kialakított belső térrel rendelkezett, amit azóta átalakítottak.

Karancs Szálló ma használaton kívül

Salgótarján, Fő tér 8. Hrsz: 3752

Az épület tervezőjét – **Jánossy György**, (1923) - 1965-ben az Ybl Miklós-díj I. fokozatával tüntették ki, „a salgótarjáni Karancs Szálló építészeti megoldásáért.”

A szálloda a főutca és a vasútállomás előtti tér – az új Fő tér – hangsúlyos pontján épült. A monolit vasbeton szerkezetet plasztikus betonfelületek is hangsúlyozzák a végfalakon, a mellvédeken és a lepényépület párkányain, mely alatt nagy üvegfelületek dominálnak. Az épület szinte a város jelképévé vált.

Művelődési Ház ma József Attila Művelődési Központ

Salgótarján, Fő tér 6. Hrsz: 3748

Az épület tervezőjét – **Szrogh György**, (1915-.....) – 1967-ben az Ybl Miklós-díj I. fokozatával tüntették ki, többek között „részleteiben rendkívül gondos, az építészet kultúráját magas színvonalon képviselő alkotásaiért, különösen a ... és a salgótarjáni kultúrház tervezéséért.”

A művelődési ház elhelyezkedésénél és építészeti megfogalmazásánál fogva elsőrendű motívuma a kialakuló főtéri együttesnek. A teret övező domboldalra ültetett monolit vasbeton szerkezetű épület határozott kubust alkotó emeleti tömbjével konzolosan nyúlik a tér fölé. Az építészeti alaphang a nyersbeton és a műkő.

A MŰVELŐDÉSI KÖZPONT
FELÚJÍTÁSA UTÁN 2006

Megyei Kórház ma Szent Lázár Megyei Kórház

Salgótarján, Füleki út 64-66. Hrsz: 2303

A 400 ágyas kórház főépületének tervezőjét – **Ulrich Ferenc**, (1923-) – 1968-ban az Ybl Miklós-díj III. fokozatával tüntették ki.

A KÖZELMÚLTBAN BEFEJEZŐDÖTT A KÓRHÁZ TELJES REKONSTRUKCIÓJA

A városon átvezető főút és a Tarján patak közötti szűk területen, a korábbi laktanya épületei között épület föl az új főépület tízszintes tömbje. A főépület – hoteltömb – egy vertikális csomópontra szervezett, tág elosztótérből, eltolt tengelyű középfolysókon közelíthető meg a két betegápolási egység és a hétszintes diagnosztikai és műtőszárnyba vezető összekötő folyosó. Az épületet – és a kórház valamennyi épületét – a közelmúltban teljesen felújították.

Volt **Salgótarjáni Síküvegyár edzőüzeme**

Salgótarján, Budapesti út 4 Hrsz: 6243/20

Az épület tervezőjét – **Elekes Keve István**, (1934-1992) – 1969-ben az üzemépület tervezéséért az Ybl Miklós-díj II. fokozatával tüntették ki.

Az üzemépület a síküvegyár területén, annak déli végében épült meg. A 120 méter hosszú acélszerkezetű épület jellegzetes külső megjelenését a parapet-gerendákra ültetett profilüveg térlehatárolás és a szellőzés deflektorainak megformálása

határozzák meg. A közelmúltban az épületet – némi funkciómódosulással egyidejűleg új fejpülettal bővítették.

Salgótarjáni Vegyipari Gép- és Acélszerkezeti Gyár ma használaton kívül

Salgótarján, Rákóczi út 141. Hrsz: 4102

A gyár épületeinek tervezőjét – **Szekeres József**, (1929) – tervezéséért 1974-ben az Ybl Miklós-díj II. fokozatával tüntették ki.

A gyár épületei a város déli részén, a Rákóczi út és a Tarján patak között épültek. A csarnok 12x24 méteres raszterra szervezett négyhajós csarnok, a középső két, daruzott hajó kiemelkedik a szélső hajók fölé. Az épület jellegzetes homlokzatát a teljes magasságú előgyártott TT panelek adják. Az iroda-szociális épület egyemeletes, földszinten középfolyosós elrendezésben öltözők, fürdők, konyhaüzem, az emeleten ötraktusos elrendezésben irodák és étterem található. A daruzott szabadtéri raktártér területén ma egy hipermarket parkolója található.

Nógrádi Sándor Munkásmozgalmi Múzeum ma Nógrádi Történeti Múzeum

Salgótarján, Múzeum tér 2. Hrsz: 3896

A múzeum épületének tervezőjét – **Magyar Géza**, (1930) – 1981-ben a salgótarjáni múzeum tervezésért Ybl Miklós-díjjal tüntették ki. Magyar Gézának ez a második Ybl-díja, az elsőt 1963-ban kapta.

A MÚZEUM ÉPÜLETE

A múzeum a Fő tér melletti fórum épületegyüttes tagjaként épült meg. A forgalmi utakkal körülvett területet belső gyalogos térrendszer tárja föl. Az épület földszinti

előcsarnoka nagy üvegfelületekkel kapcsolódik a külső térrendszerhez. A kiállítási terek zárt kubusai a földszint visszahúzott tömegétől elszakadva, önálló karakterként jelennek meg.

SZMT Oktatási Központ

Salgótarján, Tóstrand Hrsz: 2421

Az épület tervezője – **Felcsúti László**, (1948) – 1985-ben többek között az oktatási központ tervezéséért Ybl Miklós-díjat kapott.

Az épület szép táji környezetben, a domboldalban áll, szemben a tóval. A jórészt egyszintes épületben áttekinthető terek sora követi egymást. A közlekedő tengely a bejáratától indulva áthalad az épületen a kertben levő teraszhoz jut, összekapcsolva az egyes funkcionális egységeket: oktatás, előadótermeket, a kollégium folyosóit és a konyha-éttermet. Az épületben ma időszakosan vendéglátás-szálloda üzemel.

Salgótarján városközpont Fő tér

Salgótarján Fő tér :Karacs Szálló, József Attila Művelődési Központ, Pécskő Áruház, Március 15.u. 2-12. lakóház, Hrsz: 3749.

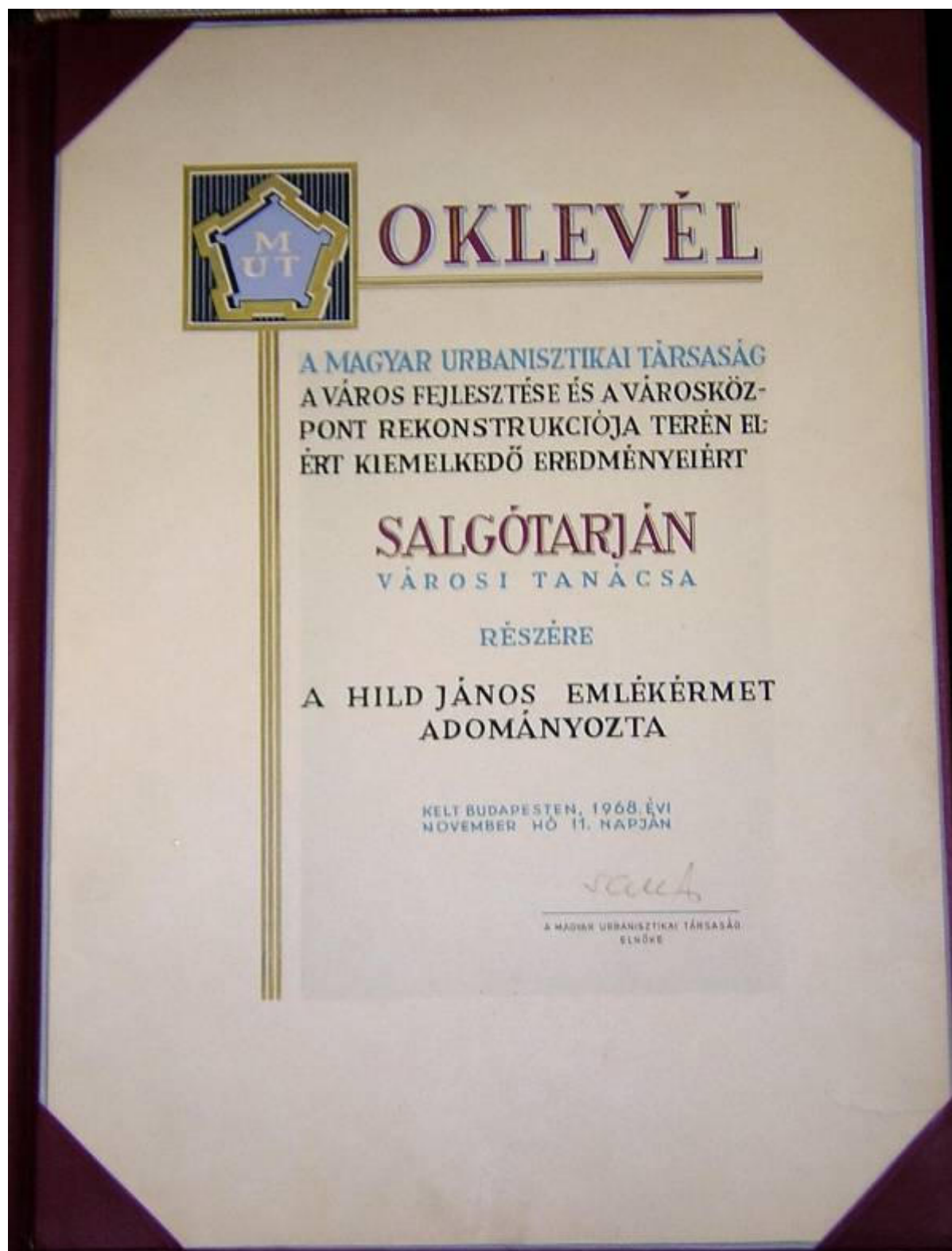
Salgótarján Fő terének, és a teret határoló épületek tervezői – **Szrogh György**, **Finta József** (1935), és **Magyar Géza** – 1970. április 4-e alkalmából Állami díjat kaptak.

A városközponti rekonstrukció, mely ekkor még a teljes készütség negyedrésznél tartott, 1968-ban a Magyar Urbanisztikai Társaság akkor alapított Hild János-emlékérmét „az urbanisztika terén elért kimagasló eredményéért” nyerte el. A díjat **Salgótarján Város Tanácsa** kapta, a városi Tanács VB elnöke – Sándor Elemér – elnökhelyettesei – Csík Pál és Lengyel József – és a VB titkára – Dr. Berkes József – vette át. A város a díjat azzal érdemelte ki, hogy „merészen alkotott hasznosat, szépet. A megyei vezetés politikailag és anyagilag is támogatta a bátor tervek kivitelezésében Salgótarján város tanácsát, és a tanácsi vezetőket.”

A HILD JÁNOS ÉREM ELŐ ÉS HÁT LAPJA

A HILD ÉREMEL JÁRÓ OKLEVÉL

Salgótarján Város Tanácsa **Magyar Géza** építészt 1970-ben, **Finta József** építészt 1979-ben **Salgótarján Díszpolgárává** választotta.

Helyi védelemre javasolt újabb objektumok

Az előbbi fejezetben mindazokat az épületeket szerepeltettem, melyek korábban már az önkormányzati rendelettel helyi védelmet kaptak – igaz, a védelem szabályai még nem alakultak ki. A következőkben rámutatok néhány – a város képében jelentős és meghatározó létesítményre – melyek védelmét szükségesnek tartom.

Somoskő váráról és az alatta elterülő kis faluról már korábban több szó esett. Megfontolandónak tartom a középkorinak tartható falurész védelmét, sajátos szerkezete és beépítése miatt. A vár a szomszédos Szlovák Köztársaság területén áll – és ott is műemlékként védett – így a várhoz több száz éve szervesen tartozó falu a műemlék környezete címén is védelemben részesíthető. Védelemben részesíthető a rálátásvédelem miatt is, hiszen a karakteres látvány megőrzése, az esetlegesen azt eltakaró épületektől szintén fontos, mondhatni közérdekű igény. Ezt szolgálhatja a védelemmel együttesen kimondott építmény-magasság korlátozás, illetve a telkek összevonásának tilalma, az utak vonalának és szélességének megtartása. A falu északkeleti részének védelmét – egyelőre helyi védelem kimondásával – javaslom. Később, a rendezési terv újabb módosítása során, egyeztetve – most már „uniós” országokként – a szomszédos országgal valódi műemléki környezetként lehet védhető.

A jelenlegi védettség a városközpont körülhatárolt területére terjed ki, immár 1987 óta. Azonban ebből a területből több olyan épület kimaradt, amivel azonos épületek állnak a védett területen belül. A védett terület határát módosítani javaslom a mellékelt térképen jelöltek szerint. Ezzel a módosítással elérhető, hogy az un. „csillagházak” – építész Finta József – is védett területen belülré kerülhetnek. A városközpont területén álló „egyedi típusépületek” közül az Arany János út északi oldalán álló néhány épület – „cascós ház” – szintén bekerülhet a védett területre.

1926-ban Veres Zoltánné földbirtokos engedélyezte a város számára, hogy a Meszesaljai hegy oldalába sétautat alakítsanak ki. Bizonyára ez a „sétaút” nyitotta meg a lehetőségét annak, hogy a Meszes hegy oldalában Kálváriát építsenek. Az 1930-as esztendő Szent Imre év volt, melyet a városban ünnepségsorozat keretében tartottak meg. Ekkor nevezték el – először – Szent Imre hegynek a Meszest.

(Másodszer 2004-ben adta ezt a nevet „vissza” a városi képviselő-testületi Közgyűlés) 1930. januárjában megalakult a **Kálvária**-építő Bizottság, Traum Péter esperesplébános elnökletével. Elhatározták a Kálvária építését, a gazdasági helyzetre való tekintettel „csak” 14 stációs kápolna felépítését vállalták. A kápolnákra Obrincsák Ernő egyiptomi stílusú tervét fogadták el. Még ez év októberében fel is avatták a 14 kápolnát. Az avatáson dr. Förster Kálmán polgármester emlékiratot helyezett el, mely részletesen beszámolt az építésről. „*Ad Memoriam! A mindenható úristen dicsőségére és a trianoni magyar kálvária emlékére, Tóth Gyula volt nagyközségi bíró kezdeményezésére és állandó lelkes közreműködésével Obrincsák Ernő építész és építőmester tervei és műszaki vezetése mellett, Fekete József közreműködésével épültek ezen stációk, az országszerte nagy ünnepélyek között megtartott szent Imre jubileum alkalmával, az Úrnak 1930. évében. A területet a patrónus Luby-család adományozta. A kápolnácskák építési költségeit az egyes testületek és családok fedezték, a lábazathoz szükséges köveket és fuvarokat Róth Flóris m. kir. Bányaaügyi főtanácsos adományozta. A földmunkákat legnagyobb részben Salgótarján város által adott munkások és önként jelentkezők élükön dr. Pitta Lipót rendőrfőtanácsossal végezték. Ebben az időben Szentegyházunk élén, Szent Péter trónusán XI. Pius Őszentsége, Magyarország hercegprímási székében dr. Serédi Jusztinián, a Csonka –Rozsnyói egyházmegye püspöki helynöke Pajer János putnoki plébános, míg Csonka –Magyarország kormányzója vitéz Horthy Miklós Őfőméltósága, miniszterelnöke Bethlen István gróf, Nógrád és Hont egyesített vármegyék főispánja Pályi Pál, alispánja dr. Baross József, Salgótarján megyei jogú város polgármestere dr. Förster Kálmán voltak. A Kálváris-építő Bizottság névsora: Traum Péter esperes-plébános, elnök, Horváth László városi tanácsnok, ügy. Ig. dr. Pitta lipót rendőrfőtanácsos, Tóth Gyula v. nagyközségi bíró, Obrincsák Ernő építész és építőmester, Galgó József postafelügyelő, dr. Holics Rndre bányakapitány, Dankó Antal bányagazgató, Bóna Kovács Károly festő és szobrászművész.*”

(Milyen kár, hogy leszoktunk az alapkövekbe teendő „hasznos” szövegek beépítéséről, a tervezők és közreműködők megemlékezéséről!)

A kálvária lépcső felső végénél a terméskő falban „Nagy-Magyarország” kontúrja mögött egy kápolna nyílt, melyet a szocializmus építésének időszakában befalaztak, és gondosan eltüntettek. Az innen induló kanyargós ösvény mentén állnak a „stáció-kápolnácskák”. Meglepően jó állapotban vannak, bár vandál kezek gondosan ügyeltek rá, hogy festékekkel össze legyenek fújva, azonban egyéb sérülés igen kevés tapasztalható. Helyreállításuk nem igényelne nagy erőfeszítést.

Az örökségünk védelmének látványos akcióját lehet(ne) itt megtartani, azzal, hogy az egyes stációk helyreállítását – az építéshez hasonlóan – egy-egy család, vállalkozás vagy szervezet vállalhatná. A város pedig a sétautak újjáépítését, közvilágítás kiépítését vállalhatná, ami esetleg segíthetné a további megőrzést.

A fentiek szerint tehát javasolom a Kálváriának – mint a városkép meghatározó együttesének – felújítását és ezzel együtt a helyi védettségének megállapítását.

A Kálvária lépcsőről a városközponti rekonstrukció „második” üteméhez sorolható un. „nyugati városrészre” érünk. Ez a városrész szerves része a városközponti rekonstrukciónak. Az építészeti gondolat a határozottan lineáris városszerkezet – út, vasút, patak, út – ellensúlyozására egy merőleges tengellyel való keresztezést létrehozni, ezzel mintegy kitérítve a város centrumát. A nyugati városrész toronyházai a Karancs szállóval a garzonházakkal egy háromszöget kijelölve tovább

hangsúlyozzák a város központját. Ez a terv azonban nem így valósult meg, és a változtatások nem váltak a koncepció – és ezzel a város – hasznára. A magasházak helyett alacsonyabbak épültek és a vasúti pályát sem állították lábakra a tér teljes szélességében. („*a látszólagos, valójában hosszú távon a város életét évszázadra negatívan befolyásoló demagóg gazdaságosság ürülékszagú áteresszé degradálta az átkötés széles gesztusát.*”) Ezzel – úgy tűnik – végérvényesen kettévágták a városközpontot, kevésbé érvényesülhet az építészeti gondolat, a két városrész vizuális kapcsolatának és építészeti jeleinek érvényesülésére.

Az itt álló Balassi Bálint **Megyei Könyvtár** – Finta József, Guczogi György, Paulin Pál – már későbbi időben készült, és emiatt is úgy tűnik, hogy ezen az oldalon más Salgótarján épült, mint korábban. Megváltozott a kor és megváltoztak a kor szándékai is. Itt cizelláltabb a lépték, megélnék a színek, a formák próbálják felvenni a város méretrendjét. A lépcsősen tagolt épület fölött lebegő üveg-felülvilágítók kemény gúlái, a kibillentett koordinátájú bejárati előcsarnok mind-mind jelzik, hogy itt már egy megváltozott építészetről van szó. A könyvtár nagy, tagolása miatt mégsem monumentális épülete megüli a patak felé lejtő terepet, lekúszik a lakóházak közé, és azokkal egy térszövetet képez. És ezt a szöveget beengedi belsejébe is. A belsőben is városi tér érzetét váltja ki, szintváltásaival, kitaruló tereivel. A bejárati „cégér” Kő Pál szobrászművész munkája, a központi aula Balassi kompozícióját Péterfy Gizella készítette.

A könyvtár épülete helyi védelemre mindenképpen ajánlható, ellentétben a nyugati városrész lakóépületeitől, ami vaslemez homlokzati elemei kevésbé kiforrott építészeti gondolkodást tükröznek.

A közelmúltban elkészült, a város közepén álló „körforgalom” építésével a Füleki út és a Salgó út találkozási pontja teljesen megváltozott képet mutat. Az eddig az idős fák mögött addig szerényen meghúzódó „kolduspaloták” látványa erőteljessé vált, és határozott térfalat képezett. Vele szemben szintén hangsúlyossá vált az evangélikus egyház épületcsoportja, koronaként a dombtetőn álló templommal. Az út mellett álló, szakrális funkcióra utaló homlokzatával a **könyvtár** épülete indítja a Salgó út beépítését. A Szontagh Pál tervei szerint készült kultúrház és könyvtár épülete az utca felé zárt, befelé forduló képet mutat. A magas terméskő lábazat, a sima vakolt homlokzat szikárságát a nagyterem funkcióját a homlokzatra vetítő, keskeny, íves záródású ablaksora oldja föl. A ferences templom tervezője a könyvtár épületét szintén modern felfogásban, a templomhoz hasonló stílusban készítette el. Az épület önkormányzati védelme javasolható.

A bánya létének a város számos épületet, városrészt köszönhet, akár úgy, hogy a bánya építette, vagy úgy, hogy a z építését támogatta. A bányászatnak vannak „kellemetlen”, otthagyt nyomai, melyek a föld alatt rejtve szunnyadnak, és csak később bukkannak elő, és vannak olyanok, melyek előbukkanása helyreállítható és hasznossá tehető. Ilyennek ítélem a volt zagyvapálfalvai szénosztályozóhoz készített földalatti **szénpincét**. Tulajdonképpen egy 1000 vagonnyi szén befogadására készített derékszögű alagútrendszer, melynek meglétére a közelmúltban derült fény. Ez a vágatrendszer alkalmas lehet egy a város múltjához – és a bányászati hagyományokhoz is kötődő – kiállítás elkészítéséhez. A föld alatti bemutatóhely nem a bányamúzeum konkurense lenne, hanem egy várostörténeti panoptikum, melynek kuriozitását a föld alatti helyzete adja. A látogatók fogadásához szükséges

létesítményeket természetesen ki kell alakítani, azonban ehhez terület rendelkezésre áll. A kiállítóhely elkészítése és működése egyben a védelmét is megoldaná.

Elveszett értékek

Az utóbbi években több olyan dologról esik szó, beszélgetések során úgy kerül elő, hogy mellé tesszük azt is, hogy „de kár érte”, vagy „sajnos már nincs meg”. Az idősebb emberek bizonyára számos dolgot tudnának felsorolni, most azonban csak néhány – inkább példaként – olyan értékről teszek említést, amiről mindenki sajnálattal emlékezik meg.

Említhetem a város környékét behálózó, igen kiterjedt kisvasúti hálózatot, mely elsősorban a bányai anyagszállítást szolgálta, azonban természetes módon a személyek közlekedésének is szinte egyetlen eszköze volt, akár a városon belüli, akár a szomszédos települések közti közlekedésre gondolunk. Ennek a rendszernek különleges, egyedülálló vonala volt a Salgóbánya és az Acélgyár között közlekedő **fogaskerekű kisvasút**. A vasút a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat által megépített, az ország első, ipari célt szolgáló keskeny nyomtávú fogaskerekű vasútja volt, 1881-ben indult meg rajta a forgalom. A vasúti pálya hossza 5830 méter volt, a 222,6 méteres szintkülönbséget egyes helyeken fogaspályával győzte le. A vasút a bánya termékeit szállította az Acélgyárba, tehát felülről szenet, felfelé pedig bányafát, a bányaüzem egyéb szükségleteit, és a munkások részére élelmet szállít. A vállalatok alkalmazottainak és családtagjaiknak – a rossz utak miatt – majdnem kizárólagosan közlekedési eszközét is képezte.

A FOGASKERÉKŰ VASUTAT 1957-BEN, A ZSINAGÓGÁT 1959-BEN BONTOTTÁK LE.

Az 1900-as évek elejére jelentősen megnőtt a személyszállítás, már nemcsak a dolgozók és családtagjaik, hanem számos turista, kiránduló is igénybe vehette, hiszen a salgóbányai bányatelep valóságos gyöngyszem volt. A vasúton vonatvezető működött, aki ellenőrizte a rakodást és számos vasúti előírás betartását, és

engedélyt adott a nem társulati dolgozóknak az utazásra. Az 1930-as évekre már menetrendszerű járatok alakultak ki. A második világháború után a termelés igen gyorsan megindulhatott, a fogaskerekű is elkezdte a működését. 1953-tól a vasút már csak korlátozottan szállított anyagot, lényegében csak a személyszállítást szolgálta, felfelé azonban még a telepre küldött élelmiszert a vasút vitte fel. A vasút az államosítás után a Nógrádi Szénbányászati Tröszt üzemeltetésébe került, és 1956-ig gyakorlatilag csak személyszállításra használták. 1956 őszén, a forradalom előtt járet utoljára, a pálya felújítását már a bánya nem vállalta, és 1957-ben végleg leállították. Többen szeretnék volna üzemtörténeti, muzeális okokból megtartani a 75 évig szolgált vasutat, azonban miután a termelés-koncentráció miatt nem volt indokolt további fenntartása, leállították, a pályát felszedték, a bánya számára haszontalan anyagokat eladták vagy ócskavasként beolvasztották.

A fogaskerekű kisvasút feltámasztása, újra indítása a város összefogásával lehetséges lenne, nem jelenten súlyos terheket, de bizonyára használna a város idegenforgalmának.

A másik említésre méltó érték igazából nem vészett el, hiszen valójában megvan, csak nem tudni, hogy milyen állapotban vészelte át – és átvészelte-e egyáltalán – a gondolkodás nélküli gondolkodás súlyos terheit. A **somlyói viaduktról** van szó, melyet a bánya kimerülése után úgy tüntettek el, hogy a völgyet feltöltötték salakkal és meddővel. Mára tehát nyoma sincs. És mégis van, hiszen karcsú íve még élénken él az emberek emlékezetében. A nyolc vasbeton íven nyugvó, 200 méter hosszú viadukt 33 méterre magasodott a völgy fölé. 1911-12-ben építették, terveit olasz mérnökök készítették. A völgyhíd a lendületes vasbeton ívekre oszlopokon támaszkodó felsőpályás szerkezetű vasbeton híd. A karcsú oszlopok ritmusát az elliptikus vasbeton ívek emelik ki, felül áttört, kettős ívükkel, és a köztük feszülő íves merevítő gerendákkal. A bányatárók kiapadásával elvesztette funkcióját, és az 1950-es évekig a völgyet fokozatosan feltöltötték.

A SOMLYÓI VÖLGYHÍD

E fejezetben még további „megemlegetett”, hiányolt (pl. a zsinagóga) érték lenne említhető, azonban ezeket csak arra példaként említettem, hogy milyen fontos megismerni és minél szélesebb körben megismertetni értékeinket. Amiről nem beszélünk az nincs, és az csendben meg is semmisíthető.

A maguk korában bizonyára voltak számosan, akik megmenthették volna a létesítményeket, azonban nem volt elég erejük, elég nyilvánosságuk vagy támogatottságuk céljaik eléréséhez. Nosztalgiázni lehet a régmúlt idők elmúló értékein, de inkább megismerni-megismertetni és megőrizni kell, hiszen ezek városunk életének – és a mi és gyermekeink életének – részét képezik. Beleivódik gondolkodásunkba, szemléletünkbe és alakítják jövőnket. Fontos tehát megőrzésük, hiszen nemcsak identitásunkat határozza meg, nem pusztán színfoltot jelenthetnek az életünkben, hanem hitet, erőforrást a nehézségek áthidalásához. Azért is meg kell őriznünk értékeinket, mert csak így épülhetnek egymásra életünk szakaszai.

IV KULTURÁLIS KÖRNYEZET

Hagyomány, értékek

Ahogy az előző fejezetekben láthattuk, Salgótarján hosszú ideig szerény, csendes falu volt, amit időnként a Tarján patak völgyén végigvonuló szedett vetett, vagy reguláris csapatok feldúltak, a tatártól törökig, a kiskirályok csapataitól felszabadító seregekig. Ez az újrakezdés terhei mellett a korábbiak pusztulását is jelentette. A 18. században a tűzvészek fenyegették, 1821-ben fel is égették, még a templom is károkat szenvedett. Az újjáépítés lassan történt, és nem egységes formában. Nem maradt ránk falusi lakóház, az urasági kúriát is lebontották.

Nem maradt ránk hagyományos népviselet sem. Az öltözködésben is megfigyelhető a mindennapi élet változásának a hatása. A hagyományos palóc falu 19. századi viselete megfelel a más településeken megtalálható, a mindennapi paraszti munka által megkövetelt feltételeknek. A 20. század elején végbement a népviseletben egy „kiszinesedési” folyamat, amely elsősorban a női viseletre volt jellemző, Salgótarjánban nem volt érzékelhető. Elsőként a férfiak viselete változott meg. A házilag készített ing és gatyá helyett a nadrág – kezdetben csak vasárnap – elterjedését nem lehetett megállítani. A hagyományos viselet akkor tűnt el véglegesen, amikor a férfiak tömegesen kezdtek járni a bányákba.

A 19. század második felében, a bánya és a gyárak megindulásával rendkívül sok ember jött a faluba munkát vállalni. Jöttek a monarchia országaiból és messzebbi vidékekről is. A külföldiek közül a legnagyobb számban Ausztriából érkeztek, elsősorban Krajnából (Karintia) szlovén bányamunkások, másrészt Leoben vidékéről, Stájerországból. Csehországból és Morvaországból, elsősorban a Szudéták vidékén élő bányamunkások kerestek új munkalehetőséget. 1863-és 1872 között Ausztriából 779, Bajorországból 15, Csehországból 414, Dalmáciából 3, Galíciából 159. Morvaországból 215, Olaszországból 4, Poroszországból 46, Szászországból 10 és Sziléziából 63 munkást vettek föl.

Az ide érkezett munkások közel kétharmada nem állandó letelepülő, ők – egyenlőre – nem kívánnak letelepedni a faluban. A népesség állandósulása, a lakosság kialakulása az 1890-es évtizedben következett be. Többnyire ekkor kezdett dolgozni az a második generációs munkásréteg, amelynek jó része már itt született. A bevándorlók hozták magukkal nyelvüket, vallásukat, hagyományaikat, és ezt jórészt a telepek rendje, gyári fegyelme és a sokszínűség egymásra hatása alakította sajátos keverékké, mely aztán a „rimai”, az acélgyári vagy a bányai habitusban élt tovább. A városnak nincs sajátos építészeti hagyománya – mint például a szomszédos Kazár, vagy a távolabbi Hollókő – nincs sajátos, csak rá jellemző népviselete – mint például Kazár, vagy a távolabbi Buják. Van (volt?) azonban sajátos „bányai” vagy „acélgyári” hagyománya, összetartó szolidaritása, mely

megvolt mind az acélgyári telepnek, mind az – már felszámolt – üvegyári telepnek is. Hiszen a telepek zártak voltak – az acélgyári a szó szoros értelmében sorompóval is – így az ott lakók hamar szolidáris közösséggé is váltak

KÖRMENET A KASZINÓ SORON (HÁTTÉRBE A TISZTI KASZINÓ)

A lakosság összetételéből adódóan a lakosok legalább kétharmadának nyelve nem magyar volt. Ezért is volt jelentősége az elemi iskolai oktatás megkezdésének, hiszen ott nemcsak az anyanyelvükön, hanem magyarul is tanították a gyermekeket. Sőt egy kis idő után csak magyarul folyt a tanítás. Az acélgyári iskolában 1870-ben indult be a tanítás. Porázik György tanító úrnak ekkor nehéz dolga lehetett, hiszen 9 német, 32 több szláv nyelvi árnyalattal beszélő, egy francia és 11 magyar anyanyelvű diákja volt. A tanítás három nyelven – magyar, német és szlovák – folyt, 1879-től már csak magyar nyelvű volt. 1889-ben iparitanonc-iskola is indult. Salgóban 1874-ben kezdődött az elemi iskolai oktatás, a bánya telepén 1883-ban nyílt meg az elemi iskola. 1882-ben az izraelita hitközség, 1885-ben a katolikus egyház indított elemi iskolát, ez utóbbi a községi iskolaként is működött. 1898-ban a község két-két osztállyal polgári iskolát indított. Szilárdy Ödön ingyen adott telket az evangélikus egyháznak templom és parókia építésére azzal a feltétellel, hogy az iskolában magyarul fognak tanítani. Az iskola volt tehát az a hely, ahol az itt született nemzedék megtanulhatott magyarul, hiszen az idegenből érkezettek gyakorta zárt, szoros közösségekben éltek a telepeken belül is.

A mai nyelvészek és kutatók számára bizonyára igen érdekes lenne a 19-20. századforduló tájkának nyelvi emlékeit, különlegességeit felkutatni. Azokat a szavakat, melyek egy keverék nyelv termékei, és melyek jó része már csak egy-két idősebb ember emlékezetében, vagy egy-egy szakma „tolvajnyelvében” őrződött meg.

A művelődés és szórakozás további helyszíne a munkások olvasókörei volt, ahol önképzéssel, közösségekben való művelődéssel tölthették el az idejüket. Minden telepnek külön zenekara, dalárdája volt, és a kaszinók színvonalas szórakozás

lehetőségét biztosították. Minden bányatelepen és gyártelepen volt kaszinó, általában színpaddal, bálokra is alkalmas nagyteremmel, könyvtárral. Ezek az intézmények – sajnos – napjainkra jórészt elsorvadtak, a bányászok és a kohászok zenekaraiból mára még éppen összeállítható egy zenekar. Feledésbe merül a kohászok és a bányászok egyenruhája, napjainkban már szinte csak temetések alkalmából kerül elő.

Díszegyenruhás bányászok az első bányaigazgatósági épület előtt

BÁNYÁSZOK DÍSZEGYENRUHÁBAN (1925 ELŐTT)

A falu is részese volt az elzárkózásnak, minden telepre igyekezett kocsmá engedélyt adni, elsősorban a falu és a lakosság megkímélése okán. Akkor még elevenen élt, mára a legendák sorába emelkedett a gránerek fizetésnapj mulatozása is, ahogyan fizetéskor kocsmáról kocsmára járva több csatárláncot alkotva foglalták el az egész utat. Énekelve vonultak végig az éjjeli településen, és ilyenkor a szembejövők ritkán úszták meg a verést.

Az idegenből érkezett munkások magukkal hozták vallásukat, ünnepeiket, babonáikat, legendáikat. A bányákban „Prokop”, mint a szén felfedezője, mint a bányászok jótévője és védő szelleme. A „Prokop ünnep” – Szent Prokop napja, ilyenkor nem volt munka, élelemosztás, bányász díszruhák kiosztása, mulatozás. Innen ment át a Bányásznap ünnepi eseménysorozata, az élelemosztást felváltotta a hűségjutalom, a mulatozás maradt. A mondák világa is jórészt innen táplálkozik, a bányaszellem, a „bányatorpe”, aki hosszú szakállal, lámpással és csákánnyal a kezében láttatnak, a „vizes ember”, aki köpenyben vizesvödörrel jár, vagy a „tüzes ember”, aki lámpát visz és útját tűz kíséri, és ahol megjelennek, ott valamilyen baj

történik a bányában. Így érkezett hozzánk Szent Borbála, aki a bányászok védőszentjévé vált.

Ezek a legendák és hagyományok is lassan feledésbe merülnek, hiszen a bányászat is már csak hagyományként él. Igaz, a város az Európai Unióba a bányászati hagyományait, emlékeit és a bányamúzeumot „viszi” magával, mint valóságos létének valóságos alapjait.

Százötven év egy település életében nem túl hosszú idő, Salgótarján esetében a városiasodás ideje inkább rövidebb, nincs száz esztendő. Ennyi idő elég arra, hogy kialakuljanak tendenciák és életformák, szokások, és elég arra is, hogy ugyanezek a hagyományos formák elhaljanak. A városban nem jött létre sajátos – néprajzos értelemben vett – szokásrendszer, sajátos, csak a városra jellemző népviselet, létrejött azonban egy sajátos emberi viselkedési kultúra, a befogadás. A város szívesen fogadja és magába olvasztva befogadja a kívülről érkezőket, sőt egyes időszakokban aktív propagandával kísérve csábította a fiatal szakembereket. Ma már inkább visszacsábításra lenne szükség, igaz, annak egyéb feltételei is lennének.

Köztéri alkotások

A városkép fontos elemei a köztéri alkotások. Ez a városban mindig is jelentős ügy volt, akár a rekonstrukció kapcsán és idején akár napjainkban. Számos szobor és más alkotás található a városban, köztereken és épületekben egyaránt.

Bizonyára az első köztéri alkotás a Nepomuki Szt. János szobor volt a faluban amit a plébániatemplom délnyugati részén 1781-ben állítottak föl. A szobor, valószínűleg a templom előtti lépcsősor többszöri rendezése során megsemmisült, helyét egy emléktábla jelzi.

A MILLENIUMI OBELISZK

KISZE OSZLOP

A HAZATÉRÉS KÚTJA

A zagyvarónai temetőben áll még az 1896-ban elhelyezett „Milleneumi emlékmű” fehér márvány obeliszkje.

A későbbiek során csak a 20. század első feléből ismerünk szobrokat, melyek egy része eltűnt, vagy elpusztult, azonban már néhány maradt ránk. A Fő téri állomás előtti „A Hős” című szobor már nincs meg, helyette egy nyomasztóan monumentális vöröskatona szobor emelkedik a több méter magas talapzaton. Áll még a salgóbányai parkban, öreg fák rejtékében az első világháború áldozatainak emlékműve, mint ahogy a Baglyasaljai temetőben felállított I. világháborús emlékmű is.

Báthory István szobra a volt laktanya kerítése melletti téren – eredetijét faragta Bóna Kovács Károly 1933-ban – ma újrafaragva – Erdei Sándor 2000-ben – áll eredeti helyén Ugyancsak újrafaragva áll eredeti helyén a zagyvapálfalvai temetőben a hősi emlékmű katona figurája, Martinelli János szobrát 1995-ben újrafaragta Bobály Attila. A két háború közötti időszakban a szobrok általában egy-egy korábbi bányai vagy gyári igazgatót ábrázoltak, ezek jórészt megsemmisültek. Bóna Kovács Károly termékeny alkotó volt, három templom – plébániatemplom, ferences templom, baglyasaljai római katolikus templom – is őrzi munkáit, freskókat és oltárokat egyaránt készített. A plébániatemplom támfalára a „25. gyalogezred” emlékére készített – 1932 – domborművét 1970-ben a központi temetőbe helyezték át.

Az 1950-es években a munkásábrázolás volt a fő téma, bár ekkor viszonylag kevés szobor készült. A város építésének lendületesebb szakaszában, a középületek építése során a társművészetek, a képzőművészek is komoly feladatokat kaptak. Így készült a megyeháza homlokzatára Bóna Kovács Károly domborműve 1951-ben, és a hatvanas évektől szinte mindegyik felépített középületben készült valamilyen képzőművészeti alkotás is. Itt nem sorolom föl valamennyi, a városban található szobrot, domborművet vagy más alkotást, de a nagyobb, forgalmasabb épületeken belül találhatóokról említést teszek. Így kell említeni a Megyei Kórház központi épületének előcsarnokaiban levő mozaikképeket, melyeket Kirkás Ákos, Miklóssy Mária és Moldovány Iván készítették 1969-ben, vagy a Megyei Köjál – ma ÁNTSZ – épületét, aminek előcsarnokában szintén Kirkás Ákos mozaikképe található.

A József Attila Művelődési ház üvegcsarnokának nagyméretű mozaikképét Blaski János készítette 1967-ben, a József Attila domborművet Kő Pál készítette 1971-ben. A Karancs Szálló különböző termeiben Szinte Gábor „Kerámia és üvegfal”, Vilt Tibor „Lemezborítás” Csohány Kálmán „Énekek éneke” című kerámia falképe, Csekovszky Árpád „Zodiákus jegyek” című mozaikja és Makrisz Zizi „Muránói mozaik” című művei találhatóak.

A városban igen sok köztéri alkotás, szobor található. Az ország számos művésze – Varga Imre, Melocco Miklós, Kő Pál, Tar István, Id. Szabó István, Kerényi Jenő, Borsos Miklós, Búza Barna, Kiss István, Czinke Ferenc, Erdei Sándor, Bobály Attila, Molnár Péter és még sokan – kapott lehetőséget, hogy valamely nevezetes eseményt, híres esetleg a városért sokat tett embert megformáljon, megörökítsen.

Van – természetesen – néhány „furcsaság” is ebben, hiszen Madách szobra – Varga Imre – a Bolyai Gimnázium előtt áll, Radnóti Miklós szobra – Varga Imre – a József Attila Művelődési Ház előtt, Petőfi Emléktáblája a Madách Gimnázium falán, Mikszáth mellszobra a Kodály Z. Általános iskola előtt áll. De ez a szobrok értékéből nem von le semmit, talán az elhelyezés körülményein lehetne finomítani.

A város új főterén áll a Felszabadulási emlékmű, Somogyi József karcsú, kétalakos kompozíciója, meghatározva a tér jellegzetes pontját is, szerves részeként az építészeti kompozíciónak.

SOMOGYI JÓZSEF SZOBRA
A FELÚJÍTOTT FŐTÉR ÚJ HÁTTERE
ELŐTT 2006

A város és a művészek kapcsolatában nem csak szobrok, hanem profán használatú eszközök is szerepet játszanak. Ilyen a faragott fa játszószerkezből összeállított játszótér, ami a játék mellett szabad teret enged a gyermeki fantáziának is.

Salgótarján akár a szobrok városa is lehetne, hiszen tudatosan törekszik a képzőművészeti alkotások, emléktáblák, portré-szobrok, murális alkotások elkészíttetésére. A városban levő intézmények, iskolák a névadójukról szóló képzőművészeti alkotást egyre gyakrabban készíttetnek és helyezik el intézményeik kertjében, vagy aulájában. Ezeket az alkotásokat egyre gyakrabban a városban élő művészek készíthetik el.

Az utóbbi évek legjelentősebb törekvése a „Salgótarjáni panteon” szobrainak elkészítése volt. A tervek szerint a város történelmének 12 kiemelkedő alakjának mellszobrát állítják föl a városháza földszinti árkádsorában. Eddig hét mellszobor készült el – Erdei Sándor, Bobály Attila és Molnár Péter alkotásai – és az árkádok alatti elhelyezésükkel a városháza és a múzeum közötti tér a reneszánsz loggiák hangulatát idézi föl. Szobrot kapott itt dr. Förster Kálmán, Bátki József, Róth Flóris, dr. Csengődy Lajos, Kovács Nándor, dr. Dornyay Béla és Szilárdy Ödön. Reméljük, a városnak lesz ereje a terv teljes befejezésére, a tizenkét szobor elkészíttetésére.

A rendszerváltozás a szobrok tekintetében sok változást nem okozott, hiszen nem sok kifejezetten politikai témájú vagy tartalmú szobor volt(!). Lenin mellszobrát, mely a megyeháza kertjében, fák alatt, szinte eldugva állt, ellopták, Nógrádi Sándor lendületes, egész alakos szobrát eltávolították, ez volt a sorsa a Meszes hegy déli ormán álló Partizán szobornak – id. Szabó István – is. A Vásártéri Szovjet emlékművet – 1970, Csaba László –, 1991-ben, szinte első intézkedésként

elbontották, helyére – pályázat útján – a „December 8.” emlékművet – Szabó Tamás – állították, ami némi vitát is kiváltott, azonban mára ez már elcsendesedett. Az esztétikai mércével mérve „rossz szobor” árt minden akár pozitív történelmi esemény emlékének, míg a „jó szobor” nemesít akár kevésbé pozitív eseményeket is. Az előbb említett Felszabadulási emlékmű „olyan jó helyen álló jó szobor”, hogy senkinek nem jutott eszébe annak eltávolítása. Némely szobor mondanivalója átlényegült, a Fő téren álló, monumentális „Fegyvert fogó munkás” – Tar István – már nem a Tanácsköztársaság emlékét szimbolizálja, hanem az akkori intervenció elleni hősiesség, honvédő küzdelemnek állít emléket, igaz ettől a monumentalitása nem változott.

Önkormányzati képviselői kezdeményezésre az eltávolított szobrok Baglyasalja közepén, a patak partján kialakított új szoborparkban kerültek elhelyezésre, és itt állították fel az eredeti Báthory István szobrot is.

Napjainkban is gondot fordít az önkormányzat a köztéri alkotások gyarapítására, a közelmúltban avattak fel egy új szoborkompozíciót Balázs János emlékére – és annak ellenére, hogy a pénzügyi helyzet nem kedvez a mecenatúrának – készítés alatt áll egy nagyméretű Attila szobor az Erzsébet térre.

A RENDEZÉSI TERV

A város rendezési terveiről már több fejezetben is esett szó. Itt elsősorban az 1982-ben elfogadott Általános rendezési tervről, és az 1987-ben elfogadott módosítása után, a rendszerváltozás utáni állapotokról és a napjainkban érvényes településrendezési tervről, valamint módosításairól teszünk említést.

Az 1982-ben elfogadott Általános Rendezési Terv igyekezett a város valamennyi településrészére kiterjedően övezeti és szabályozási elhatározásokat tenni. Ekkorra már kiderült, hogy a lakásépítés területén az állami lakásépítés üteme erősen csökkenni fog, hogy a városfejlesztés a rekonstrukció ellenére a városi közlekedés továbbra is számos kérdést vet föl. Ez a terv a város közigazgatási határán túl is tekintettek. Számításba vették a dinamikusan növekvő város körüli agglomerációs gyűrűket, külső – távolabbi – és belső – közelebbi – települések rendszeréből. A lakásépítés egyre inkább a magánérő felé tolódik el, így az agglomerációs gyűrűknek egy – burkolt – távlatra szóló területbiztosítási szerepük is volt. A városközpont szűk területe és magas beépítettségéből adódó helyzete, az ipari területek által beszorított lakóterületek és infrastrukturális állapotuk, azok eltérő színvonala mind-mind megoldandó feladatot jelentett. Az általános rendezési terv 1987. évi módosítása során a városközpont tanácsi védelmet kapott. Ez igen fontos lépésnek bizonyult, még akkor is, ha a helyi védelem szabályai még nem alakultak ki, de lehetőséget adott az építési hatóságnak és a főépítésznek bizonyos tervek vagy elképzelések korrigálására. Ne felejtjük el, még a rendszerváltás előtt vagyunk!

A rendszerváltás nehéz anyagi helyzetbe sodorta a város új önkormányzatát, így a rendezési terv generális felülvizsgálata elmaradt. Helyette szinte minden városrészre készült valamilyen új rendezési terv, ami kedvező helyzetbe igyekezett hozni a magánlakás építésre vállalkozókat, vagy a „vállalkozni” szándékozókat. Ezek a tervek egyúttal pótolták és korrigálták is a korábbi általános rendezési tervek nagyléptékű szabályozásának „nagyvonalúságát”, értékelhető léptékben készültek. És ekkor szembesült a város, hogy nincs előkészített közművesített területe, ahol akár szervezeten akár magánérős szervezésben lakásokat lehetne építeni. Az

önkormányzatnak nem volt – és ma sincs – jelentős földtulajdona, ingatlanvagyonra, amivel gazdálkodni és az építéseket befolyásolni tudná. Sürgetően vetődött föl a városi közlekedés, a növekvő és meglóduló motorizáció és a városon átmenő forgalom viszonya és levezetésének módja, valamint a feltűnően túlméretezett, város által fenntartandó intézményhálózat visszafejlesztésének kérdése. Természetesen a részekben készülő rendezési tervek mindezen kérdéseket generálisan nem voltak képesek kezelni, ezért 1992-ben megkezdődött az általános rendezési terv felülvizsgálata. A terv – pénzügyi okok miatt – igen lassan készülhetett, az a várakozás is lassította, hogy új építési szabályozás lép majd életbe. Végezetül már az új szabályozást – 1997. évi XVIII. törvény, 253/1997. (XII.20.) Korm. számú rendelet – figyelembe véve 1998. júniusában fogadta el a város közgyűlése. (14/1998. (VI.15.) Ör. és 15/1998. (VI. 15.) Ör. számú rendeletek)

A településrendezési terv a – a városi agglomerátum teljes területére vonatkozóan – következő célokat fogalmazza meg. Egy ötvenezer lakosú város közép- és felsőfokú központi szerepét meg tudja tartani, a város működésének távlati lehetőségeit is biztosítva, ennek érdekében új területeket tárt fel a betelepülni szándékozó ipar számára, lehetőséget és keretet biztosítani az átalakuló ipari tevékenység számára. Az erkölcsi és műszaki szempontból egyaránt elavult városrészek, területegységek – kolóniák – rehabilitációjának tervi előkészítése, a lakásépítés területi feltételeinek előkészítése. Biztosítani a lehetőséget a városközpont területének növelésére, ezzel zsúfoltságának enyhítésére, a szomszédos területek beépítési feltételeinek előírásával, a tilalmak megszüntetésével.

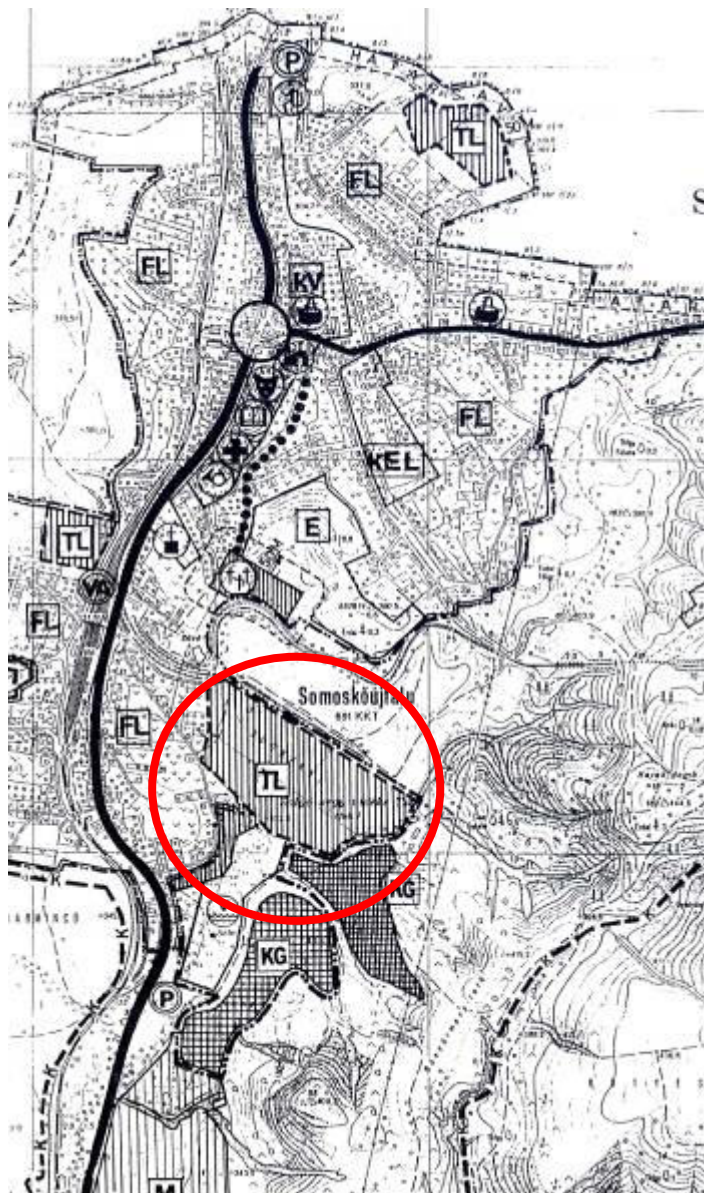
Fokozatos belterületbe vonásokat javasol a külső városrészekben, amiket terület-előkészítésre és közművesítésre javasol, belterületbe vonást javasol a város déli határa mentén ipari területek céljára és előzetes közművesítésre irányozza elő. A városközpont területének növelését a funkcióknak – kereskedelem, vendéglátás – a szomszédos területeken – Rákóczi út észak felé, vásárcsarnok környéke – való létesítése. A közlekedés, a forgalom csökkentésére a városközponton átvezető új nyomvonalat szabályoz a 21. sz. főközlekedési út átkelési szakaszának, a határátkelő mellett kamionparkoló területét jelölte ki, és a városközpont környezetében garázsházakat, parkolóházakat javasol. Ezzel a központ gépkocsiforgalmát csökkenteni lehet, és előtérbe kerülhet a gyalogos közlekedés. Az ipari területek vonatkozásában a déli városhatárig kiterjeszti a gazdasági célú területfelhasználást, ezzel létrehozva a vasút és a főút között egy összefüggő területet, ami a városhatártól az Öblösüveggyárig tart. A belső, ma már kevésbé használt gazdasági területeknek bővebb, új funkciókkal is betelepíthető területfelhasználást „engedélyez”, segítve ezzel a barnamezős megújulást. A már megvalósult beépítés során kereskedelmi funkciók betelepítésére is sor került, és ezzel egy – forgalmi utak találkozásánál – nagyléptékű kereskedelmi terület jöhet létre, melynek már jelei mutatkoznak. Ez a városközponti területek forgalma szempontjából lényeges módosulás.

A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV ELHATÁROZÁSAINAK HATÁSAI

A hatályos településrendezési terv az északi városrészben nagy beavatkozásokat nem tervez. A településszerkezet bővítése, esetleges telekosztások a mai belterületen belül javasoltak. Somoskő területén a vár alatti – feltehetően a középkori falu helye – területen sem új telekosztást, sem új építési helyeket nem jelöl. Az új

beépítést a meglévő településtesten belül kialakítandó új út mentén javasolja megvalósítani. A lakótelkekből kiszabályozott út és a kétoldali telekosztás a belterületen maradvá örökségvédelmi szempontból kedvezőtlen helyzetet nem hoz létre. A régészeti hatástanulmány szerint a munkák megkezdése előtt állapotfelmérő dokumentációnak kell tisztázni az esetleges régészeti teendőket.

Somoskőújfaluban a patak és a főút közötti – elavult, lelakott területen – javasol a településrendezési terv új utcaszervezetet és beépítés kialakítását. Ezen a területen településszerkezeti vagy építészeti értékkel rendelkező rész nem található. Ez a terület még a 18. századi térképen beépítetlen területként szerepel, ezért régészeti szempontból is kevésbé lehet figyelembe veendő. A meglévő földszintes beépítést a terület központi elhelyezkedésének és szerepének megfelelően kétszintessé emelni javasolja. Ezen a területen e módosítással örökségvédelmi szempontból kedvezőtlen hatás nem várható. A fejlesztések megkezdésekor ajánlott a területen régészeti megfigyelést végezni.

A TERVEZETT LAKÓTERÜLET (TL)
JAVASOLT HELYE A VÁROS RÉSZ
DÉLKELETI KÜLTERÜLETÉN

Az acélgyári városrész épületei a körforgalom megépültével „kiszabadulnak” a takarásból, és a városkép meghatározó elemévé válhatnak. A műemlék templomok – ferences és evangélikus – feltáruuló látványa teljesebbé válik, az evangélikus templom karcsú tornya szinte a város főútjának tengelyébe kerül és irányítja a tekintetet. Szintén kedvező hatásnak tarthatjuk, hogy a helyi védettség alatt álló városközpontban csökken a gépjármű-forgalom, és a városlakók gyalogos forgalma dominánssá válhat. Ez közelebb visz ahhoz az – idővel szükségképpen bekövetkező – állapothoz amikor csak gyalogosok járhatnak a Fő téren és környékén, a városközpontban.

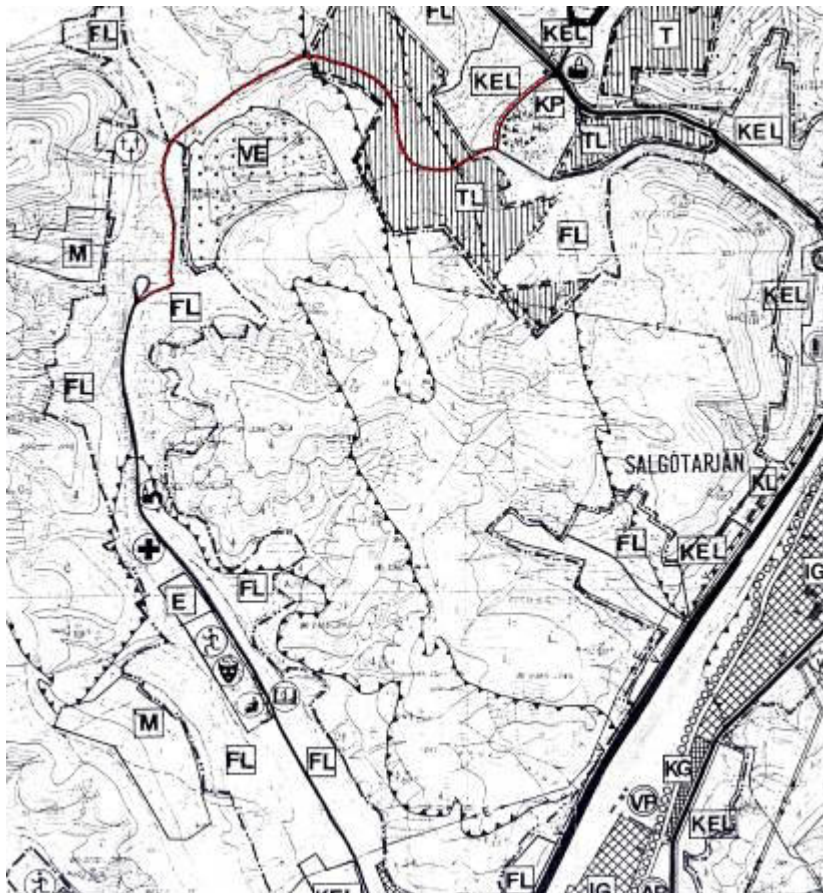
A javasolt fejlesztések és változtatások jelentős részben beépített területen valósulnának meg, örökségvédelmi vagy akár régészeti szempontból kedvezőtlen hatásuk nincs. Védett épületek látványának kedvezőbbé tételével az építészeti kultúra, örökség emlékeit népszerűsítve kedvezőbb idegenforgalmi helyzetet is teremthet. A régészeti terepbejárás negatív eredménnyel zárult, a kivitelezés során „csak” régészeti megfigyelés szükséges.

A településrendezési terv a város egyes belső területeinek átépülését – városiasabbá – szorgalmazza a beépítés feltételeinek módosításával. A Karancs utca mentén levő beépítést kisvárosiasabbá, zártosabb és kétszintes beépítéssé építteti át. A város egykori egyik „főutcája” megmaradt közel olyan állapotban, mint a századfordulón. Megtartandó, építészeti értéket jelentő épület az utcában nem volt, így az átépülésnek nincs akadálya. A korábban közkedvelt utca remélhetőleg újra városias része lesz a városnak.

Hasonló, a városias képet eredményező beépítés tervezett a Salgó út mentén, a már lebontott „kis-amerika” helyén. Napjainkban a korábban lebontott kolónia épületek maradványai találhatóak a gondozatlan domboldalon. A Salgó útra néző délkeleti lejtő beépítése – közel városközpontban – kedvező tájolásával, a forgalmas úttól kissé távolabb jó lakóterületi feltételeket jelent. A helyi védettségű acélgyári városrész épületei szomszédságában kialakuló – és rendezett látványú – lakóterület a védett épületek övezte Acélgyári útra is kedvező hatással lesz. A rendezett városkép a műemlék evangélikus templom látványát is kiemeli.

A településrendezési terv új javaslata az Acélgyár területe és a Jónásch telep fölött, a Pécskő domb lábánál fekvő kisebb völgyben javasol elhelyezni egy új, biomassza-erőművet. A terület a meglévő ipari-gazdasági területtel szomszédos, annak területét növeli a külterület rovására. A településszerkezet tekintetében jelentős változást nem okoz, a gazdasági terület növekszik, itt az ipari jellegű tevékenység száz évvel ezelőtt kezdődött folyamata további koncentrációt jelent. Hatásai tekintetében tüzelőanyag szállításakor a temető zavarását kell kizárni. A korábban a terület közelében talált régészeti leletek indokolják, hogy a beruházás megkezdése előtt megelőző régészeti feltárást kell végezni.

A településszerkezeti terv új feltáruó út kialakítását javasolja Bagylyasalja felé, a Bagylyaskő-vára melletti Bereczky Máté útról indulva, és a Bagylyasaljai buszfordulóhoz érkeve. Az út egy meglévő földút nyomvonalát javasolja felhasználni, úgy is, mint a leggazdaságosabb hossz-emelkedő viszonyt – a földút több évszázada létezik, így a legtakarékosabb vonalvezetésű – mutató változatot.

BAGLYASALJA ÚJ FELTÁRÓ
ÚTJA BAGLYASKÓTÓL
INDUL A RÉGI FÖLDÚT
NYOMVONALÁN

TERVEZÉSE KÖZBEN
RÉGÉSZETI PRÓBA-
KUTATÁS SZÜKSÉGES

Az út mentén, a Baglyaskőtől délre, a meglévő lakóterület folytatásaként, a lankásabb területen lakóterületet javasol kialakítani, mely a családi ház építésnek kedvező területe lehet. Baglyasalja területét elérve az út a Baglyas patak bal partján halad, a meglévő lakóterület mellett.

Ma Baglyasalja városrész csak egy közúti becsatlakozással rendelkezik mely egy szintbeli vasúti kereszteződés után éri el a lakóterületet. Közben a tehermentesítő út alatt vezet, de ezzel az úttal nincs kapcsolata. Ennek a kapcsolatnak kiépítésre is szükséges – a terv tartalmazza is. Az út új közúti kapcsolatot fog jelenteni a városrésznek, ami a közlekedésben jelentős javulást eredményezhet. Hasonlóan csökkenhet a Rákóczi út forgalma is, hiszen ma a teljes városrészi forgalom is itt bonyolódik. Megvalósulás esetén az autóbusz-közlekedés is körjáratként szervezhető. Ami szintén fontos, az út mentén egy új lakóterület alakulhat ki, természetesen a közművek kiépítése után.

A Baglyaskő vára alatti középkori település helyét nem ismerjük pontosan, ezért az út építése előtt a nyomvonal mentén, annak pontosabb ismeretében próbakutatást kell végezni, ennek alapján állapotfelmérő dokumentáció készítenő. Az út továbbépítése kedvezően érintheti a Baglyaskő-vár – nemcsak régészeti, hanem természeti védelem alatt is álló emlék – tervezett bemutató helyének kialakítását, a terület feltárása két irányból is lehetséges lesz. Az út építése esetlegesen lehetőséget teremt a középkori falu régészeti kutatásához, annak kedvező eredménye esetén a feltáráshoz.

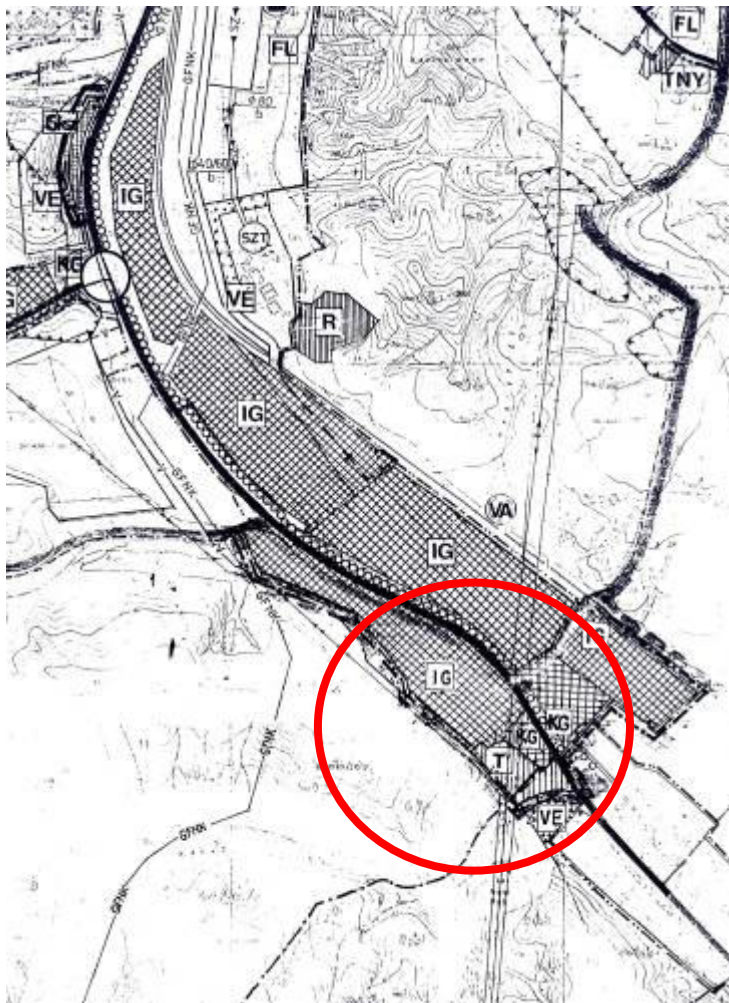
A „Nagyállomás” és a ”Síküveggyár” közötti ipari területek funkcióváltásának fontos lépése a terv által előirányzott területfelhasználási javaslat, az ipari-gazdasági rendeltetés változtatása kereskedelmi-szolgáltató-gazdasági rendeltetésre. Kedvező

hatása érezhető a már megvalósult fejlesztéssel és – e területet és funkciót érintő – tervezett létesítmények elhelyezésében. A 21.sz. főút elágazásánál javasolt közlekedési fejlesztés megnyitja az utat a terület beépítéséhez, és kedvezően, csökkentéssel hat a Rákóczi út belső forgalmára is. A város belterületén, kertészteként művelt nagy terület – mely korábban is gazdasági célú felhasználásra előirányzott volt – kereskedelmi célú „felszabadítása” a város számára jelentős terület-nyereség, hiszen szabad terület a város más, szűk területén nincs. A településszerkezet szempontjából jelentős változásként értékelhető, hogy a forgalom bizonyos koncentrációjával és vonzásával más, eddig zsúfolt területeken csökkenti a járműforgalmat.

Örökségvédelem szempontjából felvet néhány problémát – mint ahogyan a patakmenti völgy a város mentén mindenütt – hiszen itt korábban is jelentős leleteket találtak, azonban ezek a beruházások más területen alig, vagy csak igen jelentős előkészítési – kisajátítás, út- és közműépítés, stb – költségek árán lennének megvalósíthatók. A területen a megelőző régészeti feltárást előzetesen el kell végezni, és csak ezután kezdhetők a konkrét közművesítési és építési munkák.

Az ipari-gazdasági terület kiterjesztése a város déli határáig, a vasút és a 21.sz. főút közötti területre, majd a főút nyugati oldalára is, szükséges volt, hiszen a városnak más, közlekedés és beépítés szempontjából hasonló adottságú és sík(!) területe nincs. A fejlesztés előtt mezőgazdasági művelés alatt álló terület volt – melyet ekkor is kedvezőtlenül hosszabban vágott ketté a Tarján patak – és a rendszerváltás után ugyan több tulajdonosa lett, de a művelése megszűnt.

AZ IPARI – GAZDASÁGI
TERÜLETEK TOVÁBBI BŐVÍTÉSE
A VÁROSHATÁRTÓL DÉLNYUGATI
IRÁNYBAN

A változtatást többen a településszerkezet szempontjából kedvezőtlennek értékelték, hiszen a hagyományos városszerkezet „kifordul” és elnyújtott, lineáris ipari terület jön létre. Ez utóbbi igaz, azonban az egész város, földrajzi adottságaival meghatározva lineáris szerkezetű, – talán csak a rekonstrukció utáni városközpont kis területe és a lakótelepei kivétel ez alól – így ez nem jelenti új, idegen elem megjelenését a városi szövetben. Így épültek a ma a városi lakóterületek által szinte körbenőtt üzemi, ipari területek is.

Az ipari területek a déli határ menti kijelölése és megvalósítása nem pusztán a város itteni területének gazdasági célú felhasználása, hanem szinte az egyetlen lehetősége arra, hogy korszerű iparral teremtsen munkahelyeket, hogy kiváltsa és felszabadítsa a „rozsdaoövet” – a vasút és a Rákóczi út közötti terület, a „Vegyépszertől” az „Öblösüveggyárig” – alulhasznált telkeit. Ezen a területen jöhet létre az a korszerű gazdasági-ipari tevékenység, mely a város gazdasági életének jelentős meghatározója lesz.

Örökségvédelmi szempontból – mint ahogyan a patak völgye, mint közel sík és építésre számba vehető terület – problémás, előzetes feltárása szükséges, azonban a fejlesztések számára másik terület nem vehető figyelembe. Az itt kijelölt ipari terület az uralkodó szélirányhoz is, mint környezeti tényezőhöz, megfelelően alkalmazkodik.

A településrendezési terv a tájhasználat tekintetében a meglévő tájkarakter megőrzésére törekszik. A táj morfológiája miatt a tájhasználat döntő részben az

erdőgazdálkodás, és a mezőgazdasági művelés is inkább az erdőgazdálkodás felé mutat, a változás elsősorban az erdősítés irányába mozdulhat el. A jelentős területen meghatározott természeti védelem fenntartandó, területe akár növelhető is a helyi védettségű – pl. Pocikvár – területekkel.

A településrendezési terv minden elemével és elhatározásával a város arculatának részbeni megőrzését, egyes részeinek „konzerválását”, más részeinek átalakítását, – városiasítását, esztétikusabbá, kultúráltabbá, komfortosabbá tételét – kívánja elősegíteni.

ÖSSZEFOGLALÁS

Salgótarján város területe már a történelem előtti időkben is lakott hely volt, amit az előkerült régészeti leletek igazolnak. A népvándorlás korának számos népcsoportja lakott vagy átvándorolt területünkön, míg a honfoglalás után állandó lakosság telepedett meg a Tarján patak völgyében. A középkorban területét – a tatárjárás után – a Kacsics (Kácsik) nemzetség tagjai birtokolták és várakat is építettek területén – Baglyaskő, Somoskő, Salgó – melyek mellett még egy másik – Zagyvafő – is állott. A 14. századtól számos sereg, csapat és hadjárat vonult át a patak völgyben vezető erdőséggel szegélyezett „országút” mentén, feldúlva, sарcolva és kifosztva hagyva el falvait. „Tarján” a 17. század végére elnéptelenedett, majd az akkori birtokosa – Szunyogh Gáspárné orbovai Jakusith Katalin – örökségét újra benépesítette. A falu a 18. századtól nyugodt és szegénységben való életét élte egészen a 19. század közepéig. A szén felfedezése és főként az ipari méretű kitermelés kezdete az addig csendes falu életét viharos gyorsasággal felforgatta. Amikor a vasútvonal is elkészült, bányák nyíltak, gyárak épültek, sok-sok munkát kereső ember vándorolt a faluba, akik közül sokan állandó munkát találva itt is telepedtek le. A községet körbeépítették, délen a gyárak, nyugaton a bánya központja, míg északkeleten az acélgár telepedett le. A 19-20. századok fordulója tájékán a falu környezetében a bánya-aknák közelében megjelentek a bányatelepek, önálló életet élő lakótelepként. A gyárak és a bánya eltérő színvonalú munkáslakás telepeket épített ki a gyár vagy a központi telepek közelében, ekkor még a falu külön életet élt a peremén levő telepektől, inkább a külső hatások befolyásolták életét.

A növekvő lakosság, a lassú fejlődés és a trianoni békeszerződés után Salgótarján városi címet kapott, ezzel egy új fejlődési pályára lépett. Ki kellett építenie mindazt az infrastruktúrát, ami a városi élethez elengedhetetlen volt, és a városi élethez feltétlenül hozzátartozott. 1927-és 1930 között számos közintézmény épült, új városrész alakult ki, és a „polgárosodás” gyors folyamata kezdődött el. A városrészek (telepek) egymás mellett, önállóan fejlődtek, köztük a város csak lassan integrálhatta az üzemek érdekeiből adódó elképzeléseket, annak ellenére, hogy képviselőik a városi testület tagjai voltak, viszont az üzemek anyagi segítségével készült el számos városi közösségi létesítmény. A második világháborúig tartó időszak a városfejlődés termékeny korszaka volt.

Salgótarján 1951-től Nógrád –megye székhelye lett, és ennek megfelelően tovább kell fejleszteni az igazgatási és ellátási infrastruktúráját. Ez a helyzet jelentős lökést adott a városépítés újabb periódusának, ekkor főként lakásokkal és igazgatási épületekkel gazdagodott a város, főként a „vásártér” környékén. A szűk völgyből adódó területhiány a szomszédos falvak területének igénybevételét is szükségessé

tette, mely közel húsz év alatt be is következett. A jelentős építkezések és fejlesztések ellenére számos eldöntetlen kérdés, számos infrastrukturális hiány maradt, és leginkább a város központja, a régi falumag állapota volt elmaradott. Az 1960-as években megkezdődött a városközpont rekonstrukciója, mely az országban több szempontból is úttörő vállalkozás volt. Először került sor a városközpontjának helyben történő átépítésére, ami számos bontással, átépítéssel járt. Eddig ilyenre még nem volt példa. A vállalkozás úttörő volt abból a szempontból is, hogy az építészet – és az építészek – szakítottak a „szoc-reál” divatjával, és merőben új hangú épületek és épületegyüttesek jöttek létre. A Városi Tanács 1968-ban Hild-érmet kapott, a városközpont – akkor még csak a Főtér – merész és újszerű megoldásáért. A városközponti rekonstrukció egyre lassuló ütemben, de az 1980-as évekig folytatódott, majd leállt.

A városhoz integrált községekben jelentős fejlesztési munkák nem történtek, de a területükre szükség volt, hiszen ezen épült föl a „Beszterce”, a „Brezina”, a „Gorkij”, és a „Dériné úti” lakótelep. És Zagyvapálfalva területén van még további lehetőség jelentősebb területek bevonására.

Napjainkra kialakult egy agglomeráció, melynek központi része a keskeny, hosszan elnyúló, a mellékvölgyekbe be-benyúló amőba alakú várostest, melyekhez egy-egy úttal csatlakoznak a még különálló városrészek. A város szerkezetét alapvetően a városon észak-déli irányban átvezető Tarján patak, a mellette létrejött közút és a közjük épült vasútvonal határozza meg. Az útra, mint főtengelyre kötnek be a mellékvölgyekbe vezető utak, melyek mellett egy-egy telep, mint lakó vagy ipari terület alakult ki. A területfelhasználást hozzávetőleg száz éve, az akkor idetelepülő ipar határozta meg, aminek módosítására eddig nem is volt törekvés. Ezt a szerkezetet sem az új közlekedésfejlesztés, sem az új iparterület-fejlesztések nem tudják alapvetően megváltoztatni.

A város arculata – ahogyan a várost körülvevő természet, a táj – igen változatos, egységesnek semmiképpen nem nevezhető. Annak ellenére sem, hogy szinte valamennyi része tervezett, utcáinak kialakítása és a beépítés szinte sehol sem hagyományosan, spontán alakult ki. Jellemző alakító tényező volt a bányai vagy gyári telep – Acélgyári út, Zemlinszky út, Petőfi út, Hősök út – a városi fejlesztések – Újtelep – a városközponti rekonstrukció majd a városszéli lakótelepek – Beszterce, Fáy András krt, Gorkij, stb. Az azonos időben keletkezett „telepek” építészeti karaktere, a „telepek” arculata is merőben eltérő, idomulva a környezethez és jellemezve a létrehozó szervezet szemléletét.

A város településrendezési terve a város arculatát-arculatait nem kívánja megváltoztatni, esetleg egységesen azonosra formálni, hiszen tisztában van azzal, hogy a település-településrész arculata azonos a település történeti örökségével. A terv inkább kiemelni, erősíteni és megőrizni határozza el a város sokszínű arcait, egyes területeit pedig karakteresebbé, városiasabbá átépíteni javasolja. A város sajátossága az egyes területek eltérő beépítési és építészeti megjelenése, ezt a sajátosságot elsősorban a helyi védelem intézményén keresztül kívánja megtartani.

A terv intézkedései a fejlesztések tekintetében nem jelentenek olyan változtatásokat, melyek a településszerkezetet vagy a beépítések módját kedvezőtlenül változtatnák meg. A közlekedés javasolt fejlesztései hatására módosuló településszerkezet a város lakott területeinek környezeti terhelését csökkentő változás, amit szintén kedvező módosulásnak kell tekintenünk.

A település viharos története, a terület anyagi szegénysége igen kevés tárgyi emléket hagyott napjainkra. A régészeti, építészeti és kulturális örökség mellett a

környezet, a természeti értékek jelenthetik a város semmivel el nem téveszthető jellegét, arculatát, karakterét. Ha a város sajátos megjelenése a külső szemlélő számára is érdekes és értékes, ha az utas, a nyaraló vagy a hazajáró földi szívesen tölti itt idejét, hiszen amit érzékel az ritkaság és értékes, akkor gazdálkodunk jól örökségünkkel. Ehhez természetesen társulnia kell még számos összetevőnek a viselkedéstől a helyismeretig, amik az emberi értékekkel egészítik ki, élettel töltik meg az örökség kereteit.

Az építészeti örökség megőrzésének kérdései már viszonylag korán terítékre kerültek, hiszen már 1987-ben védetté nyilvánították a városközpontot – igaz ez elsősorban a változtatások lassítására irányult, és inkább tilalmat jelentett. A rendszerváltás új szemlélete hozta előtérbe a város építéstörténetének egyes korszakait, elsősorban a bányászati hagyományok felelevenítésével. A „kocka el van vetve”, egy folyamat elkezdődött, és lassan önjáróvá válik. Ennek során került sor a Fő tér – már említett – rekonstrukciójára, és remélhetőleg folytatására is. Ugyanakkor óvatosnak is kell lennünk, hiszen a felélénkült nosztalgikus gondolkodás „színezési” igénye veszélybe sodorhatja a városközpont eddig sikeresen megvédett – bár megkopott – épületeit.

Javasoljuk az önkormányzatnak megalkotni a helyi – önkormányzati – védelemmel kapcsolatos rendelet megalkotását, mely a védelem céljait, feltételeit, kereteit, szabályait rögzíti.

Salgótarján, 2006.október hó

Kenyeres István
tervező
okl. építészmérnök
okl. városépítési-városgazdasági szakmérnök
vezető településtervező
TT1-12-0035/2002

Felhasznált irodalom

- Magyarország vármegyéi és városai – Nógrád vármegye Szerk.: Borovszky Samu, 1911. Országos Monográfia Társaság
- Magyar Városok és Vármegyék Monográfiája XVI. Nógrád és Hont Vármegye Szerk.: dr. Ladányi Miksa, Bp. 1934
- Györffy György: Az Árpád kori Magyarország történeti földrajza IV. Akadémiai Kiadó Bp. 1998.
- Bocsári Mocsáry Antal : Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geográfiai és Statistikai Esmertetése, I-III. Pest, 1826.
- Nógrád megye Kézikönyve Főszerkesztő: Pál József, CEBA Kiadó, 1997.
- Salgótarján története Szerk.: Szabó Béla, Salgótarján Városi Tanács VB. 1973
- Magyarország Történeti Helységnévtára Nógrád Megye (1773-1808) Szerk.: Hlavácsné Kérdő Katalin, KSH és Nógrád Megyei Levéltár, Bp.-Salgótarján 2002.
- Salgótarján Történelmi Kronológiája I. Szerk.: Dupák Gábor, Á. Varga László, Nógrád megyei Levéltár, Salgótarján, 1996.
- Salgótarján Történelmi kronológiája II. Szerk.: Cs. Sebestyén Kálmán, Nógrád megyei Levéltár, Salgótarján, 2002.
- Salgótarjáni Új Almanach Szerk.: Cs. Sebestyén Kálmán, dr.Szvircecsek Ferenc, Nógrádi Múzeum Baráti Köre, Salgótarján, 1997.
- Salgótarjáni Új Almanach II Szerk.: dr. Szvircecsek Ferenc, Nógrádi Történet Múzeum Baráti Köre, Salgótarján, 2002.
- Magyarország Műemléki Topográfiája III. Nógrád Megye Műemlékei Szerk. Dercsényi Dezső, Akadémiai Kiadó, 1954.
- Nógrád Megye Részletes Műemlékjegyzéke I-III. Szerk.: Frics Gyula Nógrád Megyei Tanács VB. Építési és Vízügyi Osztálya, Kézirat, 1987.
- Nógrád Megye Védett Természeti Értékei Szerk.: Fancsik János, Nógrád Megyei Tanács VB Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztálya, Salgótarján, 1989.
- dr. Praznovszky Mihály : Salgótarján Hild Érmes Városok Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft. , Bp. 1993.
- A Nógrád megyei Múzeumok évkönyve XVI. Kötet
Szvircecsek Ferenc: Salgótarján város fejlődése 1922-1958.
Cs. Sebestyén Kálmán: Salgótarján város fejlődése 1958-1968.
Horváth István: A Hild-érmes város
- A Nógrád megyei Múzeumok évkönyve XXI. 1998.
Horváth István: Mentalitás és mítosz
- Vertich József Volt egyszer egy fogaskerekű Palócföld XLVIII. évfolyam, salgótarjáni különszám, 2002.
- Vámosy Ferenc: Korunk építésze Gondolat Bp. 1974.
- Kubinszky Mihály: Régi magyar vasútállomások, Corvina Bp. 1983.
- Unokáink is látni fogják Szerk.: Osskó Judit, RTV-Minerva Bp. 1979.
- Ferkai András: Iskolák a két világháború között, Magyar Építőművészet, 1987/3.
- Várak a 13. században – a magyar várépítés fénykora „Castrum bene 1989”. Mátra Múzeum, 1989
- Modern építészeti Lexikon Műszaki könyvkiadó, Bp. 1978.
- Csak a neve volt város Salgótarján, Salgótarján városi Tanács, Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, 1970(?).

- Györffy Dezső: Salgótarján, ahogy én látom, Nógrádi Történeti Múzeum Baráti Köre, Salgótarján, 2001.
- Vertich József: Tarjáni emlékképek, Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján, 2002.
- Gerle-Kovács-Makovaecz: A századforduló magyar építésze Szépirodalmi-Bonex, Bp. 1990.
- Granasztói Pál: Szép magyar városok egy építész szemével Corvina, Bp., 1978.
- Évek, művek, alkotók, Ybl Miklós-díjasok 1953-1994. Főszerk.: Schéry Gábor, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft. Bp. 1995
- Csorba Csaba: Regélő váraink Magyar Könyvklub, Bp., 1997.
- Csorba Csaba: Legendás váraink Magyar könyvklub, Bp., 1999.
- Csorba Csaba: Regényes váraink Magyar Könyvklub, Bp., 2002.
- Feld István: A salgói vár történetének és építésének korszakai Salgótarjáni Új Almanach II. 217-237.o.
- Cs. Sebestyén Kálmán: A múlt üzenete – Baglyyasi mesélő Baglyasalja Barátainak Köre, Salgótarján, 2006.
- Finta József műhelye Szerk: Rappai Zsuzsa, Mundus Kiadó, Bp. 1997.
- A Salgótarján, Malinovszkij úti Petőfi Sándor Áll. Általános Iskola építéstörténete, az iskola felújítási tervéből. Kenyeresné Bara Katalin építész, 1987.
- A volt ferences templom és rendház felmérési terve 1991, Regionál Kft, Kenyeresné Bara Katalin építész
- Frics Veronika: Rónabánya jelene és településfejlesztési jövője Főiskolai szakdolgozat,
- Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1971.
- Salgótarján Általános Rendezési Terv felülvizsgálat, programjavaslat. Nógrádterv Kft. 1993.
- Száraz Miklós György: Magyarország csodái Magyar Könyvklub, Budapest 2002.
- Salgótarján főterének építészeti-kertészeti kialakítása, tervpályázati zárójelentés, Salgótarján MJ Város Önkormányzata, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, 2001.
- Salgótarjáni képeskönyv. Nógrádi Történeti Múzeum Baráti Köre, Salgótarján, 2002

■ Megköszönöm Égetőné Németh Judit református lelkésznek, Deme Károly evangélikus lelkésznek és dr. Szvircsek Ferenc múzeumigazgatónak szíves segítségét.

A református templom felmérését Klenóczky Sándor, a ferences templom felmérését Bara Katalin, az evangélikus templom felmérését Deák László készítette.

A fényképeket és a rajzokat a tervező, a légi-felvételeket Márton Lajos készítette.

**RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELMI
HATÁSTANULMÁNY
SALGÓTARJÁN TELEPÜLÉSRENDEZÉSI
TERVÉHEZ**

KÉSZÍTETTE: BÁCSMEGI GÁBOR,

GUBA SZILVIA

KUBINYI FERENC MÚZEUM

SZÉCSÉNY, 2006.

BEVEZETÉS

A most rendelkezésre álló adatok számba vétele mellett az érvényes 2001. évi LXIV. (kulturális) törvény és e tárgyban született egyes rendeletek vonatkozó előírásait, valamint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakhatósági állásfoglalásait a kulturális örökség e részének megőrzése érdekében kiemelt figyelemmel, mindenben maradéktalanul szükséges betartani.

Ez a már ismert lelőhelyek területén azt jelenti, hogy csak olyan, esetleg földmunkával is járó változtatásokra kerülhet sor, amely az adott régészeti lelőhelyet nem veszélyezteti, illetve amely során biztosított a régészeti örökség bármely részének előzetes vagy folyamatos megmentése (régészeti helyszíni felügyelet, próbafeltárás, megelőző feltárás), továbbiakban a régészeti lelőhely továbbra is hozzáférhető marad.

A még nem ismert, de esetlegesen a jövőben előkerülő régészeti lelőhelyek vonatkozásában ugyanakkor azt kell szem előtt tartani, hogy a váratlanul előkerülő leleteket a szabályozóknak megfelelően a helyi jegyzőnek vagy a megyei múzeumnak bejelentésük, a terület érintetlenségét a régész szakember helyszíni szemléjéig biztosítsák, s a mentőfeltárás elvégzését lehetővé tegyék.

A külterületeken leginkább mezőgazdasági munkálatok folynak, amelyekkel kapcsolatban arra kell felhívni a mezőgazdasági munkát végzők figyelmét, hogy az átlagosnál mélyebb szántás, különösen pedig az altalajlazítás és az alagcsövezés a lelőhelyek rongálását eredményezik, ezért ezek kerülendőek. Az olyan területeken, ahol a jelenlegi felszíni viszonyokat megváltoztató tevékenységet terveznek (pl. erdősítés, bányanyitás, halastó vagy öntözőcsatorna létesítése, stb.), amely az esetlegesen ott fekvő régészeti lelőhelyet elfedné, hozzáférhetetlenné tenné, esetleg elpusztítaná, csak olyan előkészítő munka után legyen elképzelhető, amely biztosítja az ott lévő régészeti örökség elemeinek megelőző feltárását.

A belterületen ugyanakkor az építési, közműfektetési tevékenység jelent veszélyt a régészeti lelőhelyekre, leletekre. Fontos ezért, hogy különböző építési tevékenységek, különös tekintettel pedig a közműfektetési munkák során figyelmet fordítsanak az esetlegesen előkerülő régészeti korú sírokra, objektumokra, leletekre. Ezek bejelentési kötelezettség alá tartoznak, és a szemlét végző régész szakember megjelenéséig a tulajdonos, a beruházó, vagy a kivitelező biztosítani köteles a lelet vagy objektum eredeti állapotának megőrzését, dokumentálhatóságát.

A településrendezési terv feladata, hogy abban kifejezésre jusson a régészeti örökség feltárásának, dokumentálhatóságának mindenkor biztosítása, védelme. A település lakóinak a fent leírt, a régészeti emlékek megmentését szolgáló korlátozások kevésbé hátrányt, mint inkább hasznot jelentenek, hiszen a saját lakóhelyük múltját csak a régészeti feltárások segítségével ismerhetik meg jobban. Egy-egy előkerülő, jelentősebb lelet, vagy objektum bemutatása általában az adott községben is megvalósítható. Ez pedig összhangban van azokkal a térségfejlesztési törekvésekkel, alapelvekkel, amelyek szerint a turizmus fejlesztése kitörési pontja lehet egy-egy településnek.

Az alábbiakban az ismert régészeti adatok ismertetése következik. Az egyes lelőhelyek leírásánál a sorszámot követően a lelőhely neve következik. Ezt követően tüntetjük fel a lelőhely által érintett terület összes helyrajzi számát, a vonatkozó, 1990-es kiadású, 1:10000-es méretarányú térképlap számát és a lelőhely középpontjának EOY koordinátáit. A lelőhely földrajzi leírását követően annak kiterjedését, majd az előkerült illetve felgyűjtött leletanyag kormeghatározását adjuk meg. Végezetül az egyes lelőhelyeknél esetenként külön megjegyzésben említjük meg az örökségvédelem javasolt módját.

A község határában eddig szisztematikus régészeti terepbejárásokra még nem került sor, így a nyilvántartásban szereplő adatok csak a jelenlegi kutatási állapotot (2006. június) jelzik, így ez a lista a későbbi folyamán még bővíthet.

SALGÓTARJÁN FÖLDRAJZI HELYZETE ÉS RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

Salgótarján a Salgó- és a Tarján-patak mentén létrejött településekből keletkezett város, mely Nógrád megye megyeszékhelye. Közigazgatásilag hozzá tartozik Somoskő, Somoskőújfalva, Zagyvaróna. A régészeti lelőhelyek természetszerűen igazodtak a táj felszíni viszonyaihoz, az egykori megtelepedésre alkalmas helyek tehát szorosan követik a felszín adta lehetőségeket, és ezek határozzák meg a lelőhelyek fekvését és kiterjedését is. A Tarján-patak és a kisebb patakok árteréből kiemelkedő alacsonyabb teraszok, a Karancs- és a Medves-hegységek laposabb hátai mind-mind alkalmasak voltak a régibb korok emberei számára a megtelepedésre, várak emelésére.

A Baglyaskővár alatti helységről, Somoskőről és Zagyvaróna középkori előzményéről (Rónya) először 1341-ben tudósítanak írásos források. Kotyháza (Kojtfalva) nemesi előnévben a XV. században tűnik föl. Andrásfalva (ma Zagyvapálfalva része) első említése 1548-ból maradt ránk.

Zagyvafő vára valószínűleg a tatárjárás után épült, első írásos említése 1341-ből származik. Többször is romba dőlt, pusztulása 1469 után indult meg. Salgó várát is – a régészeti leletek tanúsága szerint – a XIII. században építhették, azonban írásos említése 1341-ből maradt ránk. Pusztulása a XVI. század végére keltezhető. Baglyaskővárat a Kacsics nemzetség építhette, legkésőbb a XIV. század elején, okleveles adatok 1310-ből említik a várat, mely a XV. században pusztult el.

Salgótarjánban és környékén már az 1920-as években végeztek régészeti kutatásokat: Hillebrandt Jenő tárt fel, több alkalommal is sírokat a zagyvapálfalvai temetőben, majd Dornyay Béla is ásatott ugyanott. Az első leletek még 1866-ban kerültek elő a temető területéről. Dornyay több lelőhelyet is felfedezett és meg is ásott. Zagyvafő várában 1987-1988-ban végzett ásatást Juan Cabello és Bodnár Katalin. Salgó várában Feld István végez kutatásokat 1981 óta. Pécskőn Korek József és Patay Pál ásott 1960-ban. Az utóbbi években Vaday Andrea végzett nagyobb volumenű megelőző feltárást az Ipari Park területén.

SALGÓTARJÁN ISMERT LELŐHELYEI

SOMOSKŐ

1. **Váralja** (hrsz.: 16001-16016, 16428-16470, 16473-16485) Térkép száma: 86-223. Koordináták: 314 300 és 710 350.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt. A középkori beltelkek valószínűleg a jelenlegi beltelkek alatt húzódnak.

SALGÓTARJÁN

2. **Salgó-vár és környéke** (hrsz.: 036) Térkép száma: 86-241. Koordináták: 311 550 és 709 520. Salgóbányától K-re található vár. 1981-től folyik régészeti kutatás Feld István vezetésével. **A vár régészeti és természetvédelmi oltalom alatt áll!**

2.a Kis-Salgó és a Két vár köze (hrsz.: 018/1) Térkép száma: 86-241. Koordináták: 311 050 és 709 700. Salgó-vártól D-re található, **természetvédelmi oltalom alatt áll.**

Jelenlegi állapot: A vár részben feltárt és felújított.

Hatáselemzés: A további falkonzerválási munkák csak a régészeti feltárások után folytathatók.

3. **Szilvaskő és környéke**(hrsz.: 0153/6) Térkép száma: 86-241. Koordináták: 308 550 és 713 550. A Szilvaskőn egy földvár található. **A földvár természetvédelmi oltalom alatt áll!**

Jelenlegi állapot: A terület részben legelő, részben erdő.

Hatáselemzés: Csak a régészeti kutatások után dönthető el, milyen hasznosításra alkalmas a terület.

4. **Eresztvény** (hrsz.: 01000) Térkép száma: 86-223. Koordináták: 313 650 és 710 100. Somoskőttől D-re található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület részben legelő, részben erdő.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

5. **Dornyay turistaház és környéke (Bodzfáskút)** (hrsz.: 019-022). Térkép: 86-223. Koordináták: 312 100 és 709 420. A lelőhely Salgótarjától északra, a Bózfáskút nevű forrás és a Dornyai menedékház környékén van.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben erdő.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

6. Tatárarok és környezete (Tó-Strand): (hrsz: 2424-2426). Térkép: 86-232. Koordináták: 310 300 és 707 800. A Tó-Strand és a sportpálya környékéről régészeti leletek kerültek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

7. Kórház: (hrsz: 2302, 3002-3004). Térkép: 86-232. Koordináták: 308 100 és 706 900. A kórház (egykori laktanya) környékéről kerültek be régészeti leletek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

8. Vadaskert: (hrsz: 0528/9) Térkép: 86-232. Koordináták: 309 400 és 706 450. A 21-es számú főút mellett található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület jelenleg fás-bokros.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

9. Mikemála: (hrsz: 2785-2804, 2826-2874, 2904-2954) Térkép: 86-232. Koordináták: 308 700 és 706 650. 1936-ban Szmolka Mihály ajándékként későbronzkori síredények kerültek a Dornyay-gyűjteménybe a lelőhelyről. A lelőhely a Béke út környékén húzódik.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

10. Ponyipusztá: (hrsz: 050-055, 057-061, 064, 0179/10, 3491, 3493/2) Térkép: 86-241. Koordináták: 309 200 és 708 850. 1979-ben a Zagyvarónára vezető út bal oldalán földmunka alkalmával a markoló kemencét bolygatott meg. A bejelentés nyomán Soós Virág feltárta az Árpád-kori kemence egy negyedét.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben ipartelep.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti feltárás javasolt.

11. Pécskő: (hrsz: 024) Térkép: 86-243. Koordináták: 306 900 és 708 800. A Pécskő-sziklán és annak környékén található a lelőhely. Korek József és Patay Pál végzett ásatásokat a lelőhelyen 1960-ban. Egy földvár is található a Pécskőn, mely így **természetvédelmi oltalom alatt is áll.**

Jelenlegi állapot: Részben feltárt, részben bolygatott lelőhely. Erdős területen található.

Hatáselemzés: A terület későbbi hasznosítását csak a megelőző régészeti kutatások eredményeinek fényében lehet eldönteni.

12. Pécskő-oldal: (hrsz: 0229, 0231) Térkép: 86-243. Koordináták: 307 000 és 708 350. A Pécskő oldalában, annak nyugati lejtőjén, az erdőszegélyen a sípálya mellett, a kilátó vagy vendéglő környékén gyűjtöttek leleteket.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben erdős terület.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

13. Pécskő-puszta: (hrsz: 0226, 0229/3) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 150 és 708 700. A Salgótarjától keletre, a jelenlegi köztemetőtől délre emelkedő dombháton található lelőhelyen Tankó Károly végzett megelőző régészeti kutatást 2003-ban.

Jelenlegi állapot: A terület részben feltárt, legelő.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti feltárás javasolt.

14. Arany J. utca (Menház utca): (hrsz: 3706-3713, 3716-3721, 3745) Térkép: 86-232. Koordináták: 307 200 és 706 850. Az Arany János utcából régészeti leletek kerültek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

15. Berzsenyi utca és Pécskő utca környéke: (hrsz: 3828-3835, 3796-3798) Térkép: 86-234. Koordináták: 306 650 és 707 100. A Berzsenyi utca környékéről kerültek be leletek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

16. Főplébánia templom: (hrsz: 4104, 4108, 4110) Térkép: 86-234. Koordináták: 306 800 és 706 540. A város délkeleti részén, egy magas dombon, a Rákóczi út 24 sz. alatt található a templom. A régebbi templom 1688-ban már állt. Az újabb templom a XVIII században épült.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: a templom szűkebb környezetében végzett földmunka megbolygathatja a középkori temetőt, így fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, illetve a megelőző kutatást követően tartjuk kivitelezhetőnek.

17. Baglyaskő: (hrsz: 1365-1369, 1376-1385) Térkép: 86-234. Koordináták: 307 350 és 705 150. A Karancsaljára vezető út mellett található. Felmérése 1988-ban történt meg. **A vár régészeti és természetvédelmi oltalom alatt áll!**

Jelenlegi állapot: A lelőhely fás-bokros.

Hatáselemzés: A terület hasznosítása csak a régészeti kutatások elvégzése után, annak eredményeinek függvényében lehetséges.

18. Baglyasi útelágazás: (hrsz: 21-44, 988-996, 1000-1005) Térkép: 86-234. Koordináták: 304 850 és 704 920. A Petőfi utca környékéről kerültek be leletek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti feltárás javasolt.

19. Kovács-hegy: (hrsz: 5150-5162, 5199, 5191-5192, 5201-5205) Térkép: 86-234. Koordináták: 305 700 és 706 000. A Kovács-hegyről 1928-ban kerültek elő leletek.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben fás-bokros terület.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

20. Egri (Dobó Katica) utca: (hrsz: 4854-4864) Térkép: 86-234. Koordináták: 305 100 és 707 100. A Dobó Katica utcából 1982-ben kerültek be leletek a múzeumba.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

21. Paptag (Kenyérgyár): (hrsz: 4088-4095, 5245-5254, 5357-5265) Térkép: 86-234. Koordináták: 304 800 és 705 600. A Kenyérgyár és a Patyolat területéről kerültek elő leletek, utóbbi területen Soós Virág végzett leletmentést 1977-ben.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

22. Rákóczi és Csokonai út torkolata: (hrsz: 5270) Térkép: 86-234. Koordináták: 304 400 és 705 600. A Rákóczi út környékéről kerültek elő leletek.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben erdő.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

23. Zagypálfalvai temető: (hrsz: 0414, 3959-3977, 3985-3986, 6090, 6954, 6992, 6997) Térkép száma: 86- 234 és 86-412. Koordináták: 304 000 és 705 200. A lelőhely a mai zagypálfalvai temető alatt és annak környékén található. A lelőhely a 21-es számú főközlekedési út és a Bajcsy-Zsilinszky út által határolt területen fekszik, egy része átnyúlik a 21-es és a vasútvonal déli oldalára is, a Honvéd utcában.

Jelenlegi állapot: A lelőhely egy része beépített (TESCO), itt a megelőző feltárás megtörtént, egy részén ma is használatos temető húzódik, egy része erdős terület és egy része földművelés alatt áll. A temető területe részben feltárt.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál megelőző régészeti feltárás javasolt.

24. Középkori Pálfalva: (hrsz: 6701-6714, 6736-6738, 6755-6759, 6769-6778, 6790-6795) Térkép: 86-234 és 86-412. Koordináták: 303 900 és 704 200. A Makarenkó út környékén, Karancs-patak közelében található.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt. A középkori beltelkek valószínűleg a jelenlegi beltelkek alatt húzódnak.

25. Kotyháza: (hrsz: 0326/1-12, 0330/1-15, 0335/8-9) Térkép: 86-412. Koordináták: 301 600 és 703 000. A középkori Kotyháza Salgótarjától Ny-ra, a Nagykeresztúrra vezető út jobb oldalán található.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt. A középkori beltelkek valószínűleg a jelenlegi beltelkek alatt húzódnak.

26. Nagymező úti homokbánya: (hrsz: 5782) Térkép: 86-412. Koordináták: 302 450 és 705 400. A Nagymező utca környékén található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület egy része beépített, egy része legelő.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

27. Andrásfalva: (hrsz: 6296-6298, 6300-6320, 6322-6331, 6333-6346, 6352-6354, 0352/2) Térkép: 86-412. Koordináták: 302 300 és 704 650. A középkori Andrásfalva a mai Keszi utca környékén található.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt. A középkori beltelkek valószínűleg a jelenlegi beltelkek alatt húzódnak.

28. Homokbánya: (hrsz: 0288/1) Térkép: 86-412. Koordináták: 301 100 és 705 300. A szennyvíztisztító-telep közelében, a Tarján-patak K-i oldalán található a lelőhely.

Jelenlegi állapot: A terület egy része elbányászott, egy része legelő.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

29. Kincs-völgy: (hrsz: 0289/7-8) Térkép: 86-412. Koordináták: 300 600 és 705 750. A Tarján-pataktól É-ra, az Ipari Park közelében húzódik a lelőhely.

Jelenlegi állapot: Részben legelő, részben erdős terület.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

30. Ipari park: (hrsz: 0297-0298) Térkép: 86-412. Koordináták: 300 400 és 705 700. Salgótarján D-i részén a 21-es sz. főút és a vasút közötti terület. 2000-tól 2002-ig folyt megelőző feltárás Vaday Andrea vezetésével.

Jelenlegi állapot: Az Ipari Park jelenlegi területén, a beépítés előtt megtörtént a megelőző feltárás.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, az Ipari Park bővítésénél, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

31. Márkházapuszta: (hrsz: 056) Térkép: 86-412 és 86-414. Koordináták: 300 000 és 705 700. Az egy kori Zagyvavölgyi Tsz területén 2004-ben végzett ásatást Farkas Zsuzsanna.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben fás-bokros vegetációval fedett.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál megelőző régészeti feltárás javasolt.

32. Kercseg-oldal: (hrsz: 0919/1) Térkép: 86-232. Koordináták: 310 700 és 706 450. A lelőhely Salgótarjától kissé észak-északnyugatra a Kercsegtető nyugati lankáin elterülő szántóföldön található.

Jelenlegi állapot: A terület mezőgazdasági művelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

ZAGYVARÓNA

33. Zagyvafő vára (hrsz.: 081/1) Térkép: 86-241. Koordináták: 309 800 és 710 400. Zagyvaróna ÉK-i határában, a temető mellett található a vár. 1987-1988-ban Juan Cabello és Bodnár Katalin vezetésével az OMVH kutatásokat végzett a vár területén. **A vár régészeti és természetvédelmi oltalom alatt áll!**

Jelenlegi állapot: A vár részben feltárt.

Hatáselemzés: A további falkonzerválási munkák csak a régészeti feltárások után folyhatnak.

34. Középkori falumag: (hrsz: 8516-8674, 8728-8762, 8376-8500) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 500 és 710 300.

Jelenlegi állapot: A terület beépített, illetve kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt. A középkori beltelkek valószínűleg a jelenlegi beltelkek alatt húzódnak.

35. Templom: (hrsz: 8642-3) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 600 és 710 450).

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: a templom szűkebb környezetében végzett földmunka megbolygathatja a középkori temetőt, így fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, illetve a megelőző kutatást követően tartjuk kivitelezhetőnek. A templomfalak közelében az újabb temetéseket kerülni kell.

36. **Sallai utca:** (hrsz: 8920-8970) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 350 és 711 000.

Jelenlegi állapot: A terület beépített.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

37. **Hosszú-földek:** (hrsz: 9072-9095) Térkép: 86-241. Koordináták: 308 900 és 710 900. A lelőhely Zagyvaróna belterületén, a Zagyva út keleti oldalán, a házak mögött, a kertekben emelkedő domboldalon található.

Jelenlegi állapot: A terület részben beépített, részben kertművelés alatt áll.

Hatáselemzés: E területen fokozott figyelem szükséges már az engedélyeztetési eljárások idején, építkezéseknél, nagyobb földmunkáknál régészeti szakfelügyelet, régészeti feltárás javasolt.

AZONOSÍTATLAN LELŐHELYEK

Okleveles adatok tudósítanak arról, hogy Salgótarján közigazgatási területén vagy annak határán több település is létezett a középkorban, melyek mára elpusztultak, mint pl.: **Vendégi, Szánas és Eperjes.**

Ponyipuszta középkori elődje az ismert Árpád-kori lelőhely közelében helyezkedhet el.

A középkori **Tarján** a Karancs Szálló, Pécskő utca környékén húzódnak.

A TERVEZÉSSSEL ÉRINTETT TERÜLETEK

Somoskőn, a településen belül új út kialakítását megelőzően, a pontos nyomvonalszakasz ismeretében állapotfelmérő dokumentáció elkészítését javasoljuk, mely rendelkezik a későbbiekben alkalmazandó régészeti munkálatokról. Somoskőújfaluban, a patak és a főút közötti területen, új utcaserkezet kialakítását jelöli e rendezési terv. A megvalósításkor ajánlott régészeti megfigyelést végezni. Somoskőújfalutól DK-re újabb lakóterületet kívánnak kialakítani. A közműépítési munkák megkezdése előtt állapotfelmérő dokumentációt ajánlatos készíteni, mely tisztázza a régészeti érintettség kérdését.

A 21. sz. főút Salgótarjánt elkerülő út építéséhez a terepbejárás negatív eredménnyel zárult, így a kivitelezéskor elégséges a régészeti megfigyelés.

A Bereczky Máté útról induló új útszakasz érintheti a Baglyaskő vára alatti, jelenleg pontosan nem lokalizált középkori települést, így a beruházás előtt, a nyomvonal pontos ismeretében, állapotfelmérő dokumentáció elkészítése, illetve próbafeltárás javasolt.

A Baglyasaljára vezető új út és lakóterület építése előtt állapotfelmérő dokumentáció készítése javasolt.

A „Kertészetként” ismert leendő kereskedelmi-ipari területen a beruházás előtt **megelőző régészeti feltárást** kell végezni

Az Ipari Park bővítése előtt **megelőző feltárást** kell végezni.

A Pécskő domb lábánál új biomassza-erőmű építéséről rendelkezik a településrendezési terv. A beruházás előtt **megelőző régészeti feltárást** kell végezni.

A Pécskő domb lábánál új biomassza-erőmű építéséről rendelkezik a településrendezési terv. A beruházás előtt **megelőző régészeti feltárást** kell végezni.

KONKLÚZIÓ

A 2001. évi LXIV. törvény 11. §-a alapján a régészeti lelőhelyek a törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak. Ezért, a Helyi Építési Szabályzat értékvédelmi fejezetében a régészeti lelőhelyek védelmében az alábbi kikötéseket kell alkalmazni:

1. A 2001. évi LXIV. törvény 11. §-a alapján a régészeti lelőhelyek a törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

2. A régészeti lelőhelyen tervezett földmunka (bontás, alapozás, pince- és mélygarázs építése, közművesítés, tereprendezés, nyomvonalas létesítmények kiépítése, stb.), illetve telekalakítási eljárás engedélyeztetése során a 2001. évi LXIV. törvény 63. § (4) bekezdése alapján a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal területileg illetékes Budapest Környéki Irodáját (1014 Budapest, Szentháromság tér 6.) szakhatóságként meg kell keresni.

3. A 2001. évi LXIV. törvény 22. §-a értelmében a régészeti lelőhelyeket a földmunkával el kell kerülni. Ha lelőhely elkerülése a beruházás költségeit aránytalanul megnövelné., illetve a beruházás másutt nem valósítható meg, akkor a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket a beruházás megkezdése előtt előzetesen (!) fel kell tární. A megelőző feltárásra a törvény, valamint a 18/2001. évi (X. 18) NKÖM rendelet 14 §-a értelmében szerződést kell kötnie a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezettel (Salgótarján, Múzeum tér 2.).

4. A 2001. évi LXIV törvény 24. §-a értelmében amennyiben a régészeti lelőhelynek nem minősülő területen földmunkák során váratlan lelet vagy régészeti emlék kerül elő, haladéktalanul értesíteni kell a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet Kubinyi Ferenc Múzeumát (3100 Szécsény, Ady E. u. 7.).

Ez a tanulmány kizárólag a jelenleg ismert történeti és régészeti adatok alapján készült, vagyis az eddig ismertté vált régészeti lelőhelyek száma a rendezési terv elkészülte után is bővíthet. Éppen ezért a földmunkákkal járó beruházásoknál a későbbi teendők és költségek kiszámíthatósága végett már a tervezés szakaszában is ajánlatos kikérni a területileg illetékes Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet szakmai véleményét.

IRODALOM

Borovszky Samu (szerk.): Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. 1911.

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. köt. Bp. 1890.

Dornay Béla: Salgótarján és környéke őskorához. Salgótarján 1926.

Héjj Csaba: Harminc év régészeti kutatásai Nógrád megyében (1945-1975). NMMÉ 22 (1976) 245-261.

Hillebrand Jenő: A zagyvapálfalvi bronzkori urnatemető. ArchÉrt 40 (1923-1926) 60-69.

Hillebrand Jenő: Újabb ásatásaim a zagyvapálfalvi bronzkori urnatemetőben. ArchÉrt 43 (1929) 35-40.

Korek, József: Eine Siedlung der Spätbadener Kultur. ActaArchHung 20 (1968) 37-58.

Nyilatkozat

A 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet 4. § értelmében nyilatkozom, hogy a hatástanulmányban szereplő adatok a valóságnak megfelelnek és a javasolt régészeti megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Továbbá a 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet 6. §-a értelmében az örökségvédelmi hatástanulmánynak a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet által készített régészeti szakterületi része kizárólag az adott szakterületen felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező személyek részvételével készült.

Szécsény, 2006. szeptember 28.

Majcher Tamás
igazgató

Bácsmegi Gábor
régész

Guba Szilvia
régész